

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a literární vědy

**Svatý Jan Nepomucký:
Legenda a antilegenda v české literatuře**

St. John of Nepomuk:

Legend and anti legend in Czech literature

(Bakalářská práce)

Marie Jandásková

Praha 2013

doc. PhDr. Jiří Hošna, Csc.

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Jiřímu Hošnovi, Csc. za vedení mé práce a pomoc s orientací v dané problematice. Děkuji také mgr. Tomáši Matějcovi, Ph.D., který mi nastínil, jakým směrem se mám vydat. V neposlední řadě si dovoluji poděkovat také Bohu a přímě svatého Jana z Pomuku za zdárné dokončení práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. 1 .2013

Anotace v českém jazyce

Práce předkládá svatého Jana Nepomuckého nejprve jako historickou osobnost, dále jako barokní konstrukt v podání Bohuslava Balbína. Nahlíží také do geneze svatojanské antilegendy skrze dvoustleté spory o Janovu osobu. Předkládaný text pokládá nepomucenskou legendu za minimálně stejně životaschopnou jako antilegendu, důkaz pro toto tvrzení spatřuje v současných svatojanských slavnostech.

Klíčová slova

Svatý Jan Nepomucký, svatojanský, svatojanská legenda, svatojanská antilegenda, nepomucenský kult, kult Jana z Pomuku, barokní legenda, nepomucenská homiletika, Johánek z Pomuku, Velflínův Jan

Anotace v anglickém jazyce

This bachelor thesis deals with the translation of the character of John of Nepomuk. First, it is focused on the character of John of Nepomuk like the historical personality. Second, this thesis describes character of John of Nepomuk like the baroque construct in literary works of Bohuslav Balbin. The thesis also deals with the genesis of St. John's anti-legend. The genesis is observed through long disputes about the character of John of Nepomuk.

The translation considers the Nepomuk's legend to be at least as viable as the anti-legend. The proof of this theory that regards the both legend viable, the thesis recognizes in current Midsummer (St. John's) festivities.

Key word

St. John of Nepomuk, Midsummer (St. John's), St. John's legend, St. John's anti-legend, cult of Nepomuk, cult of John of Pomuk, baroque legend, homiletics of Nepomuk, Johanek of Pomuk, Velflin's John

Obsah

Úvod.....	8
Historický Johánek.....	9
Jak to všechno začalo.....	18
Zprávy z domova.....	20
Johánkova satira.....	22
Hlasy z ciziny.....	24
Mučedník zpovědního tajemství.....	26
Omyl Jana z Krumlova.....	28
Hájek – pábítel historiografie?.....	29
Pontanův příspěvek nepomucenské účtě.....	31
Obrazoborectví v Čechách.....	34
Beckovského Poselkyně.....	35
Další doplnění svatojanské legendy.....	37
Balbínovo podání.....	38
K blahořečení mučedníka.....	49
Ke svatořečení.....	50
Barokní oslavy beatifikace a kanonizace.....	52
Vnější projevy vnitřní úcty.....	53
Střediska úcty.....	55
Nepomucenská homiletika.....	56
Vyobrazení svatého Jana.....	57
Jan Nepomucký v Čítankách.....	60
První krůčky.....	70
Berghauer – Balbínův advokát.....	71
Athanasius – advocatus diaboli.....	71
Dobrovský - vhození ručníku do ringu.....	72
Spory v I. polovině 19. Století.....	75
Svatojanská legenda ve službách ideologie.....	80
Herben bojuje s církví římskou.....	81
Tři kapitoly Josefa Pekaře.....	82
Jan Nepomucký v liturgických textech.....	85
Svatojanské slavnosti dnes.....	86
Z beletrie.....	87
Závěr.....	91
Seznam literatury.....	95

Úvod

Předkládáme příspěvek k tématu svatého Jana Nepomuckého v legendě a antilegedně české literatury. Práci můžeme rozdělit do čtyř základních částí: První se zabývá Janem z Pomuku jako historickou osobností, jejím cílem je co nejvíce přiblížit reálný život budoucího mučedníka.

Do druhé části řadíme vývoj barokní legendy svatojanské od kořenů až po její vtělení do Balbínovy legendy. K této části přikládáme i směřování k Pomukově beatifikaci a kanonizaci a následné barokní oslavy svatojanského svátku v předvečer 16. května, zabýváme se i výročními oslavami Johánkovy kanonizace. Baroko - svatojanská epocha – s sebou přinesla vznik nových center svatojanské úcty, v nichž vzniklo množství cenných textů. Tato práce upozorní na homilie i celkovou recepci nepomucenského kultu tak, jak ji připravil kolektiv autorů, v jehož čele stál Bitnar.

Třetí část se zaměří na opozici Balbínovy legendy, svatojanskou antilegendu. Práce usiluje o vhled do vzniku nepomucenské antilegendy, zejména skrze dvě staletí sporů.

Práce závěrem přinese srovnání barokní legendy s antilegendou, upozorní na dnešní chápání svatého Jana v Římsko-katolické církvi na základě liturgických textů, doloží význam legendy a antilegendy dnes.

Historický Johánek

Na úředně ověřeném opisu bully papeže Urbana V. z 30. června 1369 nalezneme podpis vyhotovitele listiny s krátkými životopisnými údaji:

*Johannes natus quondam Welflini de Pomuk, clericus Pragensis dyocesis, publicus auctoritate imperiali notarius.*¹

Jednalo se o Welflínova syna Jana, který pocházel z Pomuku, na konci června roku 1369 byl klerikem pražské arcidiecéze, který zastával funkci veřejného notáře z císařské moci. V době, kdy Jan vyhotovil tuto listinu, byl jeho otec již mrtev. Jen těchto několik údajů můžeme považovat za spolehlivé informace o Janově mládí. Budeme-li se jimi postupně zabírat hlouběji, zjistíme, že se nacházíme často na velmi tenkém ledě spekulací.

Jan se narodil někdy mezi lety 1340-1350, spíše však později než dříve, jak se domnívá Polc.² Argumentuje tím, že Janovi muselo na konci 60. let být nejméně 20 let. Narodil se v trhově vsi Pomuku nedaleko stejnojmenného kláštera cisterciáků, založeného v polovině 12. století. Etymologií místního jména Pomuk³ se zabývá mimo jiné Balbín, který jej spojuje s návratem svatého Vojtěcha do Čech.⁴ Chceme-li hlouběji proniknout do zeměpisných podmínek městečka (Ne)pomuku, dozvědět se, jak vypadala krajina původně, či spekulovat o tom, zda jeho název má spojitost s útrpným právem, poslouží nám v tom výborně Stejskal.⁵

Johánkův otec byl patrně německého původu, jak napovídá zdrobnělina jeho jména Welflín nebo chcete-li Velflín.⁶ Velflín byl patrně zemědělec nebo řemeslník, zodpovědný člověk a dobrý křesťan, jinak by ho klášterní vrchnost nejmenovala rychtářem.⁷

Kde Jan nabyl základního vzdělání, není jasné. Lze předpokládat, že byl žákem malé klášterní školy v Pomuku, její fungování je však doloženo až od roku 1557. Je však možné, že

¹ Tamtéž, s. 52.

² Tamtéž, s. 54.

³ Od poloviny 13. století se objevuje název Nepomuk (POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 52. Sůl země.)

⁴ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 15-16.

⁵ STEJSKAL, František. Svatý Jan Nepomucký I: Životopis. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana Nepomuckého, 1921, s. 5-11. Dědictví svatojanské, 148.

⁶ Wolfgang.

⁷ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 54. Sůl země.

Jan navštěvoval školu v Žatci. Polc to nevylučuje.⁸ František Stejskal se v tom s ním shoduje a přikládá ještě sáhodlouhý popis průběhu vzdělávání žáčků.⁹ Opět však připomene Balbína, který v nejslavnější svatojanské legendě věděl vše: Tvrdí, že Jan navštěvoval základní i vyšší latinskou školu v Žatci.¹⁰

Aby se člověk mohl stát veřejným notářem, musel absolvovat notářskou školu. V Praze však v době Pomukova mládí žádná nebyla. Polc předpokládá, že se Jan vzdělával přímo v arcibiskupské kanceláři, kde se s ním setkáváme ve zmiňovaném roce. Janovými rukama prošly jistě i formulářové sbírky¹¹, které obsahovaly vzory pro pořizování úředních listin v jednotlivých případech.¹²

Veřejný notář z císařské moci nebyl od dob Karla IV. jmenován císařem. Tuto pravomoc propůjčil roku 1358 císař pražským arcibiskupům, počínaje Arnoštem z Pardubic. Jana do úřadu tedy jmenoval tehdejší arcibiskup Jan Očko z Vlašimi.¹³ Notář před jmenováním skládal předepsanou zkoušku, následně přísahal na evangeliář, že bude poctivý a věrný císaři, že bude psát listiny vždy na neopotřebovaný pergamen, nebude vybírat za úkony více, než mu náleží. Záležitosti chrámů, špitálů, vdov a sirotků bude vyřizovat bezplatně. Po složení přísahy notáře arcibiskup políbil, předal mu kalamár a brk. Nový notář pak zvolil znamení, které mělo být na každé jím ověřené listině.¹⁴

Jan nebral svou práci na lehkou váhu, to potvrzuje i protokol z vizitace pražské arcidiecéze, kterou vykonával Očkův generální vikář mistr Boreš z Mrákotic, Jan zapisoval výsledky jeho šetření. Polc upozorňuje, že listiny jsou velmi přesné a důkladné. Je možné, že si tím Pomuk ještě více naklonil svého představeného.¹⁵ Fungováním arcibiskupské kanceláře se blíže zabýval kromě Polce¹⁶ také Stejskal.¹⁷

⁸⁸ Tamtéž, s. 55.

⁹ STEJSKAL, František. Svatý Jan Nepomucký I: Životopis. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana Nepomuckého, 1921, s. 20-24. Dědictví svatojanské, 148.

¹⁰ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 18.

¹¹ Tzv. artes dictandi.

¹² POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 55. Sůl země.

¹³ Jan z Pomuku byl více než jen Očkovým úředníkem, byl i jeho spolustolovníkem (domestici commensalis), jak to potvrzuje listina z roku 1370. (Viz POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 56. Sůl země.

¹⁴ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 56. Sůl země.

¹⁵ Tamtéž, s. 56-57.

¹⁶ Tamtéž, s. 58.

¹⁷ STEJSKAL, František. Svatý Jan Nepomucký I: Životopis. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana

Do roku 1373 nemáme bližší představu o působení Johánka, ať už působil na Soudě generálních vikářů či Soudu oficiálů.¹⁸ Opis bully Urbana V. pochází z kanceláře oficiála Jence.¹⁹ Od 3. ledna do srpna 1381 psal zápisy do nové úřední knihy na úřadě generálních vikářů náš notář Jan.²⁰ Knihy zachycovaly krom dalších záležitostí i disciplinární řízení, která se týkala života duchovních. Duchovní hřešili proti církevnímu řádu například výstřelky v oblékání, při kázání nebo také v soukromém životě.²¹ V knize narazíme na Johánka také jako na jednu ze stran sporu: Jedná se o soukromé záležitosti, jako je vymáhání dluhů.²² Někteří na tento fakt narážejí a podezírají Jana z půjček na vysoký úrok, nazývají jej lichvářem. Stejskal Jana obhajuje a uvádí na pravou míru půjčování peněz a úroky ve 14. století, citujeme:

*Žaloba tato ukazuje, že šiřitelé její nemají správného pojmu o tehdejšímu názoru na úroky. Nyní by ovšem muž, jenž v nouzi nebo v době potřeby přispěje svému bližnímu půjčkou s podmínkou úroku zákonitého, nikterak nebyl pomlouván. Jen půjčka nad úrok zákonitý poskytnutá, by dokazovala, že věřitel je lichvář a člověk nepoctivý.*²³

V některých případech ani nejde o půjčku a její vymáhání, spíše jde o vymáhání poplatků, které Janovi náležely za notářské úkony a strany mu je nezaplatily, přidává se ke Stejskalovi i Polc.²⁴ Smlouvu se zedníkem, který měl Janovi vybudovat dům a o tři roky později i studnu, nalezneme taktéž v úřední knize generálních vikářů.²⁵

Do smrti arcibiskupa Jan Očka z Vlašimi nebyl Jan držitelem žádného z beneficií, žil jen z příjmů souvisejících s úřadem veřejného notáře a arcibiskupova sekretáře. V roce 1380 je poprvé uváděn v souvislosti s hodností oltářníka u kaple sv. Erharda, Otýlie a Albána v chrámu sv. Víta.²⁶

Nepomuckého, 1921, s. 30-32. Dědictví svatojanské, 148.

¹⁸ Z důvodu lepšího běhu administrativy se postupně oddělily dva soudy: Soud oficiálů, který rozhodoval soudní a mimosoudní agendu a Soud vikářů, ten fungoval především ve správě arcidiecéze. (Viz POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 59. Sůl země.

¹⁹ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 59. Sůl země.

²⁰ Tamtéž, s. 60.

²¹ Tamtéž, s. 61.

²² Tamtéž, s. 63.

²³ STEJSKAL, František. Svatý Jan Nepomucký I: Životopis. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana Nepomuckého, 1921, s. 32. Dědictví svatojanské, 148.

²⁴ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 63. Sůl země.

²⁵ Tamtéž, s. 34.

²⁶ Tamtéž, s. 103.

Držitel obročí musel přijmout minimálně kněžské svěcení, také se Jan na kněžskou dráhu připravoval. Přijetí kněžského svěcení vyžadovalo hlubší znalost latiny a rétoriky, liturgických předpisů i křesťanské morálky. Budoucí kněz musel stavět na solidní teologické základně, aby mohl právoplatně udělovat svátosti.²⁷ Jan se na svěcení připravoval podle Polce i Stejskala z příručky *Regula sanctae ecclesiae Pragensis*, z které si nechal pořídit opis.²⁸

V září roku 1380²⁹ obdržel veřejný notář z Pomuku také post faráře u sv. Havla. Obdržení dvou beneficií takřka zároveň lze vysvětlit morovou ranou a následným hromadným jmenováním kněží na prázdné fary.³⁰ Že beneficium u svatého Havla patřilo k těm výnosným, netřeba zdůrazňovat, podrobněji se jím zabývá Polc³¹ i Stejskal.³² Kněžské svěcení udělil Janu z Pomuku pravděpodobně Jan z Jenštejna 22. prosince téhož roku.³³

Jako správný úředník dal Jan na počátku svého působení u svatého Havla do pořádku právní záležitosti. Nechává si vystavit a potvrdit nový opis smlouvy o zakoupení vsi Davlov u Divišova, kterou získal k beneficium jeho předchůdce. 8. září 1381 dokončil Jan za pomoci svého písaře také soupis bohoslužebných předmětů.³⁴ Ještě téhož roku se stal **Johánek bakalářem církevního práva** na mladé univerzitě v Praze.³⁵

Dokončit studia práv odchází do Padovy, kde studovali i další zaalpští studenti.³⁶ Na univerzitě zůstal pět let, nákladné studium si směl hradit z výnosu jeho obročí, totiž fary u sv. Havla.³⁷ Nevíme přesně, kdy Jan přišel do Padovy, jisté je, že jeho jméno ve zdejších dokumentech nacházíme poprvé roku 1386.³⁸ Bylo zvykem, že studenti, přicházející po dokončení práv zpět do Čech, obdrželi výnosnější beneficium, zkrátka postoupili na pomyslných stupních církevní kariéry o stupeň výš. Jan z Pomuku překvapivě o jiné obročí žádal již během studia sám, žádal papeže o místo děkana pražské kapituly. V té době byl

²⁷ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 14. Kolumbus, 128.

²⁸ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 107. Sůl země.

²⁹ 5.9. čteme o Janovi jako o faráři u sv. Havla, který se zúčastnil jednání na úřadě generálních vikářů, 6.9. pak o oltářníku Janovi, který uváděl kněze Martina z Pomuku na faru v Křečhoři.

³⁰ Tamtéž, s. 110.

³¹ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 110-111. Sůl země.

³² STEJSKAL, František. Svatý Jan Nepomucký I: Životopis. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana Nepomuckého, 1921, s. 48-60. Dědictví svatojanské, 148.

³³ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 112. Sůl země.

³⁴ Tamtéž, s. 116-117.

³⁵ Tamtéž, s. 120.

³⁶ Tamtéž, s. 124.

³⁷ Tamtéž, s. 126.

³⁸ Tamtéž, s. 127.

svatohavelským farářem a zároveň kanovníkem kapituly u sv. Jiljí.³⁹ Po obdržení děkanství slibuje, že se vzdá kanovnictví. Jeho žádost byla zamítnuta.⁴⁰ Jan nebyl během studia pouze řadovým studentem, byl zvolen rektorem zaalpských studentů. Tato funkce byla spojena s velkou finanční zátěží. Uvažíme-li, že padovská univerzita podléhala pouze zdejšímu biskupovi, jinak byla zcela suverénní, jednalo se o funkci velmi zodpovědnou.⁴¹ Jakým způsobem univerzita fungovala, co bylo právem a povinností studentů, profesorů nebo rektorů, rozvádí Stejskal.⁴² Doktorát církevního práva završil Jan zkouškou v katedrále před opatem Petrem a biskupem Antonínem 17. října 1387.⁴³

Jako doktor práv se vrací Velflínův Jan do Prahy. Po dvou letech o něm už čteme jako o generálním vikáři Jana z Jenštejna. Na konci září 1389 užívá titul vyšehradského kanovníka,⁴⁴ patrně došlo k výměně beneficií.⁴⁵ 26. srpna 1390 byl uveden Mikulášem Puchníkem⁴⁶ do úřadu arcijáhna v Žatci.⁴⁷ Žatecký arcijáhen měl na starosti pět měst, v Janově případě se jednalo o 225 far. Podobně jako úřad rektora i arcijáhenství s sebou přinášelo nejen pocty, ale i četné povinnosti. Jan směl zasedat v katedrále v chórových lavicích, jeho roční výdělek činil asi 30 kop grošů. Hlavní povinností jednoho z deseti nejmocnějších mužů diecéze bylo vykonávání vizitací na farách a následné řešení prohrěšků duchovenstva. V některých případech mu připadlo i rozsuzovat spory manželů nebo lichvy⁴⁸ a předat je k řešení arcibiskupskému úřadu inkvizitora.

Generální vikář spravoval benefícia a vykonával rozsáhlou agendu s tím spojenou: Drobná nadání, stavba nových kostelů, zřizování farností, dosazování oltářníků, farářů či církevních hodnostářů, zejména potvrzování opatů a prelátů. Vše prováděl jménem arcibiskupa, mohl jménem arcibiskupa vykonávat takřka vše, krom svěcení kněží. To

³⁹ Kanovníkem kapituly u sv. Jiljí se tedy musel stát těsně před odchodem z Čech, v žádosti se poprvé vyskytuje Johánek z Pomuku jako kněz (pro srovnání: POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 130. Sůl země.)

⁴⁰ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 128-129. Sůl země.

⁴¹ Tamtéž, s. 131-134.

⁴² STEJSKAL, František. Svatý Jan Nepomucký I: Životopis. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana Nepomuckého, 1921, s. 64-66. Dědictví svatojanské, 148.

⁴³ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 136. Sůl země.

⁴⁴ O fungování kapituly na Vyšehradě se rozepisuje Stejskal. (STEJSKAL, František. Svatý Jan Nepomucký I: Životopis. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana Nepomuckého, 1921, s. 69-70. Dědictví svatojanské, 148.

⁴⁵ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 143. Sůl země.

⁴⁶ Samozřejmě se svolením arcibiskupa Jenštejna.

⁴⁷ Tamtéž, s. 148-154.

⁴⁸ Tamtéž, s. 151-152.

vykonávali světicí biskupové, kteří jinak ve všem podléhali generálnímu vikáři.⁴⁹ V době, kdy Jan do úřadu nastoupil, byl v řešení mimo jiné i případ Matěje z Janova, jaké k němu zaujal stanovisko Johánek, se nikde nedozvíme.⁵⁰ Pro nás je zajímavé pouze to, že jeden z výsledků v kauze „Matěj z Janova“ probíhal *in vulgari boemico*.⁵¹ Mezi lety 1392-1393 nebyl projednáván žádný mimořádně zajímavý případ, žádný, který by nám pomohl lépe poznat Janovu osobnost, říká Polc.⁵² Johánek měl vlohy k urovnání sporů, v několika případech se proto stal smířčím rozhodčím na požádání obou stran.⁵³ Janova preciznost se nezapře ani v úřadě vikáře, zápisy v knihách se po jeho nástupu stávají pečlivějšími, obsahují také tituly duchovních, v konfirmačních knihách se uvádí téměř celý text stvrzovacích listin.⁵⁴

Vztah mezi arcibiskupem Jenštejnem a králem Václavem IV. lze charakterizovat minimálně jako napjatý. Arcibiskup a král byli diametrálně odlišní. Snad je možné Jana charakterizovat jako asketicko-mystického cholerika a Václava jako milovníka lovu, oslav a ne zrovna schopného diplomata. Jenštejn se rád oddával askezi, měl hluboký vztah k bohorodičce, jak o tom vypovídá prosazení liturgického svátku Navštívení Panny Marie, jeho cholerismus mu však znemožňoval klidné jednání s králem. Jemná provokace ze strany krále a jeho dvořanů byla následována arcibiskupovou nepřiměřenou reakcí. Jakým způsobem probíhaly boje mezi králem a arcibiskupem, kdo všechno byl do nich zapojen a jak chápal Jenštejn svůj úřad, rozebírá podrobněji Polc.⁵⁵ Pro nás jsou stěžejní až události, které, jak se zdá, bezprostředně vedly k mučení a smrti generálního vikáře.

Vlnas chápe jako osudovou událost z přelomu roku 1392 a 1393, citujme jej:

*Podkomoří Huler dal krátce po sobě v pražských městech zajmout a popravit dva kleriky, kteří samozřejmě podléhali církevnímu právu. Jenštejn podal královské radě obsáhlou žalobu na panovníkovy dvořany, čímž Václava IV. ročilil k nepřičetnosti. Johánek z Pomuka oficiálně Puchník zatím poslali Hulerovi pŕihon, tedy předvolání před arcibiskupský soud. Podkomoří, jistý si královou podporou, odpověděl, že přijde pouze v doprovodu dvou stovek kopiníků. Autorita pražského arcibiskupa snad již nemohla klesnout hlouběji.*⁵⁶

⁴⁹ Tamtéž, s. 161.

⁵⁰ Tamtéž, s. 164-175.

⁵¹ Tamtéž, s. 173.

⁵² Tamtéž, s. 175.

⁵³ Tamtéž, s. 176.

⁵⁴ Tamtéž, s. 178.

⁵⁵ Tamtéž, s. 180-237.

⁵⁶ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 24. Kolumbus, 128

Proces s podkomořím, který od roku 1387 spravoval královskou pokladnu, úzce souvisel také s židovskou otázkou.⁵⁷ Vzhledem k tomu, že se Huler odmítl dostavit k církevnímu soudu, kvůli svým prohřeškům na klericích i rouhavým řečem proti církvi a víře, byl dán do klatby. Král následně přikázal 20. ledna 1393, aby města obnovila přísahu exkomunikovanému úředníku.⁵⁸

Tři preláti, kteří odmítli poslušnost arcibiskupovi, začali chystat pomstu za Hulerovo vyobcování a vůbec vše, čím jim Jenštejn nevyhovoval.⁵⁹ Nejlepší způsob, jak omezit arcibiskupovy pravomoci byl vznik nového biskupství v Čechách. Tento plán by byli schopni obhájit i před Kristovým náměstkem⁶⁰, pražská arcidiecéze byla totiž velmi rozsáhlá a cesta do Prahy kvůli úředním záležitostem byla zdlouhavá, v zimě téměř nemožná.⁶¹ Žhavými kandidáty na post nového biskupa byli i Václav Králík nebo Mikuláš z Unhoště. Středem nové diecéze by nebyla Plzeň, ale cisterciácký klášter v Kladrubech, ke kterému náležely bohaté statky.⁶² Čekalo se pouze na smrt staříckého opata Racka. Ten skutečně zemřel na počátku roku 1393, Vlnas tvrdí, že to bylo na konci února nebo nejpozději začátkem března.⁶³ Cisterciáci okamžitě zvolili nového opata Olena, který musel být ve funkci potvrzen pražským arcibiskupem. Po oznámení výsledku volby vyhlásil arcibiskup Jan lhůtu, ve které se mají ozvat všichni, kteří s volbou nesouhlasí. Jelikož nikdo nevznnesl žádnou námitku, byla volba potvrzena v arcibiskupské kanceláři, na pokyn Jenštejna, jeho generálním vikářem Pomukem 10. března 1393.⁶⁴

O tom, že byla lhůta pro odvolání ponechána velmi krátkou dobu a potvrzení volby probíhalo ve stísněném duchu, svědčí Polc, citujme:

Nejzajímavější je ovšem dodatek, který zřejmě nemá v jiných stvrzovacích listinách obdoby. Když se hovoří o tom, že po uplynutí stanovené lhůty, a když nikdo nepřednesl žádnou námitku, byl nový opat potvrzen, dodává se hned, že k tomu došlo teprve tehdy, když se

⁵⁷ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 247-263. Sůl země.

⁵⁸ Tamtéž, s. 263.

⁵⁹ Jednalo se patrně o probošta Sulka, minoritu Mikuláše z Unhoště (králova zpovědníka) a Václava Králíka z Buřenic.

⁶⁰ Nyní jím byl Bonifác IV.

⁶¹ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 264. Sůl země.

⁶² Tamtéž, s. 165.

⁶³ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 25. Kolumbus, 128.

⁶⁴ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 266-267. Sůl země.

*nedostavil nikdo z předvolaných do stanovené hodiny, a tím že všichni ztratili právo nadále něco proti volbě namítat.*⁶⁵

Král Václav se nemohl postavit proti volbě Olena v nabízené lhůtě, jelikož se v té době nacházel na Žebráku. O potvrzení volby se dozvěděl Václav až po několika dnech.⁶⁶ Po obdržení zprávy se prý stal nepřítelným, prohlásil, že arcibiskupa i s jeho úředníky utopí a zabije.⁶⁷ Puchník a Nepomuk pobývali toho času v Praze, arcibiskup se zdržoval, jako vždycky v době postní, na svém hradě v Roudnici. Úředníci byli varováni před nebezpečím, proto následovali svého nadřízeného na hrad.⁶⁸ Když král zjistil, že arcibiskup ani jeho vikář s oficiálem nejsou v Praze, poslal za nimi do Roudnice dva členy královské rady, aby je přivedli zpět.⁶⁹ Jenštejn se bál o život, ale jeho úředníci jej přemluvili, aby odjel za královými vyslanci do Kyj. Když společně obědvali, vyslanci⁷⁰ se snažili arcibiskupa přesvědčit, že král se sice hněvá, ale chce se usmířit. Patrně důkazem toho měl být i pozdější německy psaný vzkaz samotného krále:

*Ty, arcibiskupe, vrať mi můj hrad Roudnici a jiné mé hrady a klid' se z mé české země! A pokusíš-li se o něco proti mně a mým lidem, chci tě utopit a spory uklidnit. Do Prahy přijed'!*⁷¹

Arcibiskup se vrátil do Prahy a 19. března došlo k jednání mezi členy královské a arcibiskupovy rady. Mezi zástupci arcibiskupa byl i Mikuláš Puchník a Jan z Pomuku. Jednání skončila dohodou, bohužel není zachováno, o čem přesně se jednalo. Ve čtvrtek 20. března zrána se sešli u Malostranské mostecké věže král i arcibiskup s doprovodem⁷² ke slavnostnímu potvrzení dohody. To se však nekonalo, arcibiskup patrně nějakou poznámkou rozhněval krále a celá dohoda tím padla. Král se rozhněval a zdá se, že arcibiskupovi vyčetl vše, co jen mohl:

⁶⁵ Tamtéž, s. 268.

⁶⁶ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 25. Kolumbus, 128.

⁶⁷ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 270. Sůl země.

⁶⁸ Byli varováni asi 14. nebo 15. března, hned v sobotu odjeli, král se vrátil patrně 16. března.

⁶⁹ Začínalo totiž Milostivé léto, spojené s odpustky, a byla by ostuda, kdyby je nezahajoval pražský arcibiskup.

⁷⁰ Mikuláš z Unhoště a maršálek Jan Čůch

⁷¹ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 274. Sůl země.

⁷² V arcibiskupově doprovodu byli Jan z Pomuku, Mikuláš Puchník, míšeňský probošt Václav Knobloch a jeho hofmistr Něpr, jejich rádci, někteří kanovníci a další šlechtici a služebníci.

*Ty, arcibiskupe, ty dáváš do klatby mé úředníky bez mého vědomí a strkáš na ně bludy, když židé patří mně a mně se týká ona záležitost, a ty to děláš bez porady z vlastní hlavy, neboť toho budeš litovat ty i tvoji!*⁷³

Arcibiskup údajně před králem několikrát poklekl, snažil se tak uchlácholit jeho hněv. Ten rozkázal, aby jeho zajatce, to je arcibiskupa, Knoblocha, Pomuka, Puchníka a Něpra, zajali a odvedli do kapitulní síně. Nakonec byli však zajati jen čtyři úředníci, arcibiskupa zachránil někdo z jeho doprovodu, domnívá se Polc. Od konce mostu byli zajatci vedeni veřejně ulicemi města až na Pražský hrad, do kapitulní síně domu kapitulního děkana. Poutníci, kteří připutovali kvůli odpustkům Milostivého léta, se měli nač dívat.⁷⁴ Z kapitulního domu byli muži vedeni přes Malou Stranu kolem arcibiskupského sídla na Staroměstskou radnici.⁷⁵ Zde se konal další výslech, který opět nepřinesl kýžené výsledky, Něpr zde byl dále držen. Knobloch, Puchník a Nepomuk byli vedeni do soudcova domu, ten se nacházel ve staroměstské rychtě.⁷⁶ V rychtě se nacházela mučidla, Knobloch nakonec mučen nebyl, zbyli tedy pouze oficiál s vikářem.⁷⁷

Při mučení posledních dvou byl přítomen král, kati i někteří královi rádci. Zajatci byli nataženi na skřípec, pálení v bocích, ale i na jiných místech, pochodněmi. Puchník byl údajně katy dost šetřen. Nepomuk byl však mučen samotným králem, který mu páčil bok, až omdléval.⁷⁸ Král se nic nedozvěděl a začal si dělat starosti, jak zajetí a mučení církevních hodnostářů vezmou věřící, potažmo všichni poddaní. Nakonec donutil Něpra, Knoblocha i Puchníka, aby přísahali, že nikdy nevyzradí, že byli zajati a mučeni, a že se nikdy nepostaví proti králi na stranu arcibiskupa. Všichni udělali, co po nich Václav chtěl.⁷⁹

Polc tvrdí, že když Johánka sejmuli z mučidel, byl již polomrtvý, nebyl schopen vykonat přísahu jako jeho spolupracovníci. Někdo prý poradil králi, aby nechal Jana, který byl ještě při vědomí, svázat s rukama za zády a do úst mu vložit roubík. Následně byl prý vláčen městem až na most, kde mu kati svázali nohy do kozelce a okolo deváté hodiny

⁷³ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 276. Sůl země.

⁷⁴ Tamtéž, s. 277.

⁷⁵ Zde se konal výslech kanovníků, král začal děkanem Bohuslavem z Krňova. Starý děkan byl několikrát uhozen do hlavy svícem, král patrně nic nezjistil. Následně byl děkan odveden do domu Oty z Bergova, kde měl být sřezán. Po nějaké době byl propuštěn na svobodu.

⁷⁶ Nacházel se v sousedství kostela sv. Havla.

⁷⁷ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 276-279. Sůl země.

⁷⁸ Tamtéž, s. 279.

⁷⁹ Tamtéž, s. 280.

večerní jej svrhli s mostu do Vltavy.⁸⁰ Vlnas je přesvědčen, že Jan byl po mučení již v bezvědomí, ještě na rychtě prý vydechl naposledy, poté pokračuje Polcův scénář.⁸¹ Zda byl Jan utopen nebo byla jeho mrtvola „pouze“ vhozena do koryta řeky nevíme, víme však, že generální vikář před smrtí nevytrpěl málo, ať už to bylo kvůli potvrzení kladrubského opata Olena nebo čemukoliv jinému. Řeka vydala Janovo tělo asi po měsíci, připomíná Vlnas, ne druhý den, jak je možné se dočíst v legendistických podáních.

Jak to všechno začalo

Nejstarší poznámka o Janově smrti se objevuje v aktech generálních vikářů mezi 11. a 24. březnem roku 1393. Nacházíme ji na okraji stránky, jejím autorem je pravděpodobně některý z písařů, poznamenává:

*Mikuláš Puchník, vikář atd. Jo. (= Jan) Po. (= Pomuk) ukončil dne 20. den svůj poslední. Necht' jeho duše odpočívá v pokoji!*⁸²

Že násilnosti páchané na duchovních nenechaly preláty v klidu je jasné také z anonymních letáků, v jednom z nich je král přímo nazýván zločinným útočníkem na kněžstvo.⁸³ Z letáků podobného rázu se dostalo do kronik pojetí Václava IV. jako novodobého Heroda či Nerona.⁸⁴ Ani na arcibiskupovi letáky nenechávají nit suchou, údajně dosazuje na zodpovědná místa nezkušené děti, lidi neschopné nebo mravně zchátralé. Sám se prý obklopil nádherou místo následování chudého a pokorného Krista, a k tomu ještě ve zlé době prchl od stáda jako onen pověstný pastýř najatý za mzdu.⁸⁵ Citujme část letáku, jejímž autorem je pravděpodobně mistr Štěpán z Kolína:

*Kdo by o tom pochyboval, že budeš připojen ke sboru svatých, podstoupíš-li časnou smrt pro obranu duchovního stavu a svobody církve? Co jiného přidružilo k nebeským zástupům onoho svatého arcibiskupa Tomáše canterburského ne-li vztek tyranů?*⁸⁶

⁸⁰ Tamtéž, s. 281.

⁸¹ Tamtéž, s. 287.

⁸² POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 284. Sůl země.

⁸³ Tamtéž, s. 287.

⁸⁴ Tamtéž, s. 286.

⁸⁵ Tamtéž, s. 287.

⁸⁶ Tamtéž, s. 288.

Patrně na konci června nebo začátkem července přichází arcibiskup Jan jednat o problémech církve v Čechách k papežskému stolci. Při té příležitosti odevzdal Bonifáci IX. písemnou stížnost. Neví se, zda svoji stížnost psal ještě v Čechách nebo cestou do Říma, například v Benátkách. Lze předpokládat, že svoje utrpení vylíčil spíše dle paměti, tomu nasvědčuje pouze přibližné datování událostí.⁸⁷ Jediný spolehlivý zápis o Janově posledních dnech máme právě z Jenštejnovy stížnosti papeži. Stížnost je chronologicky a obsahově členěna do očíslovaných článků.⁸⁸ Cílem arcibiskupovy žaloby je vyličení událostí během dlouhých let útisku církve, spor s milci a králem, následné umučení Jana z Pomuku tvoří pouze zlomek stížnosti.⁸⁹ Stížnost je psána v nominativu singuláru, její styl vykazuje rysy věcnosti a právní strohosti. Logicky se tedy liší od Jenštejnových spisků a kázání. Svým pocitům dává vytrysknout pouze jednu: Když mluví o událostech z března 1393. Jana z Pomuku zde nazývá *Iam martyr sanctus*.⁹⁰ Je to minimálně překvapivé hodnocení Janovy smrti.⁹¹ Arcibiskupovi bylo vše jasné, nemá pochyb, nemá potřebu svého vikáře obhajovat nebo něco vysvětlovat, jak se o to pokoušeli historikové příštích generací.⁹² Jak chápal Jan z Jenštejna pojem mučednictví, můžeme nalézt v jeho spisech, blíže je rozebírá Polc.⁹³ Budeme-li pokládat za hlavní, respektive jedinou, příčinu Janovy smrti, potvrzení kladrubského opata, pak Jan zemřel zbytečně: Roku 1398 byl do úřadu dosazen nový opat, mnich Verner.⁹⁴

Co se přesně stalo s Nepomukovým tělem, nevíme. Podle zprávy z poloviny 15. století, kterou nalezneme ve *Zlatokorunské kronice*, se domníváme, že řeka vyplavila Pomukovo tělo 17. dubna 1393. Je tedy možné, že byly ostatky uloženy v kostele svatého Kříže, který patřil Cyriakům. K přenesení ostatků do katedrály došlo někdy mezi lety 1396 a 1416, byly uloženy před oltářem svatého Klementa, nacházíme zde mramorový kámen, na němž je vytesáno *Iohannes Pomuk*.⁹⁵ Seznam bohoslužeb, které se měly konat za zemřelého,

⁸⁷ Poměrně věrný opis jeho stížnosti se nachází v Univerzitní knihovně v Lipsku.

⁸⁸ Jedná se o 38 článků.

⁸⁹ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 298-300. Sůl země.

⁹⁰ Již svatý mučedník.

⁹¹ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 300-301. Sůl země.

⁹² Jestliže Jenštejn na jiném místě svoji stížnosti nazývá Nepomuka již „pouze nebožtíkem“ není třeba se domnívat, že se svého přesvědčení během několika řádků vzdal.

⁹³ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 302-303. Sůl země.

⁹⁴ Tamtéž, s. 307-310.

⁹⁵ Vzhledem k politické situaci nemohlo jít o slavný pohřeb, mohlo by to být vnímáno jako provokace. (Viz POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 312. Sůl země.)

kteří byli v katedrále pohřbeni, v roce 1416 obsahuje Nepomukovo jméno.⁹⁶ Václav Ryněš je přesvědčen, že k přenesení ostatků do katedrály došlo v roce 1396, v listopadu téhož roku založil Janův spolutrpitele, Mikuláš Puchník, mešní nadaci za Jana z Pomuku.⁹⁷

Polc podotýká, že se v aktech generálních vikářů objevilo Janovo jméno celkem čtyřikrát: Poprvé v poznámce na okraji stránky, dále ve spojitosti s Puchníkovou nadací, a dvakrát s rozhodnutími, která učinil Jan ještě před svou smrtí.⁹⁸ Před nebo za jménem se vždy objevuje dobré, popřípadě blažené, paměti.⁹⁹

Zprávy z domova

Na rozdíl od kronik doby Karlovy neposkytují ty mapující vládu Václava IV. podrobné zápisy o událostech, zaměřují se pouze na události podstatné. Záznamy, zabývající se Janovou smrtí vycházejí pravděpodobně z jednoho pramene, do ostatních českých kronik byly opsány s menšími obměnami.¹⁰⁰ Do největších detailů zachází latinsky psaná *Česká kronika*, která je dnes uložena v Lipsku:

*Léta Páně 1393 byl utopen Johánek z Pomuku, doktor církevního práva, v den sv. Benedikta v noční době. Téhož roku v létě řeka tak vyschla, že v Podskalí přes krátké břevno přecházeli řeku suchou nohou a voda řeky Vltavy tak zezelenala, že se lidé neodvažovali s vltavskou vodou vařit, ale s vodou ze studní.*¹⁰¹

Nejstarší ze *Starých letopisů českých*¹⁰² má kratší, ale téměř totožnou zmínku:

*1393. Léta téhož utopen jest slavný doktor Johánek, vikář arcibiskupa pražského s mostu. Léta téhož byla suchota veliká na paměť toho doktora.*¹⁰³

Už v těchto záznamech můžeme spatřovat počátky úcty k Janovi z Pomuku. Jestliže kronikáři věřili, že příčinou vyschnutí řeky byla smrt, respektive vražda, zbožného muže, oč více tomu

⁹⁶ Podle tohoto seznamu se 19. března večer měly konat menší hodinky, mše za zemřelé a absoluce před oltářem sv. Klementa.

⁹⁷ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 311-316. Sůl země.

⁹⁸ Tamtéž, s. 316.

⁹⁹ b.m., což může být vyjádřením beatae, popřípadě bonae, memoriam.

¹⁰⁰ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 317. Sůl země.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 318.

¹⁰² Záznamy tohoto patrně nejstaršího rukopisu končí roku 1432.

¹⁰³ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 318. Sůl země.

věřili obyčejní lidé? Strohé záznamy českých kronik jsou někdy rozšířeny o příčinu vikářovy smrti: Potvrzení kladrubského opata. Ve většině případů se dodává, že tak bylo učiněno na rozkaz panovníka. Nejmladší z rukopisů přidávají:

A jest pochován na hradě Pražském u sv. Václava, tu, kdež jméno jeho jest vytesáno na kameni ,a kříž na témž kameni, na kterýžto kříž i podnes žádný nohama nevstúpi.¹⁰⁴

Tento záznam jistě vyvolával u současníků strach z vikáře: Byl to tak svatý muž, že po jeho utopení vyschla a zezelenala Vltava, témuž nebožtíkovi nebylo radno vstupovat na hrob. Víra zde kráčí ruku v ruce s pověrou.

Obsahově tentýž záznam jako mladší z *Letopisů* zachovávají i latinští pokračovatelé *Pulkavovy kroniky*. Pečlivá ruka v polově 15. století připsala, že okolo zázračného hrobu byla vybudována železná mříž. Kde se vzala u hrobu železná mříž, osvětluje *Zlatokorunská kronika* z druhé poloviny 15. století: *Skvěje se zázraky, a proto bylo postaveno zábradlí okolo hrobu.¹⁰⁵* Kdyby se nevyskytlo tvrzení o zázracích okolo Janova hrobu již u Petra Klarifikátora, bylo by o pravdivosti tohoto záznamu možno pochybovat mnohem více.

Petr Klarifikátor, autor latinského životopisu Jana z Jenštejna, se snažil sice zachytit události, které osvětlují Jenštejnovu spiritualitu, ale jeho dílo se dotýká také arcibiskupových spolupracovníků, tedy i vikáře Jana. Petr nemlčí o protivenstvích, která se prelátům dala ze strany krále:

Poslední síla pronásledování proti němu a proti jeho věrným propukla léta Páně 1392, kdy jeho přední úředníci jak v záležitostech světských tak duchovních byli ukrutně mučeni. Neboťctihodný pan Mikuláš Puchník, oficiál, později zvolený pražský arcibiskup, byl pálen pochodněmi a planoucimi svícemi, pražský děkan udeřen do hlavy a ctihodný Jan, tehdejší vikář v duchovních záležitostech, se stal milostí Božím mučedníkem, neboť byl pálen, sevřen v patách, nakonec utopen a byl oslaven¹⁰⁶ zářícími zázraky.¹⁰⁷ Poněvadž se to však stalo nedávno a je to známo celé vlasti, i přesto, že je to věc pamětihodná, zde ji opomímám také proto, že je i jinde, myslím, obšírněji zaznamenána.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 319.

¹⁰⁵ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 319. Sůl země.

¹⁰⁶ Ostensus est, tj. byl ukázán.

¹⁰⁷ Clarescentibus miraculis, tj. skvělými zázraky.

¹⁰⁸ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 320. Sůl země.

Klarifikátor znal osobně arcibiskupa i vikáře Jana, byl dokonce Jenštejnovým rádcem a důvěrníkem, lze předpokládat, že byl do sporů církve s králem zasvěcen. Arcibiskup byl ve styku s Petrem patrně až do roku 1397, Pomuka znal taktéž osobně. Nejde o zprávu z druhé ruky, ale o vypravování arcibiskupa, nebo jemu blízkých lidí, přáteli. Jako Jenštejn se svým *Iam martyr sanctus*, také Petr je přesvědčen, že vikář byl mučedníkem církve.¹⁰⁹ Zázraky, které se udály po smrti Jana z Pomuku, mohly být opravdu někde zaznamenány, Josef Pekař mluví o jakémsi *passio*, Polc se domnívá, že možná existoval soupis zázraků, který se ztratil.¹¹⁰ Vít Vlnas nad zázraky mává rukou a Klarifikátora pokládá za předchůdce dnešních publicistických metod.¹¹¹

Jediný možný zázrak, který lze bezpečně doložit, bylo sucho v létě 1393. Zda se opravdu udály nějaké nevysvětlitelné jevy, jako například ozáření těla světly, jak se toho dovolává Klarifikátor, *Zlatokorunská kronika* nebo barokní legendy, nemůžeme doložit ani vyvrátit.

Johánkova satira

Známa satira, pocházející z devadesátých let 14. století, *Podkoní a žák*, prý možná naráží na smrt generálního vikáře. Žákovy vychloubačné řeči o tom, že po svém svěcení bude nosit nádherná roucha a bude se mít dobře, koriguje podkoní slovy:

I zda již úfáš v své svěcenie?

Dřiev než dočkáš plešě,

Budeš ty utopen v měšě,

*Jakož se i jiným děje.*¹¹²

Jan z Pomuka, pokud víme, v měchu utopen nebyl, případy utopených duchovních se však vyskytovaly.¹¹³ Naše práce se pouští na tenký led a tvrdí, že potřeba veršovat byla pro anonymního autora satiry důležitější než historická skutečnost. A tedy, že je skutečně možné, že utopeným knězem byl Pomuk.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 320-321.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 321.

¹¹¹ Tamtéž, s. 34.

¹¹² POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 323. Sůl země.

¹¹³ Tamtéž.

Hledáme-li spolu s Polcem jinotajný smysl bajky *O lišce a čbánu* ve staročeské redakci, budeme úspěšní. Liška pouští džbán z meze a nestačí mu. Když se džbán na rovině zastaví, tak mu vyhrožuje:

Pakli nechceš se mnou jíti,

Jáz chci tobě učiniti,

Že půjdeš se mnú bezděky

Kdež se nevrátíš navěky.

Jelikož výhrůžek je stále málo, hrozí liška, že jej shodí do studny, že jej utopí:

Čbáne, ké sě modlíš.

Zléhos úmysle, že tiem dliš.

Džbán na to nereaguje, tak liška pokračuje:

Když se nechceš modliti,

Jáz tě musím utopiti.

Následně vhadzuje džbán do studny se slovy:

Ráz'ut', pokoř mi sě jedinú

a otpustím vší tvú vinu.¹¹⁴

Vzhledem k tomu, že latinská verze bajky se od české liší, bylo by možné předpokládat, že se jedná o alegorii na Nepomukovu smrt. Liška nutí džbán, aby s ní šel, když nechce, vyhrožuje mu smrtí. Když vyhrožuje utopením, džbán opět mlčí, pak jej shazuje do studny. Džbán nakonec stahuje lišku s sebou. Zdá se, že není pochyb, o lišce jako Václavu IV., který stále vyhrožuje, až nakonec činí. Následkem je pád z císařského trůnu. Byla-li skutečně bajka myšlena takto, pak ji můžeme datovat nejdříve do roku 1394 nebo později, případně do roku 1400, kdy byl pád Václavovy moci dokonán.¹¹⁵

¹¹⁴ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 324. Sůl země.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 325.

Hlasy z ciziny

Násilnosti z března 1393 se rozšířily velmi rychle zejména mezi odpůrci Václava IV. Mučení nejvyšších představitelů církve v Čechách a následná smrt generálního vikáře byla hřebíčkem do rakve císařování Václava IV. K rozšíření přispělo jistě i to, že v březnu 1393 přišlo do Prahy množství poutníků kvůli získání plnomocných odpustků Milostivého léta. Daleko od králova hněvu se kritizovalo mnohem lépe než v Čechách. Roku 1398 vkládá opat Ludolf Zaháňský do svého díla *Catalogus abbatum Saganensium*, což byla kronika zaháňských opatů, stručnou zmínku o Václavově působení mezi českým klérem:

Tento římský a český ne tak král, ale spíše kat duchovenstvo v Českém království nepovznášel, nýbrž naopak prelátům i duchovním na jejich majetku škodil, někdy je zraňoval, jindy zajímal nebo zabíjel. Neušetřil ani doktory, ani mistry, ani řeholníky ani kláštery: všem činil násilí. Kostelům odňal mnoho majetku, takže jej zčásti postrádají až dodnes. Tento krutý a zlý král neukázal ve svém počínání nic královského, ale spíše si počínal jako mučitel a kat než jako král. Vždyť ani o dávných tyranech z prvních dob rodící se církve se neslýchá, že by vlastní rukou zuřili proti služebníkům Božím tak jako tento. On sám jako pomocník a druh katův přikládal k tělu plameny k pálení, jindy zasazoval rány, jindy sám vlastní ukrutnou rukou přikládal drásavé nástroje. Mimo jiné totiž utopil ve vodě onoho ctihodného¹¹⁶ muže, milého¹¹⁷ Bohu i lidem, milovaného od Němců i od Čechů, pana Jana, kněze, vikáře v duchovních záležitostech pana pražského arcibiskupa, doktora církevního práva, krutě zmučeného, popáleného, až mu vyhrězly vnitřnosti.¹¹⁸

Ludolf se neopomíná zmínit ani o Mikuláši Puchníkově a další mučených, dopouští se však zde záměny jmen a některých titulů. Většinou je kritický, ve svém díle sympatizuje pouze s Matoušem z Krakova a naším vikářem. Václava líčí jako krutovládce horšího než Nerona. Ten byl sice krutý, ale alespoň nezabíjel křesťany vlastní rukou. Nepomuka situuje do role smířitele Čechů a Němců, vždyť všem byl milý. Nepřináší nové podrobnosti Janovy smrti, přesto jeho výpověď jako Janova současníka má cenu zlata. Svoje poznatky načerpal Ludolf patrně za svých studií na pražské univerzitě a blízkých styků s mnichy v Roudnici. Nelze vyloučit, že Sas Ludolf znal vikáře Jana osobně. V citované zmínce o něm se nebojí použít

¹¹⁶ Honorabilis.

¹¹⁷ Acceptus.

¹¹⁸ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 327. Sůl země.

obrat *acceptus Deo et hominibus*, vyhrazený pro ty, kteří žili svatým životem.¹¹⁹ Podle Polce toto spojení poukazuje i na Sirachovce.¹²⁰

Stručně se o březnových událostech zmiňuje i dějepisec řádu Německých rytířů Jan z Posilge, píše:

Také v tomto roce se dopustil římský král v Praze veliké ukrutnosti, když chtěl dát utopit pražského arcibiskupa, že sotva unikl. Také utopil velkého doktora obojího práva svou vlastní rukou a mistr Matouš tomu sotva unikl. Také dal pražského děkana přivázat na stůl a dal ho oholit na celém těle a dopustil se mnoho jiného zla, jak se ještě uvede.¹²¹

Lze předpokládat, že společným inspirátorem obou vepisů mohl být mistr Matouš z Krakova, Ludolf i Jan z Posilge se zmiňují o jeho útěku z Prahy.¹²²

Dalším střípkem do kampaně proti krutovládcí Václavovi byl zápis v *Rakouské kronice* Leopolda Steinreutera:

Král Václav dal žalostně utopit roku, kdy se počítalo od narození Kristova 1393 v květnu, poctivého, zbožného kněze, učitele církevního práva, jménem mistr Janko, a jiného kněze dal natáhnout a mučit; ten se jmenuje mistr Puchník. Těžko tomu ušel zbožný arcibiskup, uprchl a přišel do Říma, ale přece se s králem tehdy srovnal. To jsem napsal, protože se to stalo veřejně.¹²³

Poslední věta se shoduje s tvrzením, s nímž 20. srpna roku 1400 vystoupili 4 kurfiřti proti císaři Václavovi. V posledním bodě obžaloby stojí tvrzení, že Václav nelidsky a k tomu vlastní rukou páčil pochodněmi, zavraždil a utopil ctihodné preláty, kněze a duchovní. Vše bylo zcela protiprávní, navíc jde o veřejně známé věci, které není třeba skrývat.¹²⁴ Z tohoto posledního bodu vyplývá, že kurfiřti nezakročují proti králi, nýbrž proti tyranovi a ničemníkovi – Jan se stává podle F. Seibta jakýmsi politickým mučedníkem.¹²⁵

Ondřej z Řezna dokončil v lednu roku 1422 *Kroniku římských papežů a císařů*. Nezapomíná ani na Václava IV., který byl již téměř tři roky po smrti, nepodává o něm vůbec

¹¹⁹ Tobiaš 14,17; popřípadě Sir45,1 (Milý Bohu i lidem)

¹²⁰ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 326-330. Sůl země.

¹²¹ Tamtéž, s. 331.

¹²² Tamtéž, s. 330-331.

¹²³ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 334. Sůl země.

¹²⁴ Tamtéž, s. 333-334.

¹²⁵ Tamtéž, s. 335.

lichotivý obrázek: Podle Ondřeje, kráčejíciho ve stopách ostatních kronikářů, byl Václav člověkem ukrutným, strašným na pohled, střízlivým jenom občas, byl protihusitský i protičeský. Vše dokládá několika příběhy, zmiňuje se o královu psu, který zabil, na koho si Václav ukázal, Václavovu kmotru - katovi i kuchaři opečeném na ohni. Míru Václavovy krutosti završuje zmínkou o Janovi z Pomuku:

*Tento utopil slavného doktora theologie Jana za to, že mu řekl, že ten je hoden jména krále, kdo královstvím dobře vládne. Jiný jménem Puchník, nad nímž se kat ustrnul, když ho měl na jeho rozkaz pálit rozžatou loučí, stěží vyvázl. Toho však přece později učinil pražským arcibiskupem, ale žil potom jen krátký čas.*¹²⁶

Odkud Ondřej čerpal poznatky pro svůj pohled na věc, není zřejmé. Lze se domnívat, že mu informace předal někdo při návštěvě Regensburgu, že by si Ondřej něco vymyslel je, vzhledem k jeho běžným vyprávěcím postupům, nepravděpodobné. Povídání o Václavu IV. jako ukrutném tyranu a pijanu patřilo k tradičnímu podání. Jisté je pouze to, že Řezenský svoji zprávu nepřebírá ze žádné z existujících kronik. Na jeho záznamu jsou zajímavé pouze dvě věci: Kat se prý nad Puchníkem ustrnul a ten se stal následně na krátký čas pražským arcibiskupem, vikář Jan nezemřel pro potvrzení kladrubského opata, nýbrž proto, že vytýkal králi způsob jeho vlády.¹²⁷ Polc na tomtéž místě podotýká, že obdobnou příčinu smrti uvádí i *Pražská kronika*, kde je sice uveden mylně rok 1389 jako rok úmrtí Jana z Pomuku, příčinou je však to, že kárá krále za jeho hříchy.¹²⁸

Mučedník zpovědního tajemství

První zmínku o Janu z Pomuku jako mučedníku zpovědního tajemství nacházíme v *Kronice římských králů* Tomáše Ebendorfera z Haselbachu, kterou napsal na příkaz císaře Fridricha III. patrně mezi lety 1445 – 1451.¹²⁹ O Václavu se ani Tomáš nevyjadřuje příliš lichotivě: Opět byl hrozný na pohled i v chování, hodně pil, prý dokonce jezdil s katem na jednom koni po městě, o Říši se vůbec nestaral, pro ukončení rozkolu církve nehnul prstem, a

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž, s. 335-336.

¹²⁸ Zde lze snad spatřovat paralelu mezi Janem z Pomuku a Janem Křtitelem, který káral krále Heroda za jeho vztah s manželkou jeho bratra Herodiadou. Křtěl je nakonec na přání královny popraven. I v katolické bohoslužbě se později vyskytuje v prefaci příměr Jana z Pomuku k Janu Křtiteli.

¹²⁹ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 337. Sůl země.

když pil, byl krutější než obvykle. Václavovu kritiku ukončuje historkou o kuchaři, který byl upečen na ohni. Pak se dostává ke smrti generálního vikáře:

Také zpovědníka své manželky Jana, mistra teologie, a poněvadž řekl, že ten je hoden královského titulu, kdo dobře vládne, a jak se říká, poněvadž se zdráhal porušit zpovědní tajemství, dal utopit ve Vltavě. Druhého určil šířavým plamenům, ale toho kat, pohnut soucitem, únikem zachránil.¹³⁰

Tomáš opakuje Ondřejovu domněnku, že Jan trpěl za to, že napomenul krále za způsob jeho vlády nebo spíše nevlády. Zajímavá je zmínka o někom, koho kat nechal uniknout před plameny ohně, protože mu ho bylo líto. Výmluvně Ebendorfer vyjadřuje přesvědčení o tom, že i kat byl soucitnější než Václav IV. Polc se rozepisuje o možnostech získání tohoto poznatku Tomášem na jeho cestách, například cestou do Basileje, kam byl vyslán na koncil vídeňskou univerzitou. Do Basileje dorazilo i české poselstvo, právě toto setkání mohlo být zdrojem budoucího záznamu. Svoji domněnku rozvíjí autor i dále.¹³¹ Polc došel k závěru, že Tomáš si nic nevymyslel, jenom jako první zaznamenal to, co se v Praze ústně tradovalo. O tom, jak tradice vznikla, však nic neví.¹³²

Posledním domácím spisovatelem v 15. století, který se zmiňuje o smrti Jana z Pomuku, je kanovník kapituly u Věch svatých na Pražském hradě Pavel Židek. Vkládáme Žídka do kapitoly Mučedník zpovědního tajemství, protože jeho vyjádření k příčině Janovy smrti pokládáme za podstatnější, než to, že působil v Čechách. Hodnocení Václava IV. je podáváno velmi sugestivně již od jeho křtu¹³³ a korunovace, krom toho byl podle Žídka Václav také žráč a opilec, byl neplodný, zkrátka šel špatnou cestou. O Pomukovi píše:

Když měl zlé domněnie do své paní a ona se zpovídala mistru Johánkovi, děkanu Věch svatých, i přišel k němu král, aby mu pověděl, s kým přebývá a kdy děkan nechtěl jemu nic praviti, kázal ho utopiti. Potom přeschla řeka, a když lidé pro mlýny chleba neměli, počali proti králi reptati, a to byl počátek zlého.¹³⁴

¹³⁰ Tamtéž, s. 338.

¹³¹ Tamtéž, 338-341.

¹³² Tamtéž, s. 341.

¹³³ Při křtu, jak připomíná Vlnas, Václav zesral křtitelnicí, při korunovaci plakal náramně a zesral oltář svatého Mauricii na Hradě. (Viz VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 43. Kolumbus, 128.

¹³⁴ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 342. Sůl země.

Královna je u Židka podezřelá z cizoložství, král zjišťuje od královnina zpovědníka, zda je podezření pravdivé. V Židkově podání se nekoná žádné mučení, král prostě nechává Jana utopit. Jako trest přišlo velké sucho, Pavel podotýká, že se to neobešlo bez reptání proti králi. Pro úplnost připomeňme, že Jan nebyl děkanem kapituly.

Polc se odvolává na F. M. Bartoše a říká, že kanovník Žídek získal svoji zprávu od Ebendorfera, ten čerpal od Ondřeje Řezenského. Ondřej čerpal z podání, které se tradovalo v Bavorsku, tentýž Ondřej totiž uchovává v jiné své kronice hanlivý popis krále Zikmunda, který prý měl poměr s královnou Žofií. Zdá se tedy, že tradiční podání hovořilo o zpovědi jako možné příčině Janovy smrti, nebyl to tedy ani jen Ondřejův výmysl. Je možné, že Ebendorfer nenavazuje na Řezenského, pověst mohli oba získat také při návštěvě Prahy.¹³⁵ Domněnku, která si klade za cíl doložit smrt Jana z Pomuku pro zpovědní tajemství, vrství Polc ve své knize i dále.¹³⁶ My však uzavíráme spolu s ním: *A posse non datur transitus ad esse.*¹³⁷

Omyl Jana z Krumlova

Celé 15. století bylo nepříznivou epochou pro kanovníky Pražského hradu, kvůli husitským bouřím byli členové kapituly nuceni odejít do exilu v Žitavě. Někteří kanovníci se vrátili v roce 1436, po dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad však odešli znovu. S korunovaci Ladislava Pohrobka se mohou navrátit, ale pouze než začne boj mezi Jiříkem a Zelenohorskou jednotou. Po skončení války mezi Matyášem Korvínem a Jiřím z Poděbrad, roku 1479, se vrací znovu na Hradčany. Kanovníci poté musí čelit ještě po tři roky nepokojům. Kapitula toho zažila hodně, toho si byl vědom i její děkan Jan z Krumlova, který se vše rozhodl zapsat. Jeho zápis začíná:

*1383 Johánek z Pomuka utopen s mostu...*¹³⁸

Omyl od svého předchůdce přejal i Václav z Volfenburka, který jím dal ozdobit novou a vyšší mříž kolem vikářova hrobu. Barokní autoři věřili, že mříž je starší než Židkův zápis. Krom omylu v datu smrti, se nápis dopouští i dalšího přehmatu: Jan rozhodně nebyl svatovítským

¹³⁵ Tamtéž, s. 342-344.

¹³⁶ Tamtéž, s. 345-348.

¹³⁷ Tamtéž, s. 378.

¹³⁸ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 45. Kolumbus, 128.

kanovníkem.¹³⁹ Najednou máme na scéně dva kněze, oba Jany, oba utopené na rozkaz krále Václava, jednoho utopeného roku 1383, druhého 1393. Katoličtí autoři se přirozeně zajímají o toho, jehož hrob se nachází v katedrále. Ten totiž položil život za udržení zpovědního tajemství, alespoň podle nich.¹⁴⁰ O tom, který byl umučen roku 1393, se nic neví až do doby, kdy se dva Janové opět stanou jedním.

Hájek – pábítel historiografie?

Nebohý Hájek nevěděl, jak se postavit ke dvěma letopočtům smrti, jednomu na mříži v katedrále sv. Víta, druhému v kronikách předchozích. Dva muži stejného jména, stejný způsob smrti, ale dvě příčiny. Jeden Jan, utopený roku 1383 kvůli zachování zpovědního tajemství, druhý o deset let později pro potvrzení volby kladrubského opata, před svým utopením ještě mučen. Nazývat s Vlnasem Hájka pábítelem historiografie kvůli vytvoření dvou historických osobností z jedné, by bylo příliš snadné. Vždyť jeho řešení, stojící na základě jemu známých pramenů, je zcela pochopitelné, ale nechme mluvit jeho:

Roku toho Vácslav král oddal se na veliké neřády, hry tance rozličné provozuje. Manželka jeho, jež byla velmi ctná a šlechetná žena, za takové jeho nepořádné obyčeje se hanbila a jej samostatně trestávala pravěci, aby se na svého dobrého otce rozpomenul, že jest on nikdá takových věcí neprovozoval, a ktož by takové věci před sebe bral, že jej míval v ošklivosti. Skrze takové trestání král proti své manželce se pozdvihl a vzal ji ve velikú nenávisť, takže jest k ní hledal příčiny, aby ji mohl o její život připraviti. Nazajtrí po slavnosti svatého Zigmunda, povolav k sobě kněze Jana Nepomuckého, jenž byl mistr učení pražského a kanovník pražského kostela a králové zpovědník, a on jistě bál se Pána Boha, i pilně se jeho vyptával, jakých hříchův se králová před ním Pánu Bohu vyznávala, kterýž odpověděl: Králi, pane muoj, já toho jistě v paměti nemám, a bych měl, nebylo by mi to slušné učiniti, a vám také jistě slušné není se na to ptáti. Král, rozhněvav se kázal jej ukrutně mučiti, a nemoha se na něm ani nic doptati, kázal jej nočním časem na most pražský vyvésti a svázaného do vody svrci a utopiti. To když se stalo té noci i druhé světla mnohá vidína sú nad tělem jeho ležícím u vodě. Král když o tom divu uslyšel, na hrad Žebrák odjel a preláti kostela pražského, vzavše tělo to z vody u kláštera svatého Kříže, na hrad pražský sú je slavně nesli a s velikým náboženstvím v kostele svatého Víta proti oltáři Panny Marie na nebe vzetí pohřbili a kamenem přikryti

¹³⁹ Tamtéž, s. 45-46.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 46.

rozkázali. Potom mnozí a rozliční se tu divové dáli a skrze to mnozí jej mučedníka božího a svatého byli pravili a ktožkoli jeho svatosti odpíral a svévolně na kříž vytesaný na kameni vstúpil, toho dne světskú hanbu trpěl. I rozkázali sú preláti ten hrob železnú mříž odělati.¹⁴¹

Hájkův mučedník z roku 1383 byl svatým zpovědníkem zbožné a mravné královny, jejíž manžel byl nemravným pijanem a špatným křesťanem. Jan dostal svým kněžským závazkům a uchoval neporušené královnino zpovědní tajemství. Za trest nebyl umučen k smrti, nýbrž "pouze" mučen, ještě živ svázan a svržen do Vltavy, kde se utopil. Jelikož byl svatým mužem, dvě noci bylo jeho tělo obklopeno světly. Král se o zázraku se světly dozvěděl, ale, jak se na zatvrzelého hříšníka sluší, ničeho nelitoval a ujel. Spolubratři Janovi¹⁴² jeho tělo odnesli do kostela svatého Kříže a odtud později do katedrály, kde byly jeho ostatky uloženy.¹⁴³ I u jeho ostatků se děla mnohá znamení a divy, a proto byli preláti, dle Hájkova podání, nuceni hrob obehnat mříží.

K druhému mučedníku *Kronika česká* říká:

Téhož léta ten den po Svátosti král Vácslav povolal k sobě sufragána arcibiskupova, jemuž jméno bylo doktor Johánek, i ptal se jeho, proč jest směl to učiniti a potvrditi na opatství kladrubské Albrechta mnicha. I odpověděl sufragán: Králi milostivý, proto sem to učinil, neb sú jej všickni bratři kláštera toho sobě za opata zvolili a předkové moji též také jeho předkův tím způsobem potvrzovali. A král slyše jeho slušnú výmluvu, kázal jej jíti a hned té noci dal jej na most pražský vyvésti a do vody svrci a utopiti.¹⁴⁴

Mučedník z roku 1393 byl zavražděn pro potvrzení opata Olena, nikoliv Albrechta, Jan z Pomuku nebyl královým sufragánem. Přesto, že příčinou Janovy smrti je podle tohoto podání potvrzení kladrubského opata, odstavec je nadepsaný: *Král Vácslav kázal druhého kněze bez příčiny utopiti*. Hájek se dopouští omylu nejen ve jméně opata a Nepomukově duchovní hodnosti, ale také ve dnech úmrtí.¹⁴⁵

¹⁴¹ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 50. Kolumbus, 128.

¹⁴² Tj. kanovníci.

¹⁴³ Je nemožné, aby tak brzy po Janově smrti byly ostatky přeneseny do katedrály.

¹⁴⁴ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 50-51. Kolumbus, 128.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 51-52.

Mučedník z roku 1383 podle Hájka zemřel 2. května, druhý mučedník 19. dubna.

Poprvé se rozdělení Janové podívali za hranice v díle Jana Dubravia¹⁴⁶ v *Dějínách království českého*, krom Hájka se inspiroval Žídkem. Z Dubravia čerpali němečtí utrakvističtí autoři, luteráni v Německu tak užívali katolickou verzi české nepomucenské legendy.¹⁴⁷

Pontanův příspěvek nepomucenské úctě

Svatý Jan z Pomuku byl jistě nejen světcem uctívaným, ale také obávaným. Svědčí o tom protestant Kryštof Manlius :

Touto ubíraje se cestou, poutníče se zastav

A nechtěj bez úcty kráčet dále! Střez se!

Moc má divnou, kdokoliv zneuctil zbožných

Trest zajisté po skutku hned každého stíhá!

Za mříží touto přesvatý onen odpočívá kněz,

Jenž utopen v řece vladařem nerozvážným

Když právem mu nechtěl vyznat hřích

Královny a svatou poskvřnit víru.¹⁴⁸

Jan z Pomuku začal být vzýván jako ochránce proti pomluvám a nactiutračným řečem. Katolická tradice to nazývá přesněji: Ochránce cti a dobrého jména. Podobně o tom mluví i cestopis katolíka Bedřicha z Donína.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Byl humanistickým autorem, více se zaměřil na detaily, charakter postav i morální podtext.

¹⁴⁷ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 52. Kolumbus, 128.

¹⁴⁸ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 13. Sůl Země.

¹⁴⁹ Mezi znamenitostmi královského hradu sv. Václava uvádí i hrob Jana z Pomuku: Kdo na tam vstoupí, bývá potrestán.

Spis *O zbožných Čechách* Jiřího Bartolda Pontana *Bohemia pia*¹⁵⁰ uvádí Jana z Pomuku mezi zemskými patrony jako almužníka a mučedníka. Jan prý:

*Zůstavil vskutku podivuhodný, neslýchaný a trvalý pomník neporušeného tajemství zpovědního a příklad jak konajícím zpověď, tak ji poslouchajícím.*¹⁵¹

Pontanus již v roce 1599 zařadil do spisu *Spirituale Regni Bohemiae jubileum*, který byl vydán latinsky, německy i česky, *Modlitbu k svatému Janu Zpovědníku královny Johany, krále Václava manželky*.¹⁵² Přinášíme její české znění z překladu *Spirituale* do češtiny, nazvaného *Duchovní obveselení Koruny České*:

*Ó, svatý Jene, Mučedníče a Patrone z Nepomuka, městečka zde v Čechách zrozený a tohoto svatého hlavního kostela kanovníče, jenž jsi králi Václavovi Čtvrtému proti jeho nastupování přísnému i lahodnému, zpověď hříchův manželky jeho, kterouž tobě svátostně učinila, neb tím ukrutněji proti ní, že ho častokrát z vestupkův pobožně trestávala, se postavití myslil, vyjeviti nechtěl, a proto s mostu do řeky Vltavy vržen jsa nočního času světly nad vodou, kdež tělo tvé leželo, se stkvějícími, kteréž nevinnosti a svatosti tvé jsou byly svědkové, jsi vyjeven a sem ode všeho kněžstva a lidu vnešen, kdež i podnes kdož by pohřbu tvému posměch činil v zjevení hanbu hned uveden bývá. Ty pak předivný, neslýchaný a věčně svatý té zpovědi zamlčení památku tím skutkem pozůstavuješ. Tebe pro Tvé zasloužení a milost od Pána Boha danou, důvěrně prosíme, aby u Pána Boha svými modlitbami nám uprosil té milosti, N. aby hněv jeho ukročený byl a všechny pokuty, nimiž hříchy trestati ráčí jako mor, hlízu, válku, hlad i všelikú bídu i nebezpečenství duše i těla od nás milostivě odvrátiti ráčil. Tak abychom hříchův svých zouplna a nábožně před smrtí se zpovídající, za ně pokání učinili v žádném nebezpečenství těla neb duše, buď zahanbení nebo jaké pohoršení nepřišli, ale službami svými a činy Pánu Bohu se líbíce a Tobě oddáni jsouce, běh života našeho chvalitebně dokonali a k břehu spasení věčného přijíti mohli. Skrze Krista Pána a Spasitele našeho. Amen.*¹⁵³

Modlitba je bezesporu inspirována Hájkovým podáním. Pontanus vložil do *Tří knih posvátných hymnů* v roce 1602 také *Hymnus k uctění svatého Jana Nepomuckého*, poslední čtyři strofy citujeme:

¹⁵⁰ Byl dokončen roku 1608.

¹⁵¹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 16. Sůl Země.

¹⁵² Spis obsahuje krom zmíněné modlitby také modlitby k Panně Marii, devíti andělským kůrům, ke svatému Vítu, Václavu, Vojtěchu, Zikmundu, Ludmile, Prokopu, poustevníku Ivanovi a modlitbu za zachování premonstrátského řádu.

¹⁵³ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 17. Sůl Země.

*Nauč nás knězi svěřovati hříchy své všechny,
neboť je nikomu z lidí svěřiti nesmí,
i ty, jenž na místě Božím zpovědi slýcháš,
co církev ti káže.*

*Zázraky skvělými Bůh to schvaluje:
kdo zneuctí lehoučce mramorové místo,
směje se ostatkům, téhož dnes zakusí jistě
hanu jako bezbožný.*

*Mučedníku zářný, nebes poctěný slávou,
pro tyto strasti své pro zásluhy svoje,
nás vyslyš, zhlédni na nás, prosíme, s nebe
dej ochranu svou:*

*Abychom ctíce tebe zároveň všech pohan světa
Byli ochráněni a jen po pravé zpovědi
Duše své vydechli, což nám určeno jistě,
K výšinám nebeským.¹⁵⁴*

¹⁵⁴ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 18. Sůl Země.

Obrazoborectví v Čechách

Zimní král Fridrich Falcký nechal katedrálu očistit od soch a obrazů, aby mohl slavit Vánoce roku 1619 podle kalvínského přesvědčení.¹⁵⁵ Jedním ze zničených oltářů byl i oltář, za jehož spolupatrona byl považován Jan z Pomuka, ve Vlašimské kapli byl tento oltář obnoven arcibiskupem Janem Lohem 16. července 1621, byl zasvěcen Navštívení Panny Marie, svaté Lucii, Otýlii, Klementovi a blahoslavenému Janu Zpovědníkovi.¹⁵⁶ V témže roce byl obnoven i světcův nápis na hrobě, pocházející z 16. století. Po vzoru Pontana je uveden Jan mezi zemskými patrony také Aubertem Le Mire, děkanem antverpské kapituly.¹⁵⁷

Střediskem nepomucenské úcty byl dosud pouze chrám sv. Víta a prostředí kapituly. Zasluhou děkana Kašpara Petra Drauskovia se druhým centrem úcty stalo Janovo rodiště. Děkan přesvědčil Františka Karla Šternberka, aby postavil kostel na místě domku, kde Jan podle tradice spatřil světlo světa.¹⁵⁸ Drauskovius podle mínění Zdeňka Kalisty vytvořil první pokus o Pomukův životopis: *Famu posthumu*.¹⁵⁹ Byla sepsána latinsky, německy a česky. Začíná poměrně exaltovaně:

*Jak dlouho bude ještě Čechie, svých málo pamětlivá, mlčeti o svém občanu, ochránci, synu a divotvorci? Jak dlouho si bude Nepomuk zasluhovat názvu vlasti nevděčné?*¹⁶⁰

Fama je poměrně stručný spis, čerpající z podání Hájka, Dubravia Pontana: Jan se narodil v Pomuku, stal se mistrem filosofie na Pražské univerzitě, byl metropolitním kanovníkem a císařským almužníkem. Král Václav žádal vyzrazení zpovědního tajemství, Jan nepodleh, raději se nechal mučit ohněm a svrhnout do řeky. Jeho tělo leží v katedrále, kam se k němu chodí každý modlit jako k zemskému patronu. Kdo se k hrobu chová neuctivě, neujde trestu.¹⁶¹ Ryneš¹⁶² podotýká, že v druhé polovině 17. století úcta k zemřelému vikáři stále

¹⁵⁵ Barvitě popisuje obrazoborectví Jan František Beckovský na počátku 18. století v Poselkyni starých příběhův českých.

¹⁵⁶ Svátek Navštívení Panny Marie byl zaveden arcibiskupem Janem z Jenštejna.

¹⁵⁷ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 19. Sůl Země.

¹⁵⁸ Šternberk stavbu začal, po jeho smrti ji dokončila jeho žena Ludmila Benigna, stavba byla dokončena roku 1660, kostel byl zasvěcen Janu Křtiteli, obraz nad hlavním oltářem patřil Nepomukovi.

¹⁵⁹ Posmrtnou pověst. Brožura byla opatřena obrázky Karla Škréty.

¹⁶⁰ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 20. Sůl Země.

¹⁶¹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 20. Sůl Země.

rostla, dokladem toho jsou hlasy domácí i z ciziny, záznamy historických spisů i umělecká díla.¹⁶³

Beckovského Poselkyně

Roky 1618 až 1620 představovaly v dějinách nepomucenského kultu důležitou kapitolu. Českobratrská šlechta uprostřed stavovského povstání přišla s návrhem očištění svatovítské katedrály od odznaků pohanství, nenáboženskosti. Tato akce, kterou povolil přívrženec kalvinismu Fridrich Falcký, se však setkala s odporem v řadách katolíků, protestantů i staroutrakvistů. Patrně z tohoto důvodu nechal zimní král zatarasit vstup do kněžiště, toto jeho rozhodnutí však bylo vysvětlováno, jak jinak, než zázrakem. Když se obrazoborci dotkli hrobu Jana Nepomuckého, byli ihned potrestáni, proto raději vstup do chóru uzavřeli.¹⁶⁴

Tato domněnka zanechala hluboké stopy i v soudobých dílech. Výjev zachytil mimo jiné i řezbář Kašpar Bechteler. Zachycuje Janův náhrobek obehnaný zdvojenou mříží, kterou se dva heretici snaží vyvrátit, trest na sebe nenechává dlouho čekat: Jeden z nich zůstává ležet napůl mrtev na zemi, dva se ho snaží vynést z chrámu, třetí raději utíká.¹⁶⁵ V podobném znění je příběh vyprávěn i cisterciákem Šimonem Kapihorským v *Historii kláštera sedleckého*, Kapihorského parafrázoval roku 1637 i Tomáš Pešina z Čechorodu.

Nejdrastičtější podobu obrazoboreckému pustošení vtiskl počátkem 18. století Jan František Beckovský.¹⁶⁶ Ten jakožto barokní vlastenec připisuje největší vinu cizincům, zvláště pak predikantu Scultetovi, který si podle něj povolení k čistce na Fridrichovi vynutil. Beckovský čerpá z košaté nepomucké legendy i dobové literatury. Vypráví o divných věcech, které se děly noc před 21. prosincem, kdy se mělo uskutečnit pustošení katedrály, líčí světla, která byla viděna na Bílé hoře, svítící okna chrámu a duchy zemřelých kněží, kteří se tam modlili. Říká, že Scultet o divech a znameních věděl, nedbal jich však a k pustošení stejně přistoupil. Rouhači byli, podle jeho podání, potrestáni hned na několika místech. Nejdříve u hrobu mučedníka Víta: Když se dotkli náhrobku, svíjel se jeden v křečích, zlomil si obě nohy

¹⁶² Tamtéž, 21.

¹⁶³ Divadla latinských jezuitských škol hru také zpracovala, první byla provedena 22. září 1672, od počátku 18. století se stane nepomucenský námět častým, svědčí o tom i pověstná hra s protiklady dvou Janů: Pomuka a Husa. (Viz RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 13. Sůl Země.)

¹⁶⁴ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 57-58. Kolumbus, 128.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 59.

¹⁶⁶ Poselkyně starých příběhů českých.

a po odnesení do sousedního domu skončil. Další dva, kteří chtěli plnit s ním, svého činu litovali a během několika dní se uzdravili.¹⁶⁷ Ihned po vynesení polomrtvého z katedrály se šel na místo podívat i Fridrichův hofmistr s tovaryšem Berberstorffem, o tom, co se stalo u Vítova hrobu, neměli tušení.¹⁶⁸ Beckovský říká, že rouhavý hofmistr chtěl na místě Nepomukova hrobu tancovat a nařídil proto sjednaným dělníkům strhnout mříž. Jeden z nich (husita!) však řekl:

*Pane, to já neučiním, neboť vím, že to místo předivné jest, a raději k mé práci domů se navrátím, nežli bych pro takový oučinek měl od Boha trestán býti*¹⁶⁹.

A odešel domů, říká Beckovský. Druhý zámečník – saský luterán - za pomoci jednoho z nádeníků jednu mříž odtrhl a hofmistr nelenil a vešel na náhrobek, byl ale odhozen velikou silou, spadl na zem a zůstal ležet polomrtvý jako před tím predikantův švagr, třásl se, jinak se nemohl ani pohnout. Podobně dopadl dělník, který mříž odmontoval. Ostatní, když viděli, co se stalo, raději utekli z chrámu. Hofmistr byl vynesěn ven z katedrály, u čehož křičel, že ho chtějí rozsápat pekelné obludy, nedlouho po události zemřel. Dělník – zámečník, druhý z postižených, svého činu litoval a časem se uzdravil.

V souvislosti se svatým Janem Beckovským do detailů líčí trapas, který postihl dvorní dámu královny, byla to kalvinistka. Ta se zle rouhala Janovi, odplata ji však neminula: Zvedl se vítr a srazil ji na zem, k tomu všemu jí ještě přizvedl šaty tak, že ležela nahá před katedrálou, její společnice ji nemohly ničím zakrýt.¹⁷⁰ Odhalenou ji tak vedly od katedrály až do paláce, kde se šaty samy srovnaly. Jan František si tuto ostudu opravdu užil.

I v tomto příběhu můžeme spatřovat hlavní rysy vyprávění typické pro Beckovského, pro jeho didaktiku. Proti sobě zde stojí zatvrzelý a kající hříšník, zatvrzelec je vždy po zásluze potrestán, trest však nemusí přijít okamžitě, příkladem může být jeden ze strůjců obrazoborectví Vilém z Roupova, ten až mnohem později přijde o rozum a zhyne vlastním kordem. Kající svých činů lituje, obrátí se a Bůh mu odpustí, viditelným znakem tohoto odpuštění je uzdravení kajícího. Cizinci jsou pro Beckovského náchylní k obrazoborectví.

¹⁶⁷ Lékem na hřích je lítost a obrácení.

¹⁶⁸ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 59-61. Kolumbus, 128.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 62.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 63.

Další doplnění svatojanské legendy

Jan Tanner v knize, zabývající se životem a ctnostmi P. Albrechta Chanovského píše:

*Odkudž (t. j. od Janova pohřbu u sv. Víta) tak velice se jeho čest mezi lidem rozmohla, že ačkoliv od svaté apoštolské stolice (kteráž sama bez nebezpečí bludu souditi má o pravé svatosti tohoto muže) ještě není za svatého vyhlášen a přece dvěstě let stará katolická víra v Čechách jako zatemněná byla, nicméně katoličtí vždycky ho za svatého a za pravého mučedníka měli, jej vůbec ctili a k hrobu jeho rozličné dary obětovali...*¹⁷¹

Tanner nelže, zmínky kapitulních záznamů potvrzují, že lidé skutečně v jeho době nosili dary ke hrobu domnělého světce – mučedníka. Existuje záznam, podle něhož kanovník Nebeský¹⁷² uložil u kanovníka Klera 122 zlatých 49 krejcarů z pokladnice sv. Jana.¹⁷³

Jan Ignác Dlouhoveský jako novopečený kanovník metropolitní kapituly píše roku 1668 životopis sv. Jana Nepomuckého, nazvaný *O blahoslavném Janu Nepomuckém, kanovníku pražském a děkanu královské kaple u Všech svatých, pro zachování tajemství zpovědního z mostu pražského shozeném a utopeném 16. května 1383*. Pomuka pokládal za spolubratra kanovníka, 16. květen jako úmrtí den vikáře vešel do hlubšího povědomí až s jeho dílem. Přestože Dlouhoveský do díla vtělil všechno, co bylo o generálním vikáři doposud napsáno, stále mu ještě chyběl materiál. Vyřešil to přidáním různých podrobností ze životopisů jiných světců, rozvedl také události posledních dní mučedníka zpovědního tajemství.¹⁷⁴ Jeho dílo se stalo základní inspirací pro Balbínovu legendu.

O rok později volal po Nepomukově svatořečení také Crugerius¹⁷⁵ ve svatojanské stati *Mailes Triumphi*, vždyť mučedníka zpovědního tajemství dosud žádný národ na světě neměl!¹⁷⁶

¹⁷¹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 22. Sůl Země.

¹⁷² Kanovník Nebeský ve svém spise Katalog aneb pořadí pražských arcibiskupů, biskupů a kanovníků (1665) určuje den smrti Jana z Pomuku na 16. Května, víme, že se mylí. V liturgickém kalendáři ale svátek sv. Jana Nepomuckého připadá stále na tento den.

¹⁷³ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 22-23. Sůl Země.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 24-25.

¹⁷⁵ Vlastním jménem Jiří Krüger, jezuita.

¹⁷⁶ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 26. Sůl Země.

Roku 1670 Balbín začal pracovat, podle spisku Dlouhoveského, na legendě k povznesení svatojanské úcty, nazval ji *Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka*. Do psaní zasahoval i nový děkan Pešina. 20. února 1671 byl spisek dokončen a věnován metropolitní kapitule.¹⁷⁷ Že se dílo stane základním podkladem pro kanonizaci a díky rozdělení Pomuka na dva Jany také příčinou nejednoho sporu, nemohl nikdo tušit. Pojdme se na Balbínovu práci podívat blíže.

Balbínovo podání

Legenda je uvedena historickým shrnutím doby, do níž se narodil Jan: Století to bylo zlé a nešťastné, ale i z něho povstávali ctnostní lidé. Zlo zastupuje král Václav, který, jak Balbín konstatuje, vládl prostopášně a ukrutně, dobro pak pražská metropolitní kapitula, respektive její členové: Velký počet mužů, kteří pocházeli z významných rodů, byli učení, stateční, žili nevinně a svatě, bili se za nedotknutelnost církve v Čechách. Jedním slovem, jednalo se o muže svaté. Jezuita je přirovnává ke zlatu a diamantům české církve. Shrnuje, že o těchto mužích pojednal již v *Historii metropolitní kapituly pražské*, teď se chce zabývat pouze Janem z Pomuku, jehož kult, podle Balbínova vyjádření, upadl během husitských válek v zapomnění i přesto, že mnozí jeho současníci o jeho svatosti vypravovali. Balbín jako pokorný mnich nepřipisuje kvalitu díla sobě, nýbrž šťastnému sběru dat.¹⁷⁸

Dětství blaženého Jana, kněžství i ostatní úřady popisuje jezuita v první hlavě legendy.¹⁷⁹ S odvoláním na *Letopisy české* tvrdí, že Janovo narození a jeho svatý život jsou plodem požehnání, které biskup Vojtěch udělil kraji okolo Pomuku. Požehnání s sebou přineslo nejen déšť nejdříve Zelené hoře a Pomuku a později celým Čechám, ale i osobnost, která byla, a je až do dnešních dnů, mnohými uctívána. Balbín neví nic přesnějšího o roce Janova narození, klade jej mezi léta 1320 a 1330.¹⁸⁰ Mluví i o Janových rodičích: Byli měšťany střední třídy, jejich bohatstvím byla více zbožnost než peníze. Důkaz toho spatřuje Balbín v jejich úctě k Panně Marii, kterou projevovali soše Bohorodičky v klášteře cisterciáků pod Zelenou horou. Modlitby bezdětných postarších rodičů byly vyslyšeny právě na Mariinu přímlovu: Narodil se jim syn, kterému dali jméno Jan.¹⁸¹ Dítě bylo jako malé vážně nemocné,

¹⁷⁷ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 26-27. Sůl Země.

¹⁷⁸ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 9-11.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 12.

¹⁸⁰ Dnes víme, že to bylo někdy po roce 1340.

¹⁸¹ Paralela narození Jana Křtitele z Jáchyma a Anny.

znovu tedy prosili Boha na přimluvu Panny Marie, a ta je vyslyšela, když přislíbili celý život vzdávat díky za dobro, které obdrželi.¹⁸²

Aby o Janově svatosti nebylo žádné pochyby, přejímá Balbín od starších kronikářů motiv světla.¹⁸³ To mělo zahalovat dům, v němž se Pomuk narodil. Jezuita v nich vidí předzvěst plamenných řečí kněze a kazatele. I Janovy modlitby doprovázel oheň - světlo, neškodné plameny obklopovaly i Janovo tělo v řece – předbíhá nedočkavě legendista. Už jako malý školák ovládal Jan veškeré texty k ministrování, každý den v časných hodinách odcházel z osady, aby ministroval při všech mších svatých, okolí v této zbožnosti jistě už muselo vidět něco z budoucí velikosti světce.¹⁸⁴

Narozdíl od historiků, zabývajících se životem generálního vikáře, má Balbín jasno v tom, kde se Jan vzdělával: Studoval v latinských školách v Žatci. Zde se mu dostalo prvních základů latinské gramatiky i jiných ušlechtilých nauk, vypráví. Vše absolvoval s vynikajícím prospěchem. Z ušlechtilých nauk si prý nejvíce oblíbil řečnictví.¹⁸⁵ O tom, že by byl Jan oslňujícím kazatelem, nemáme žádné historické doklady. Po ukončení studií v Žatci odešel do Prahy na nově založenou univerzitu, zde se stal podle Balbínova podání nejprve mistrem filosofie a teologie, později doktorem církevního práva.¹⁸⁶ Jezuita se zde rozchází s jedněmi z mála podložených informací o Janově životě, které se nám zachovaly: Jan se stal doktorem církevního práva až v Padově, tento titul si nechal pouze nostrifikovat na pražské univerzitě.

Balbín vnímá Jana jako člověka Bohem povoláného ke kněžství, ke službě duším. Nebral svoji službu na lehkou váhu, ještě před svěcením prý odešel na měsíc do ústraní, kde trýznil své tělo, očisťoval svědomí a volal nebeské mocnosti k tak velikému a božskému úřadu.¹⁸⁷ Navzdory chybějícím podkladům vychvaluje Balbín Jana jako skvělého řečníka, kterému byl svěřen úřad kazatele v Týnském chrámu. Jezuita staví Nepomuka nad Jana Milíče, vychvaluje Pomuka za to, že nikdy nekritizoval příslušníky, respektive kazatele,

¹⁸² BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 16-17.

¹⁸³ Můžeme zde spatřovat betlémský chlév a nad ním hvězdu a slávu Boží, která se zviditelnila na svědectví budoucí velikosti svatého muže.

¹⁸⁴ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 17.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 18.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 20.

žebravých řádů.¹⁸⁸ Domnívám se však, že jsou zde vychvalovány spíše diplomatické schopnosti budoucího generálního vikáře než jeho náboženská horlivost k obracení duší.

Protože byl Jan knězem nadprůměrným – Balbín vyzdvihuje jeho učenost, ctnost i zásluhy – nebylo divu, že se stal na návrh biskupa Jana z Jenštejna kanovníkem metropolitní kapituly u svatého Víta.¹⁸⁹ Svatopisec neopomíná podotknout, že se tak stalo jednomyslně. Zde mu také připadl velký úkol: Stát se kazatelem samotného císaře. Nepomuk vynikal pokorou, proto bylo velmi těžké přesvědčit ho, aby tuto poctu přijal. Jako kanovník zastával prý dlouhá léta post českého kazatele.¹⁹⁰ Zdůrazňuje-li autor nikoliv to, že byl skvělým kazatelem, ale že byl skvělým českým kazatelem, upozaduje jeho německý původ, respektive německý původ jeho otce, a pozvedá ho ještě o stupeň výš v lidové úctě. Všeobecně byl Jan, podle Balbínova vyprávění, vyhledávaným kazatelem, rád mu naslouchal sám král spolu s dvořany, na jeho kázání docházeli i farníci z Týna, kde dříve působil. I jako kazatel stál Jan na správné straně církve, když se vymezoval vůči nevázanému životu šlechty a dvora, vůči přepychu, ale i vůči dalším *nemravnostem onoho zvrhlého věku*, citujeme-li autora. Podobně jako žebraví mniši vybízel k pokání ze zločinů.¹⁹¹

Poctám, které se většinou pojily se značným finančním obnosem, se Jan vyhýbal – ať už se jednalo o post litomyšlského biskupa nebo probošta.¹⁹² Úřad almužníka přijal, jelikož byl bezplatný a úplně obyčejný. Vykonával jej zodpovědně a poctivě, i *v tomto obyčejném úřadě prokazoval svoji pohotovost, bystrost a bezúhonnost* – libuje si Balbín.

Není divu, že pověst o velikosti a svatosti Pomuka vzrůstala den ode dne, až se sama královna rozhodla, že se stane jejím zpovědníkem. Jejího příkladu následovali i řeholnice od svatého Jiří a mnozí další. Janovi kajícíci následně *cestu ke svatosti* již nešlapali pracně krok za krokem, ale přímo *letěli*, jak se vyjadřuje jezuita o svatojiřských sestrách.¹⁹³ Vzhledem k jeho všemu nepřekvapí, že jeho názory byly brány velmi vážně. O tom svědčí i následující:

¹⁸⁸ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 21.

¹⁸⁹ Pro úplnost podotýkáme, že kanovníkem svatovítské kapituly se Nepomuk ve skutečnosti nikdy nestal.

¹⁹⁰ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 22.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 22-23.

¹⁹² Tamtéž, s. 23-24.

¹⁹³ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 24-25.

*Neboť takové bylo u všech o jeho ctnosti a moudrosti mínění, že cokoliv blažený Jan, o radu byv tázán, stanoviv, to strany jakožto spravedlnosti plnost uznávaly a bez námitek se tím řídily.*¹⁹⁴

To Balbín ještě stupňuje:

*Totéž starými některými kodeksy jest ověřeno, když při nejtěžších přích, kterých nálezy soudců dlouho nebylo lze skoncovati.*¹⁹⁵

Janovi, podle tohoto vyprávění, byla zcela spontánním způsobem vložena do rukou i moc soudní. Svatopisec neopomíná zdůraznit, že rozsuzoval jenom spory, na něž se ho někdo ptal, z toho vyplývá, že světec nepatřil mezi jedince, kteří se pletou do věcí, do nichž jim nic není.¹⁹⁶ Balbín se závěrem I. hlavy snaží uvést na pravou míru Hájkův omyl týkající se dvou Janů.¹⁹⁷

Hlava II je nazvána *Blaženého Jana mučení, utopení a slavný pohřeb*.¹⁹⁸ Na počátku hlavy vypráví řeholník o zlém králi Václavi, který je negativním hrdinou, antihrdinou, celého příběhu. Citujme:

*Císař Václav zatím – jako každá nectnost kluzká jest a ku klesání a pádu prudce náchylná – den ode dne horším a horším se ukazoval. Protiváhou jeho zlé povahy je mírná povaha královny, které si král v její přítomnosti nevšímal, jakmile odešla, začal po ní slídit.*¹⁹⁹

Svatopisec se nezabývá obšírněji popisem krutých praktik krále Václava, podotýká pouze, že se zločinů nedopouštěl sám, nýbrž byl k nim přiveden svými druhy a že krev šlechticů jeho vinou tekla proudem.²⁰⁰ Zlé chování se přičilo královně takovým způsobem, že se plně oddávala duchovním věcem. Její oporou byl její zpovědník, kterému i nejmenší hřích vyznávala, činila pokání, sloužila chudým a nezapomínala se modlit za svého manžela, aby se stal lepším králem, potažmo lepším křesťanem. Její modlitba však nebyla vyslyšena. Jediné po čem král toužil, bylo znát všechna tajemství své ženy, proto se jí dotazoval, z čeho se

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 25.

¹⁹⁵ Tamtéž

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 26.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 29.

²⁰⁰ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 30.

zpovídá, jaké jsou záměry její duše.²⁰¹ Když u královny nepochodil, rozhodl se zeptat jediného muže, který znal její touhy nejlépe: Kněze Jana. Balbín o tom říká:

*Povolává tedy blaženého Jana, o němž věděl, že jediný jest důvěrníkem všech záměrů králové. Po dlouhých oklikách v řeči, jako by o něco jiné šlo, prohodiv zmínku o králové, ponenáhlu přechází na posvátnou zpověď, takové prý jest postavení a poddanství žen, že dlužno, aby všechny jejich věci byly manželům známy, zejména v rodinách králů a císařů, po té statky, cti a blaho, jakého jen se mohl Jan kdy nadíti, slovem královským slibuje, povolil-li by a aspoň něco z toho, co králová Johanna v posvátném tribunálu pokání mu kdy vyjevila, jemu jedinému svěřil, což prý mu bude za všecku útěchu v tolika císařských a královských starostech. Zhrozil se zločinných žádostí muž blažený a přísnou a svobodnou řečí králi ukazuje, jakého strašného hříchu žádá, by tedy odvrhl svou zvědavost, a co nemožno jest, po tom dále se nepídil.*²⁰²

Král se rozzlobil na kněze za jeho pokárání, byl překvapen, že si něco takového mohl vůbec někdo dovolit ke svému pánu a králi. Uvažoval však, že když Jan neprozradil poprvé, prozradí třeba podruhé nebo potřetí. Stačí přece použít jiné nástroje, a tak král svůj hněv nedal najevo. Labilitu krále podporuje Balbín i vyprávěním o kuchaři, kterého prý nechal přivázat na oheň a zatopit pod ním.²⁰³ Nepomohla ani přímluva a pokárání blaženého Jana, nikdo jiný z dvořanů se totiž postavit králi neodvážil. Následkem toho byl Jan zatčen a na několik dní uvězněn. Tyto dny strávil v radosti z toho, že může trpět pro Krista. Balbín podotýká, že tehdy už bylo všeobecně známo, že král chce znát zpovědní tajemství své ženy a nebylo tedy pochyb, že případ upečeného pekaře byl pouhou záminkou. Jan vyšel z vězení posílen na duchu a odhodlán za udržení tajemství zemřít.²⁰⁴

Po několika dnech od propuštění z vězení přichází za Janem králův posel se vzkazem, že králi je vše líto a prosí za odpuštění. Na usmířenou byl Jan pozván na oběd. Protože se držel slova Krista, který odpuštění vyžadoval jako jednu z podmínek následování, pozvání přijal. Ke stolu byl uveden se všemi poctami, ale po bohatém obědě král znovu vyjevil svůj úmysl: Chtěl znát královnino zpovědní tajemství. Janovi sliboval pocty, úřady i peníze, když

²⁰¹ Tamtéž, s. 30-31.

²⁰² Tamtéž, s. 32.

²⁰³ Tamtéž, s. 32-33.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 33-34.

to nepomohlo, začal vyhrožovat. Vyhrožoval žalářem, mučením, smrtí.²⁰⁵ Jan byl stále trpělivý, podívejme se, jak reagoval:

*Blažený Jan s duchem povýšeným pocty právě tak hrozby přezírá, úřad zpovědníka vysvětluje, svatosvatý zákon mlčení velebí, tresty časné i věčné, připravené těm, kdož by tajemství nezachovali, vyličuje, na konec krále napomíná, by se zdržel a nepásl po tom, co samotnému Bohu k známosti jest zůstaveno, bez svatokrádeže že o něco takového pokusiti se nelze, ve všem ostatním že ctí rozkazy královny, jen o to jediné ho prosí, ať nežádá, čeho by neučinil, kdyby tisíc smrtí mu bylo podstoupiti.*²⁰⁶

Nyní už král povolává kata a nařizuje mu, aby Jana natáhl na skřípec a páčil jej pochodněmi. Balbín následně soudí, že celému mučení byl přítomen i vladař, který doufal, že se konečně dozví to, o čem celou dobu usiloval. Velflínův syn nepovolil, jako správný mučedník pouze trpěl a vzýval jméno Krista a jeho matky. Mučení muselo být velmi dlouhé a bezvýsledné, když si četa katů musela odpočinout a král se tak unavil, že odešel.²⁰⁷ Tehdy prý sňali Jana ze skřípce a nechali jeho tělo bezvládně ležet na zemi. Svatopisec se odvolává na staré kodeksy, když tvrdí, že Pomuk musel být potěšen velkou nebeskou útěchou, když toto vydržel. Jistě musel mít nějaké zjevení andělů nebo svatých jako tomu bylo u jiných světců.²⁰⁸

Král potom ze strachu mučence propustil, ten o svém zážitku nikomu neřekl. Následně se Jan prý vrátil do úřadu a vykonával jej s ještě větší vroucností, což už se zdá mně - obyčejnému smrtelníkovi - nemožné, ne tak však baroknímu vypravěči. Nepomuk mohl předvídat svoji blízkou smrt, že tomu tak bylo, dokazuje spisovatel textem perikopy, z níž údajně vycházelo vikářovo kázání ve svatovítském chrámě.²⁰⁹ Jednalo se o verš z 16. kapitoly Janova evangelia, dnešní překlad by zněl asi takto:

*Ještě malou chvíli a už mě neuvidíte a potom opět malou chvíli a znovu mne uvidíte.*²¹⁰

Následně byl ještě naplněn prorockým duchem a předpověděl kacíře v Čechách, přesněji husitské války s důrazem na vypalování klášterů a kostelů, mučení kněží a řeholníků.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 34-35.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 35.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 36.

²⁰⁸ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 36-37.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 37-38.

²¹⁰ Tamtéž, s. 38.

Následkem bude úpadek veškeré víry: *A posléze (že) zhouba všemu náboženství hrozí.*²¹¹ Jan je stylizován do role proroka, kterým ani být nemusel, kdo věděl lépe o pronásledování jindy mocné katolické církve než historik doby pobělohorské. Na druhou stranu můžeme do role proroka, chceme-li věštce, stylizovat Bohuslava Balbína – vždyť kdy hrozil totální úpadek víry v transcendenci více než v období racionalismu, světových válek nebo komunistické diktatury. Tento výčet nemusí být úplný, vždyť jsme tradičně pokládáni za nejateističtější zemi světa.

Vrátíme-li se zpět k vyprávění životního příběhu Pomuka, spatříme jej, jak závěrem svého kázání ještě pronáší veřejnou zpověď, kde přiznává své údajně obrovské viny a prosí za odpuštění spolubratry v kněžské službě.²¹²

Před svojí smrtí putoval ještě vikář do Staré Boleslavi k Palladiu země české. U tohoto obrazu Panny Marie jej nechává autor modlit se za vytrvalost v dobrém do posledního dechu. Není pochyb o tom, proč zrovna zde – Stará Boleslav je místem spjatým se staroslověnskou liturgií, protože se traduje, že obraz, či spíše reliéf Panny Marie, je darem od biskupa Metoděje, zároveň je to místo smrti knížete Václava. Spolehlivě tak může být i podle tohoto zápisu Bohuslava Balbína Jan řazen mezi zemské patrony Čech.

Večer se druhý muž pražské arcidiecéze vrací do Prahy, z okna jej uvidí český Neron, kterého znovu popadne záchvat zuřivosti vůči knězi. Nechává vikáře přivést k sobě a vede s ním osudný rozhovor, citujme:

*Slyš, kněže, pravil, smrt tebe čeká, nepovíš-li mi již v té chvíli zde jak náleží zpovědi mé manželky a s čímkoliv kdy tobě se svěřila vyznávajíc se, veta jest po tobě. Přísám Bůh, vodu budeš pít...*²¹³

Autor dodává, že panovník tím jednoznačně myslel utopení v řece. Jan odmítl a tentokrát už nic nevysvětloval. Okamžitě byl za křiku krále odnesen katy do jiného pokoje. Balbín tvrdí, opět s odvoláním na staré kodeksy, že při popravě bylo králem od služebnictva požadováno mlčet a zabránit účasti lidu. Nechme promluvit Balbína o tom, co se podle něj v noci stalo:

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Balbín dobře ví, že pokorné uznání naprosto banálních chyb od svatého člověka svědčí o Boží blízkosti i u jiných světců.

²¹³ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 40.

V noci tedy na most, jenž přes řeku pražskou Vltavu se klene, dvojí město, Větší a Menší spojuje, jest přivlečen, potom ruce a nohy mu svázány – což výslovně vyjádřeno čteme – a do řeky s mostu jest svržen, v noci vigilie Nanebevstoupení Páně r. 1383.²¹⁴

Janova smrt navzdory císařovu přání neměla zůstat utajena:

Ohně a plameny, které kdysi narození blaženého Jana vyznačily, i mrtvého obklopily. Celá řeka Vltava rázem se rozzářila. Viděti bylo nesčetná světla podivuhodné skvělosti po celé řece neškodně plynouti, byla pak řeka tou dobou právě vystouplá a šíře a výše vlny se zdvihaly a rozlévaly, leč tělo blaženého Mučedníka po klidném proudu pozvolna se snášelo, ještě čtenějšími a výše čnicími pochodněmi obklopeno, za nimiž jiné a jiné následovaly, jako by slavný pohřeb provázely.²¹⁵

Troufám si tvrdit, že svatopisec chce tímto detailním popisem zázračných světél říci jediné: Jan byl světlem světa po vzoru Kristově. Skvělá světla byla jenom odleskem jeho svatosti. Jestliže nad Betlémem zářila hvězda, oznamující Kristovo narození, pak při Janově narození byla obloha posetá světly. Nebeská světla a pochodně na řece nemohly uniknout pozornosti obyvatel města. I královna spatřila světla, ale nevěděla, co se stalo. Balbín nám ukazuje, jak Johanna vstupuje ke králi a ptá se, co znamenají ta světla. Král se leká tak, že tři dny nevychází a omezuje svoje vládnutí pouze na nejnutnější úkony. Celou noc svítila světla, respektive ohně, okolo vikářova těla. Nikdo však nevěděl, co se stalo, tedy krom krále a vykonavatelů jeho vůle. Ostatní se to dozvěděli až ráno, když tělo druhého muže diecéze vyplavila řeka na břeh. Vyplavila ho krásné s tváří zářící.²¹⁶

Když se o události doslechli kanovníci, odnesli tělo mučedníka k Cyriakům, do kostela svatého Kříže, kde jej chtěli uložit, než připraví lepší hrob v katedrále.²¹⁷ Do kostela se sběhli lidé, kteří chtěli vidět tělo světce, v tom již Balbín spatřuje počátek kultu blaženého mučedníka.²¹⁸ Král měl obavy z množství lidu a nařídil proto odklidit Janovo tělo do ústraní, to však začalo vydávat příjemnou vůni a nakonec se seběhlo lidu ještě více. Jan byl pak slavně pohřben²¹⁹ v katedrále, opět za velké účasti lidu.²²⁰ Na požádání lidu byly znovu²²¹ uctívány

²¹⁴ Tamtéž, s. 40-41.

²¹⁵ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 41.

²¹⁶ Tamtéž, s. 41-42.

²¹⁷ Tamtéž s. 42-43.

²¹⁸ Tamtéž, s. 43.

²¹⁹ Balbín podotýká, že to bylo po dlouhé době, blíže ji neurčuje.

jeho ostatky a mnoho lidí se při tom uzdravilo. Pro Jana plakali především chudí, jejichž prý byl otcem.²²² Jako nápis, pocházející již z doby bezprostředně po pohřbu, uvádí jezuita Volfenburkův nápis, inspirovaný Janem z Krumlova:

*Ctihodný Pán Mistr Jan Nepomucký, tohoto chrámu kanovník, králové zpovědník, že svatosvaté pečeti zpovědní strážcem, až do smrti byl, od Václava IV., krále českého, Karla IV. syna, mukami zkoušen, zázraky proslaven, zde leží pohřben. L. P. 1383.*²²³

Králová, která prý dobře věděla, že nese vinu za Pomukovu smrt, duševně onemocněla a do čtyř let zemřela.

Poslední, III. hlava legendy, se zabývá úctou a kultem, spojenými s mučedníkem.²²⁴ Přestože Nepomuk není svatořečen ani blahorečen, je zcela samozřejmě počítán mezi zemské patrony. Hrob mučedníka je překrásný, zdoben voskovicemi i jinými ozdobami, denně přichází věřící, aby zapalovali svému přímluvci u Boha svíce. Sám vévoda Leopold poslal nádherný svícen k jeho uctění.²²⁵ Všichni Habsburkové Jana vždy ctili, Ferdinand III. spolu s arcibiskupem Arnoštem II. chtěli dosáhnout pro svého oblíbeného patrona i schválení Římem. Obyčejní věřící, dle Balbínova tvrzení, Nepomuka ctili od počátku, nosili u sebe jeho obraz, vyrytý do mědi.²²⁶

Dalším důkazem je vyobrazení Jana z Pomuku mezi zemskými patrony v metropolitním chrámu, prý se jedná o tak starou techniku vyobrazení, že nemůžeme určit stáří obrazu.²²⁷ Dalším z důkazů úcty je oltář z roku 1621, jemuž mimo titulu Navštívení Panny Marie a svatých Lucie, Otilie a papeže Kliementa, náleží i titul mučedníka, blaženého Jana Nepomuckého.²²⁸ Bohuslav Balbín mluví jasně: Jan má svůj ozdobený hrob, votivní dary,

²²⁰ Hrob v katedrále si prý vybral mučedník sám, na jednom místě v chrámě totiž byl nalezen poklad, Jan tak podle Balbína zaplatil za svůj pohřeb. (Viz BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 43.)

²²¹ Tělo bylo uctíváno před tím také u Cyriaků.

²²² Není snad možno svatého almužníka více pochválit, než jej tímto způsobem učinit otcem sirotek a ochráncem vdov.

²²³ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 45.

²²⁴ Tamtéž, s. 48.

²²⁵ Tamtéž, s. 50.

²²⁶ Tamtéž, s. 51.

²²⁷ Prastarost obrazu je jednou z mnoha smyšlenek.

²²⁸ Na příkaz Tomáše z Čechorodu byl vložen celý titul tohoto oltáře do znění Balbínovy legendy, jak o tom sám autor mluví.

vyobrazení i oltáře, jeho svatost je dosvědčována i kronikami a životopisy.²²⁹ V jeho rodišti stála prý takřka od nepaměti kaple k zpovědníkově uctění, později byl zbudován i kostel. Ten je sice zasvěcen Janu Křtiteli, ale obraz nad oltářem patří Pomukovi.²³⁰ Lid jej ctí modlitbou i procesími, kněží, jejichž je Nepomuk vzorem, je vodí rok co rok do Pomuku, zde kází o Janovi, mše je však sloužena k poctě Nejsvětější Trojice.²³¹ Jak lépe by mohl Balbín jemně podotknout, že Jan má vše, co správnému světcovi náleží, jen schválení náměstka Kristova chybí. Svým popisem průběhu liturgie Balbín takřikajíc říká Římu: Jana ctíme jako zemského patrona, ovšem vždy v souladu s liturgickými předpisy, platnými pro celou církev.²³²

Na základě tvrzení Godfrida Henschena²³³ má být úcta, která trvá déle než sto let podporována, ne zavržována a rušena. To potvrdil i Urban VIII, upozorňuje Balbín.²³⁴ Jezuita se nemusí bát tohoto konstatování, vždyť svým spiskem doložil úctu k Janovi trvající ne sto let, nýbrž od jeho smrti, tedy téměř tři staletí!

Upozorněme také na nadpřirozené jevy, které Balbín uvádí jako podtržení pravosti úcty ke svatému Janu ve IV. kapitole.²³⁵ Autor tvrdí, že existoval celý soupis zázraků, který byl uložen v zákristii katedrálního chrámu.²³⁶ Jestli doopravdy existoval, to nikdo neví. V něm prý byly záznamy o uzdravení ze slepoty i jiných nemocí, které běžně směřovaly ke smrti.²³⁷ Vikárova přímluva zachraňovala i odsouzené na popravu před trestem. Víc se o knize Balbín ani Chanovský, jehož jezuita cituje, nezmiňuje, prý si ji každý může najít.²³⁸

Kdo se Janova hrobu rouhavě dotkne, neujde trestu, příkladem může být lužický hofmistr Křištof Služka roku 1588²³⁹ nebo mladý Albert Chanovský, který nedbá otcova varování a na hrob šlápne. Cestou z katedrály mu málem zůstanou boty ve sněhu a na místě svržení mučedníka do Vltavy se celý vyválí v bahně.²⁴⁰ Kalvinián Václav Vilém z Roupova se prý vysmíval katolíkům, zneuctil Janův hrob, potrestán byl nenadálou smrtí jediného syna.

²²⁹ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 54-56.

²³⁰ Tamtéž, s. 56.

²³¹ Tamtéž.

²³² Když toto tvrdíme, pomíjíme, že bylo zakázáno nad hlavním oltářem vystavovat obraz nekanonizovaného svěťce. Jinak trváme na tom, že se Janu dostalo všech forem úcty.

²³³ Spis O úctě svatých.

²³⁴ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 57.

²³⁵ Tamtéž, s. 59.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž, s. 61.

²³⁸ Tamtéž, s. 61.

²³⁹ Tamtéž, s. 62-64.

²⁴⁰ Tamtéž s. 64-66.

Aby nebyl potrestán málo, později zahynul vlastním mečem.²⁴¹ V letech kalvínské očisty katedrály, prý měl být zničen Janův hrob a jeho ostatky zneuctěny.²⁴² Mučedník si však místo ochránil: Oba služebníci, kteří se pokusili zničit mříže, zemřeli.²⁴³ Jeden na místě, druhý po vynesení z chrámu. Tento zázrak nazývá Balbín neblahým.²⁴⁴ Patrně měl s obětmi pomstychtivého Jana soucit.

Jezuita dále cituje německou knihu, nazvanou *Pravdy mluvitelé*, která pocházela z roku 1630. Uvádí, jak při rabování katedrály v roce 1619 viděl některý pravověrný katolík tři muže, kteří vyšli z hrobů a o něčem rokovali, patrně se jednalo prý o knížete Václava, biskupa Vojtěcha a třetím byl snad Nepomuk.²⁴⁵ Zatarasení Janova hrobu vysvětluje Balbín tím, že světec rušil protestanty při jejich večeři, kterou považoval za zneuctění chrámu.²⁴⁶ Možná tím, že se od jeho hrobu ozývaly zvuky nebo snad tím, že z jeho hrobu vycházely paprsky svatosti.²⁴⁷

Balbín připomíná všem, že Jan je patronem těch, kterým hrozí ztráta cti, také hříšníkům, kteří se stydí upřímně vyznat.²⁴⁸ Samozřejmě i zpovědníků, kteří mají o hříších mlčet. Modlitby na přimluvu Jana z Pomuku bývaly většinou vyslyšeny: Svědčí o tom i votivní dary, které bývaly u jeho hrobu před pleněním katedrály. Šťastný porod, uzdravení z vodnatelnosti nebo zimnic – to vše bylo pokládáno za zázrak a Jan byl odměňován dary a velkou důvěrou.²⁴⁹ Stačil prach z Janova hrobu a zdraví bylo zpátky! Ti, kteří nevěřili ve vikářovu svatost, se obraceli: Ať už se jednalo o vznešenou paní nebo prostého řeholníka.²⁵⁰

Další divné věci se děly okolo hrobu zpovědníkovy: Voda fungovala jako olej v lampě nad Janovým hrobem, ukradená soška Jana z Pomuku byla navracena zpět kvůli neúnosným výčitkám svědomí.²⁵¹ K tomu se ještě zločinci obrátili a přistoupil ke zpovědi.

Balbín nezapomíná poděkovat Janu Ignáci Dlouhoveskému za hlavní díl inspirace. Dlouhoveský se zaručoval svojí kněžskou ctí, že vše, co napsal je pravdivé.²⁵² Dílo se končí

²⁴¹ Tamtéž, s. 66-67.

²⁴² Tamtéž, s. 68.

²⁴³ Mříž byla stržena pouze z jedné strany.

²⁴⁴ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 69.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 71.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 72.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 73-74.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 74.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 75-76.

²⁵¹ Tamtéž s. 77-79.

opisem modlitby, která se nachází u Janova hrobu, spolu s Balbínem uvádíme její českou verzi:

*Blažený Jene, Mučedníku a Ochránce, v Nepomuku v království Českém zrozený, chrámu svatého Víta na hradě pražském kanovníku; že jsi přes nátlaky krále Václava IV., chtějícího pomstiti se na své manželce, jež často k nápravě života ho napomínala, před mukami i po mukách zpověď královninu vyraziti odepřel, do řeky Vltavy s mostu byl jsi svržen, světy, jež v noci nad řekou, kde tělo tvé leželo, se ukázala a tvoji nevinnost a svatost nejjistěji dosvědčila, byl jsi objeven a slavnostně ode všeho kněžstva i lidu do katedrálního chrámu donešen; kdež do dneška kdokoliv hrob tvůj potupí, veřejné hanbě neujde. Neboť ty podivuhodnou, neslýchanou a věčnou památku ostříhání tajemství zpovědního po sobě jsi zůstavil. Pro tyto tvoje zásluhy a dary, od Boha tobě udělené, prosíme pokorně a důvěrně, vyžádej nám u všemohoucího Boha milost, aby hněv svůj ukrotil, tresty za hříchy, jako mor, válka, hlad a jiné rány tělesné i duševní dobrotivě odvrátil a dopřál nám, abychom přes smrti se vyzpovídali, hříchy odčinili, všemu nebezpečství a hanbě světské a lidskému pohoršení unikli, Bohu se líbila a k němu lnuli, život chvalitebně skončili a života věčného došli. Skrze Ježíše Krista, Pána a Spasitele našeho. Amen.*²⁵³

Jezuitova legenda nebyla vydána bezprostředně po napsání, vyšla až v roce 1680 v *Acta Sanctorum*, roku 1682 ji Balbín vydal v pojednání *Bohemia sancta*, v díle věnovaném osobám, které zahynuly pro Kristovo jméno v Čechách.²⁵⁴ Jan Nepomucký je považován za svěťce tzv. druhé třídy. Není sice kanonizován, je však ctěn odnepaměti.²⁵⁵

K blahořečení mučedníka

Za první krok k Janově blahořečení lze považovat vizitaci arcibiskupa Matouše Ferdinanda Zoubka z Bilenberku v nepomuckém kostele roku 1673. Nad oltářem kostela Jana Křtitele visel obraz Jana z Pomuku. Tento obraz v souladu s dekrety Urbana VIII., které vydal

²⁵² Tamtéž, s. 79-80.

²⁵³ BALBÍN, Bohuslav. Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914, s. 82-83.

²⁵⁴ Do stejného díla je zařazen také doktor Johánek, sufragán a vikář pražského arcibiskupa. Ten zemřel roku 1393, trestem za jeho smrt bylo velké sucho. (Viz RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 28-29. Sůl Země.)

²⁵⁵ Tamtéž.

roku 1634, nechal odstranit.²⁵⁶ Jeho čin vzbudil rozruch.²⁵⁷ Syn zakladatelů kostela Václav ze Šternberka žádal o radu proslulého historika Bohuslava Balbína, ten se kultu svatého Jana zastal, dokonce dost nevybíravě:

*Kdo Urbanovu bullu citují proti bl. Janovi, prozrazují tím svou neznalost a jasně se usvědčují z toho, že onu konstituci nečetli a tak sami sebe porážejí.*²⁵⁸

Těmito slovy onen proslulý historik mimochodem urazil arcibiskupa. Ten však výtku pokorně přijal a slíbil, že podnikne kroky k Janově kanonizaci. Vzhledem k tomu, že arcibiskup byl již nemocný, stačil pouze do knihy věnované císařovně Klaudivii Felicitě vložit stručný životopis *Jana z Nepomuku, královského zpovědníka a svatovítského kanovníka pražského*, v něm jej nazval blahoslaveným mužem a svatým zpovědníkem.²⁵⁹

Následně se do věci vložila metropolitní kapitula, která považovala za svoji povinnost oslavit spolubratra kanovníka. V čele kapituly v roce 1675 stál Dlouhoveský, děkanem byl Pešina z Čechorodu.²⁶⁰ 14. září předal žádost o potvrzení vikářovy úcty Římem kanovník Kryštof z Talmberka. Obhájce víry však trvá na dodržení Urbanových dekretů a chce po kapitule prokázat úctu, která byla Janovi projevována po roce 1534. Osvědčení od kapituly prý nestačí, vzhledem k Pomukovu členství v kapitule, je třeba potvrzení biskupa.²⁶¹

Ke svatořečení

Beatifikací nebyly české země uspokojeny, proto žádali o zahájení nového procesu, tentokrát kanonizačního.²⁶² Ten byl Inocencem VIII. povolen v červenci roku 1722, v lednu následujícího roku obdržela Praha bližší pokyny. Opatrovníkem procesu byl jmenován Judr. Jiří Hoffman, obhájcem víry Judr. František Blovský, výslechy svědků byly zahájeny

²⁵⁶ Dekrety se staví proti rozvoji úcty ke svatým, kteří nebyli kanonizováni, v barokní době úcty k všemožným osobám, zemřelým v pověsti svatosti bujela. Mělo však být rozlišováno mezi světci, kteří byli ctěni od nepaměti a tzv. novými objevy. Balbín chce dokázat, že Jan byl ctěn už ve 14. století, hned po své smrti, tedy odnepaměti.

²⁵⁷ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 31-32. Sůl Země.

²⁵⁸ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 32. Sůl Země.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 33-34

²⁶⁰ Pešina roku 1673 nazývá ve spise věnovaném králi Jana nejvznešenější hvězdou pražského metropolitního kostela.

²⁶¹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 36. Sůl Země.

²⁶² Proces se mohl uskutečnit jen díky darům šlechticů, mešťanů i prostých lidí. Ti byli vyzváni arcibiskupem a svými faráři, aby přispěli na nákladný proces kanonizace. Svoje podané k tomu vyzval i císař Karel IV. Během krátké doby byly peníze k dispozici – shromáždili tehdy astronomickou částku asi 90 tisíc zlatých. (Viz VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 121. Kolumbus, 128.)

v dubnu. Vzhledem k tomu, že ke kanonizaci je potřeba uznání nadpřirozeného jevu, zázraku, bylo zkoumáno i deset mimořádných událostí. Z nich pravými byly shledány čtyři: Zachování světcova neporušeného jazyka a jeho naběhnutí²⁶³ při znovuotevření hrobu, uzdravení ruky Anny Terezie Krebsové z paralýzy a atrofie a zachránění před utopením Rozálie Hodánkové.²⁶⁴ Spekulovat, zda by dnešní lékařská věda považovala tyto události za zázrak, není cílem literárněhistorické práce.

Do Říma nesl spisy z pražského řízení arcibiskupský kancléř Dr. Jan Frick. Otevření spisů a zahájení procesu povolil Benedikt XIII. v červenci roku 1725. Relátorem procesu se stal kardinál Alvar Cienfuegos, světcovy věci spravoval kanovník Jan hrabě Špork. Obhájcem procesu byl ustanoven Franchellucci, d'áblovým advokátem Prosper Lambertini. Na Lambertiniho námitku, že se vlastně neví, kdy mučedník zemřel, odpověděli Cavalchini a Franchellucci poukazem na ztrátu památek v době husitské rebelie a za další rebelie mezi lety 1617 a 1620. V lednu 1728 byl pětičlennou komisí kardinálů shledán pražský proces platným: Jan Nepomucký se stal oficiálním mučedníkem.²⁶⁵ Ryneš považuje za pravděpodobné, že tomu pomohla i žádost o povolení hodinek a mše svaté k Janově účtě, zaslaná z Mexika.²⁶⁶ V únoru 1729 byl Prosper Lambertini nucen prohlásit, že nemá námitek.²⁶⁷

19. března 1729 byl Jan z Pomuku, mučedník zpovědního tajemství, slavně kanonizován v bazilice sv. Jana v Lateránu.²⁶⁸ Závěrem slavného obřadu byla podepsána bulla *Christus Dominus*, na níž stojí rok 1383 jako rok Janovy smrti, příčinou umučení je zpovědní tajemství. Celá bulla stojí na tvrzeních z Balbínovy legendy.²⁶⁹ Od tohoto okamžiku mohla celá církev slavit 16. května památku Jana Nepomuckého, mučedníka zpovědního tajemství.²⁷⁰ Novinu oznamoval arcibiskup Leopold pastýřským listem:

²⁶³ K naběhnutí jazyka došlo 27. ledna 1725, při vynětí jazyka ze schrány. Seschlý jazyk měl šedohnědou barvu, během necelé hodiny však naběhl a zčervenal. Vědci tehdy (a mimochodem ani dnes) nezjistili žádnou cizorodou látku nebo balzám, kterým by jev mohl být způsoben. Světcův domnělý jazyk se stal mnohokrát terčem vtipů.

²⁶⁴ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 42. Sůl Země.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 48.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 49.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ Ryneš podotýká, že kanovníci dostali, na památku slavnosti, dovolu nosit kříž s obrazem Jana z Pomuku.

*Dosáhla jsi vrcholu svaté radosti, vyplněno jest tvé nejvřelejší přání, přešťastná Čechie, ježto křesťanské náboženství je ozářeno novým světlem svatosti.*²⁷¹

Barokní oslavy beatifikace a kanonizace

První velkolepá sláva na Janovu počest se konala 4. července 1721.²⁷² Před západním průčelím byla postavena slavobrána, na níž Kristus podává Janovi mučednickou korunu, Jan je oficiálně přijat mezi zemské patrony.²⁷³ Slavobránu navrhl Jan Ferdinand Schor, výzdobu režíroval kněz Michal Adam Franck:

*Jana doprovázel početný dav jeho ctností, alegorie čtyř stavů Království českého a také personifikace zemí, jež světce vedle Čech zahrnovaly největší úctou: Moravy, Slezska, Lužice a Rakous. Po stranách triumfálního oblouku stálo dvanáct soch představujících dvanáct českých historických krajů, z nichž každý přinášel mučedníkovi symbolický dar.*²⁷⁴

Oslavy vyvrcholily slavným procesím, jehož se zúčastnila císařovna Alžběta. Kanovníci nesli na ramenou skleněnou rakev s nazdobenou kostrou: Nepomuk obdržel slavnostní kanovnický háv se zlatými knoflíky a přes ramena pláštík. Do rukou mu byly dány symboly, podle nichž ho obyčejní věřící poznávali na vyobrazeních: Palma jako symbol mučednictví, kříž a dva klasy.²⁷⁵ Obrovské nadšení vzbuzoval jazyk, který nesl arcibiskup Leopold. Vlnas podotýká, že průvodem byly nesený různé korouhve, kadidlo vonělo a dýmilo. Průvod doprovázely zvony všech pražských kostelů a salvy z děl. V čele procesí bychom viděli kanovníky, za nimi další duchovní, ať už světské či řádové, za nimi kráčeli šlechtici s dámami, zemští úředníci, pražští radní, vojáci, studenti i řemeslníci. Celé dopoledne prý trvalo, než procesí obešlo Hradčany a arcibiskup mohl v katedrále zahájit bohoslužbu. První mši byly zahájeny osmidenní oslavy.²⁷⁶

Svatojanského triumfu bylo dosaženo kanonizací, tu Pražané a nejen oni, oslavili opět velkolepě od 9. do 16. října 1729.²⁷⁷ Ryneš tvrdí, že eucharistii přijalo více než dvě stě tisíc

²⁷¹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 49. Sůl Země.

²⁷² Oslava beatifikace.

²⁷³ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 115-116. Kolumbus, 128.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 115-116.

²⁷⁵ Pro přesnost uvádíme, že jeden klas byl zlatý, druhý stříbrný.

²⁷⁶ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 116. Kolumbus, 128.

²⁷⁷ Podobné oslavy se konaly během dubna a května následujícího roku také v královéhradecké a litoměřické diecézi.

věřících!²⁷⁸ Jak se na barokní oslavy sluší, neobešly se bez slavobran, věží a kaplí, alegorických soch i obrazů. Vnitřek katedrály byl ozdoben červenou látkou, slavnost zahájily pražské zvony 8. října 1729, další den vyšel ze Strahova průvod s vikářovým jazykem, zdrojem dvou zázraků. Opět průvod prošel slavobranou, zvony vyzváněly a vojáci stříleli salvy z děl. Novinkou v průvodu byla římská korouhev, na níž se skvěl obraz nového světce. Po skončení procesí následovala dvě kázání: První v češtině, druhé v němčině, program dne vyvrcholil pontifikální mší svatou a slavnými nešporami. I města byla na oslavy náležitě zkrášlena, zvláště stojí za zmínku večerní osvětlení.²⁷⁹ Zbytek týdne se nesl ve znamení putování: V pondělí vzdala hold světcí pražská univerzita a Jezuity vedené mariánské družiny, přibyli i poutníci ze západních Čech. Úterý patřilo bohoslovcům arcibiskupského semináře, Cyriakům a Východočechům. Ve středu připutovali Dominikáni a poutníci z Jižních Čech, severovýchodní Čechy přišly oslat mučedníka ve čtvrtek spolu s Augustiniány a Kapucíny. Pátek patřil Františkánům a Karmelitánům, sobota vlašským mariánským družinám a věřícím ze severozápadu země. Národnostně převažovali mezi poutníky Češi.²⁸⁰

V neděli 16. Října byly slavnosti završeny průvodem okolo Hradčanského náměstí, v průvodu byly nesený Janovy ostatky v křišťálové rakvi. V nesení se střídali pražští kanovníci, kanovníci z Litoměřic a Hradce Králové, členové akademického senátu, pražští faráři i měšťtí radní. Procesí bylo ukončeno kázáním, pontifikální mší svatou a nešporami. Na úplný závěr bylo město ještě jednou krásně nasvíceno, iluminováno.²⁸¹

Vnější projevy vnitřní úcty

Velkolepé oslavy, kterými žily nejen chrámy, ale celá města i vesnice, se konaly u příležitosti výročí kanonizace. Padesát let od kanonizace roku 1779 popisuje Jan František Vavák.²⁸² Pro nás stačí připomenout, že centrem oslav v Praze byl opět chrám svatého Víta, s oslavami byly spojeny plnomocné odpustky, konala se procesí, kázání v němčině i češtině, nešpory i pontifikální mše svaté. Oslavy trvaly tři dny: Začaly 16. a skončily 18. května. O tom, že oslavy nebyly pouze okázalé navenek, ale i niterně duchovní Vavák píše:

²⁷⁸ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 50. Sůl Země.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 50-51. Sůl Země.

²⁸² Tamtéž 203-209.

*Mnozí vidíce zde na zemi takovou slávu, k slávě nebeské srdce své pozdvíhovali; mnozí velicí hříšníci k pokání svatému se hnuli, mnozí pak leda –jak věřící a kacířstvem porušení katolíci u víře se posílili, jiní nepřátelům svým vinu odpustili, jiní své pokažené mravy napravití a jiné všelike nepravosti zanechati před sebe vzali.*²⁸³

Sté výročí od kanonizace se slavilo celý týden: 8. -15. června 1829, jak to stanovil arcibiskup Chlumčanský. Nechyběly vnější ani vnitřní ozdoby chrámu, stejně jako slavobrána. Poutníci se začali scházet a sjíždět do Prahy již o měsíc dříve, 16. května. Nebyli to pouze Češi nebo Němci, připutovali i lidé ze Slovenska a Lužice, nechyběli vysocí preláti: Krom českých biskupů přijel i kardinál A. Rudnay z Ostřihomi, který sloužil úvodní bohoslužbu a kázal. Od úterka do soboty putovali do Prahy procesí z pražských farností.²⁸⁴ Na počátek i závěr slavností se konalo procesí okolo Hradčan. Slavnosti byly zakončeny tradičně: Kázáními a slavnými nešporami. Že věda kráčí ruku v ruce s vírou, dosvědčil i rektor univerzity Judr. J. N. Kaňka, která na úplný závěr promluvil na téma *Náboženství a spravedlnost*.²⁸⁵ Pokud někdo tvrdí, že barokní slavnosti byly pouze o emocích a jednalo se jen o záležitost prostých, nevzdělaných lidí, pak se mýlí.

Roku 1832 bylo založeno bývalým jezuitou Antonínem Hanikýrem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, jehož cílem bylo šíření katolických knih.²⁸⁶ Dědictví si vzalo za vzor Dědictví svatého Václava, které bylo potvrzeno již v roce 1669.²⁸⁷

V létě roku 1866 byly ostatky mučedníka spolu s korunovačními klenoty odvezeny ze země, důvodem byl strach z okupace pruskými vojsky. Svatý vikář se octnul v salcburské rezidenci arcibiskupa.²⁸⁸ V září 1866 se navrátil Janův náhrobek, v říjnu jej následovaly ostatky. Vítání ostatků bylo velkolepé:

Za znění všech městských zvonů opouštěly ostatky českého světce pohostinný Salcburk a putovaly jihočeskou diecézí k hlavnímu městu Českého království, všude po cestě vítány zástupy věřících. Zajímavý byl rozdíl mezi německými a českými krajinami. Jak Borový

²⁸³ Tamtéž, s. 208.

²⁸⁴ Svatojanské oslavy se konaly mimo Prahy po celých Čechách, v kostelích i u soch.

²⁸⁵ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 54. Sůl Země.

²⁸⁶ 30. Března 1855 iniciativu schválil papež, členové od něho obdrželi apoštolské požehnání.

²⁸⁷ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 55. Sůl Země.

²⁸⁸ Jeho stříbrný náhrobek byl převezen do Českého Krumlova.

*upozorňuje, dávali Němci přednost modlitbám, Češi zpěvu nábožných písní, vesměs si po cestě vynucující zastávky.*²⁸⁹

Za velkolepou úctu ke světcům poděkoval věřícím, jak Pius IX. v lednu 1867, tak později i pražský arcibiskup.²⁹⁰

150. výročí kanonizace se konalo okolo 16. května, památný den přidělený papežem svatému Janu byl jejich centrem.²⁹¹ Roku 1879 někteří poutníci již přijeli vlakem.²⁹² Scénář byl stejný, jen průvod se světcovým tělem vedl tentokrát pražský arcibiskup a kardinál Bedřich Schwarzenberg.²⁹³

K dvoustému výročí kanonizace Johánka z Pomuku bylo založeno římské Nepomucenum, ubytování pro české bohoslovce. Již od 19. března se konala Výstava svatojanských památek, kterou uspořádal Svatojanský výbor v klášteře Alžbětinek na Novém Městě pražském.²⁹⁴ Vilém Bitnar s Karlem Procházkou vydali sborník *Pragensia svatojanská*²⁹⁵, v němž se snažili obsáhnout šířku i hloubku proměn, které přinesla svatojanská úcta do všech odvětví domácího života, zejména měli na mysli umění a umělecké řemeslo.²⁹⁶

Střediska úcty

Počátky úcty byly spjaty s katedrálou sv. Víta a hrobem mučedníka. V polovině 17. století byl vysvěcen kostel svatého Jana Křtitele v Pomuku, který dle tradice stál na místě domu narození svatého Jana, po kanonizaci byl v Pomuku vybudován barokní kostel ke cti svatého Jana Nepomuckého.²⁹⁷ Krom katedrály a barokní sochy měla Praha ještě další dvě centra úcty: kostel svatého Jana Nepomuckého na Skalce²⁹⁸ a kostel svatého Jana Nepomuckého na Hradčanech.²⁹⁹ Do svého zrušení Josefem II. v rámci reformy byl důležitým

²⁸⁹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 57. Sůl Země.

²⁹⁰ Tamtéž.

²⁹¹ Podobná oslava se konala z vůle Janova ctitele českobudějovického biskupa J. V. Jirsíka také v Pomuku.

²⁹² RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 54. Sůl Země.

²⁹³ Tamtéž, s. 54-55.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 55.

²⁹⁵ V této práci z ní uvedeme ukázky pod názvem Jan Nepomucký v Čítankách.

²⁹⁶ Tamtéž

²⁹⁷ Kostel byl vysvěcen 18. srpna 1738.

²⁹⁸ Zde sídlilo bratrstvo pod ochranou Panny Marie ke cti sv. Jana Nepomuckého.

²⁹⁹ Tento kostel měl být poděkováním svatému Janu za uzdravení Terezie Krebsové.

centrem janovské úcty také kostel svatého Kříže, řádu Cyriaků. Zajímavým zvykem těchto řeholníků bylo vyjíždět v předvečer smrti Jana z Pomuku na loďkách k mostu, kde se modlili ke světcí litanii.³⁰⁰

Patrně nejzajímavějším z center úcty byl kostel svatého Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou.³⁰¹ Kostel má půdorys pěticípé (svatojanské) hvězdy, nechal jej vybudovat cisterciácký opat Václav Vejmluva. Ten chtěl navázat na tradici kláštera nedaleko Pomuku, také proto se původní Strmá hora přejmenovala na Zelenou. Stavba prvního svatojanského kostela na Moravě začala roku 1719 pod taktovkou Jana Blažeje Santiniho Aichla, jehož je vrcholným dílem.³⁰² Pro nás však není ani tak důležitá barokně-gotická krása jedné z památek UNESCO, jako úcta ke svatému Janu s ní spojená.

Nepomucenská homiletika

K největším vrcholům českého literárního baroka patří krom pedagogiky, mystiky a lyrické poezie také kazatelství.³⁰³ Jedině v baroku kvete v českých zemích kazatelství jako umění, v žádné jiné epoše tomu tak nebylo.³⁰⁴ Svatý Jan Nepomucký je typickou postavou, která je symbolem přemostění humanismu a renesance ke gotice. Jan byl blahorečen i svatořečen v období baroka, není divu, že ono s sebou přineslo intenzivní rozvoj jeho kultu.

³⁰⁵

Svatojanská tematika se stala centrem homilií v námi citovaném cyklu barokních kázání, která byla pronesena v kostele svatého Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou.³⁰⁶ Soustředíme se zde na některé z typických rysů barokních kázání, (nejen) těch se svatojanskou tematikou. Citujme F. V. Mareše:

Kázání jsou rétoricky dokonale propracována, někdy až rafinovaně. Základní myšlenka srovnání (cedr, studnice, jitřenka...) se rozvádí v bohatých, velkolepých a svěže rozmanitých

³⁰⁰ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 62-63. Sůl Země.

³⁰¹ Viz KALISTA, Zdeněk. Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko. 1. vyd. Brno: Blok, 1970.

³⁰² RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 64. Sůl Země.

³⁰³ LIFKA, Bohumír. Medotekoucí sláva na hůře Libanu: Žďárská barokní kázání svatojanská. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 7.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 7.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ LIFKA, Bohumír. Medotekoucí sláva na hůře Libanu: Žďárská barokní kázání svatojanská. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995.

*variací, v transpozici, augmentaci, diminuci, až k dokonalému závěru dominanty a tóniky, k akordům vyvrcholení a shrnutí, které má zanechat – a také zanechává mohutný slavnostní dojem i nějaký životní maxim s úctou svatojanskou spojený.*³⁰⁷

Mareš připomíná, že se pracuje s kontrastem, synonymy a atributy, najdeme aliteraci, ale i paronomasii³⁰⁸ nebo složitější efekty uměleckého stylu.³⁰⁹ Zvuková hra slov obsahuje často obsahovou paralelu. Propozice se proplétají s citacemi z *Písma* nebo z antických autorů. Běžnou součástí kázání se stává i veršování, ať už v latině nebo češtině.³¹⁰ Tyto i další rysy nabízí Mareš v předmluvě k souboru kázání.³¹¹ Nepomucenskou homiletikou se zabývá také Michaela Horáková, která srovnává české a rakouské homilie, týkající se mučedníka Jana.³¹²

Vyobrazení svatého Jana

První vyobrazení svatého Jana nacházíme v *Duchovním obveselení Koruny České*, jedná se o rytinku, která doprovází modlitbu k Janu Zpovědníku: Jan je vyobrazen jako kněz v tmavém dlouhém plášti s vousem a růžencem v rukou, klečí před velkým křížem, za nímž je vidět obrysy města.³¹³

K hymnu a další modlitbě, odlišné od *Obveselení*, přidal Pontanus další rytinku, která je složitější, obsahuje několik scén: Na první vidíme královnu, klečící před starším prostovlasým knězem, patrně vykonává zpověď, nad zpovědníkem město s kostelem, snad se jedná o kostel svatého Kříže Většího. Třetí výjev přibližuje Janovo utopení s mostu, poslední část patří Janovu hrobu. Ten je obklopen zdobnou mříží a dvěma svícemi.³¹⁴ Tento výjev, s drobnými odchylkami, můžeme najít i v bývalém kostele Božího těla na Karlově náměstí,

³⁰⁷ LIFKA, Bohumír. Medotekoucí sláva na hůře Libanu: Žďárská barokní kázání svatojanská. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 8.

³⁰⁸ Svatost svatého Jana.

³⁰⁹ Vejškou svou a vyvýšeností.

³¹⁰ Popřípadě němčině.

³¹¹ LIFKA, Bohumír. Medotekoucí sláva na hůře Libanu: Žďárská barokní kázání svatojanská. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 9-11.

³¹² HASHEMI, Michaela. Literární fenomén nepomucenské homiletiky. 1. vyd. Brno: Tribun, 2007.

³¹³ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 65. Sůl Země.

³¹⁴ Tamtéž, s. 66.

hlavním rozdílem je kanovnícký plášť, v němž je vikář - zpovědník oblečen. J. Berghauer soudí, že tento obraz je propracovanější, tedy i mladší.³¹⁵

V první polovině 17. století byl poprvé Jan zobrazen samostatně, můžeme jej nalézt na dveřích chórové kaple katedrály. Svatý Jan Zpovědník nemá pokrývku hlavy, je oblečen v kanovníckém plášťu, s knihou v ruce a svatozáří nad hlavou. Na stejném reliéfu je zobrazeno i jeho svržení do řeky.³¹⁶ Z 30. let 17. století pocházel obraz, který se nám nedochoval: Nepomuk bez pokrývky hlavy, s otevřenou knihou a mučednickou palmou.³¹⁷

Nový motiv se objevil v polovině 17. století u svatého Víta na oltáři v kapli navštívení Panny Marie: Jan zpovídá královnu a k tomu jako almužník rozdává dárky.³¹⁸ V ikonografii vždy převažovalo zdůraznění Janova kněžství³¹⁹ a mučednictví³²⁰ nad almužnami.³²¹

Malíř Karel Kolík přišel s další novinkou: Do Janovy levice vložil kříž s korpusem, na nějž mučedník hledí.³²² Kříž se s Pomukem zžil, na ukřižovaného Krista bylo poukazováno jako na symbol mučednické vytrvalosti.³²³

Pozdější motiv pěti hvězd nad hlavou byl inspirován Hájkem, který mluví o světlech, která obklopovala tělo ve vodě. K definitivní záměně světél za hvězdy došlo díky dílu *Fama Posthuma*. První zobrazení mučedníka s korunou z hvězd nemohlo být vytvořeno dříve, než roku 1641.³²⁴

Nejstarší známou variantou mučedníkovy zobrazení je patrně kamenná socha z Ústí nad Orlicí, z roku 1663. Zpodobňuje světce téměř, jak jsme zvyklí: Kanovnícký plášť, biret, v pravici kříž s ukřižovaným, v levici mučednická palma, hlava skloněná, okolo ní pět pěticipých hvězd. Josef Cibulka upozorňuje, že je znatelné barokní zvlnění sochy.³²⁵

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Vedle Jana jsou samostatně zobrazeni i ostatní zemští patrony, Jana zde zpodobnil Bendl.

³¹⁷ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 67. Sůl Země.

³¹⁸ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 67. Sůl Země.

³¹⁹ Biret, kanovnícký plášť.

³²⁰ Palma.

³²¹ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 68. Sůl Země.

³²² Tamtéž, s. 69.

³²³ Aneb vše mohu v tom, který mi dává sílu. (Viz Flp 4,13)

³²⁴ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 69-70. Sůl Země.

³²⁵ Tamtéž, s. 70.

Světově proslulou se stal až typ z Karlova mostu³²⁶: Jedná se vlastně o jemně upravenou ústeckou verzi. Tento Brokofův model drží kříž v pravici, palmu v levici u paty kříže, hlava je skloněna vlevo.³²⁷ Přestože toto zobrazení převažuje, najdeme vedle něho i Jana Almužníka.³²⁸

Během 17. a 18. století se začal svatý Jan objevovat i na morových sloupech, ty byly stavěny na poděkování za záchranu v době morových ran. Dominovaly mariánské sloupy, v 18. století pak sloupy se zobrazením Nejsvětější Trojice. Hlavní motiv byl však zobrazován často v doprovodu dalších patronů, ochránců od morové rány: Svatého Rocha, Rozálie nebo Šebestiána.³²⁹ Socha svatého Jana Zpovědníka se v morových sousoších objevovala často, jak o tom píše Ryneš.³³⁰ Není to velké překvapení, uvážíme-li, že velké množství sloupů bylo stavěno v dobách očekávané kanonizace. Některé morové sloupy byly Janovi dokonce výlučně věnovány, například v Počátkách nebo Sedlci u Kutné Hory.³³¹

Zmínili jsme se o Janu Nepomuckém jako ochránci proti morové ráně, byl však vzýván jako patron a ochránce i v dalších oblastech. Přirozeně byl Pontanem zařazen mezi zemské patrony Čech.³³² Jeho pověst se díky misionářům rozšířila ze střední Evropy až do Jižní³³³, později i Severní Ameriky, kde do dnešních dnů stojí kostely, zasvěcené českému světcovi.³³⁴ Raritou je, že za Pia VI. byl Jan ustanoven patronem Nankinské diecéze v Číně!³³⁵

Již v polovině 15. století vzývali Jana jako patrona dobré pověsti, patrona kněží, zejména jako zpovědníků. Důležitost zpovědi a pomluvy, s nimiž se setkávali jezuité ve svém působení, vynesli Jana až na post spolupatrona řádu.³³⁶

V Alpských zemích se Jan ujal patronátu nad plavci a stal se též ochráncem proti povodním a zátopám, v Itálii a jiných krajinách, které trpěly suchem, byl Jan vzýván jako

³²⁶ Janova socha byla na most umístěna roku 1683.

³²⁷ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 71. Sůl Země.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž, s. 72.

³³⁰ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 73. Sůl Země.

³³¹ Tamtéž, s. 74.

³³² Spolu se svatým Václavem byl nazýván v polovině 19. století hlavním patronem země.

³³³ Velké úcty se dočkal světec zejména v Chile.

³³⁴ New York, Chicago, St. Luis...

³³⁵ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 76. Sůl Země.

³³⁶ Tamtéž, s. 76-77.

prosebník za déšť.³³⁷ Sochy Jana z Pomuku najdeme i dnes na mostech, u horských bystřin nebo na břehu jezer a moří, a to nejen ve Střední Evropě!³³⁸

Jan Nepomucký v Čítankách

Bitnarova *Čítanka*³³⁹ byla vydána u příležitosti dvoustého výročí Janovy kanonizace, obsahuje množství žánrů: Literárněhistorické, historické i filologické studie, ty však pro nynější zpracování za podstatné. V této práci uvedeme pouze výběr básní či písňových textů ke cti Jana z Pomuku, jelikož svatojanská úcta byla nejcennější pro prostého věřícího. Na těchto textech můžeme vidět, čím byl Jan pro obyčejného českého katolíka či prostého řeholníka.

Již narození svatého Jana Nepomuckého bylo chápáno jako zázrak, rodiče byli bezdětní a velmi je to trápilo, V. A. Svoboda vzdychá s nimi nad jejich osamoceností:

Ach jen proč my jsme tak sami

v této požehnané chvíli,

bez soucitu, bez radosti,

*sami, ach, a bez dětí!*³⁴⁰

Svoboda zakončuje svoji báseň v písňové formě beznadějně:

Povstávají v tupém hoři,

*vrávorají k pusté chyši*³⁴¹,

kde jim žádné děcko s plesem

*nepřiběhne nikdy vstříc.*³⁴²

³³⁷ RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 78. Sůl Země.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek první. Náboženská osobnost sv. Jana Nepomuckého. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1932.

³⁴⁰ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek první. Náboženská osobnost sv. Jana Nepomuckého. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1932, s. 45.

³⁴¹ Zde už nevidíme domek Janova narození, nýbrž prostou chyši. Vidíme v tom připodobnění malému Ježíši, který se narodil do chléva, do chudoby.

³⁴² BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek první. Náboženská osobnost sv. Jana Nepomuckého. 1.

Svírání beznadějí, hledají světlou útěchy ve víře, v modlitbě:

*Pane, z moře nekonečné lásky
jenom krůpěj uroň ruka tvoje,
pošli lásky zástavu nám milou,
vysušit' nám v oku slzu každou.*³⁴³

Obrací se k Marii, jako k té, která se přimlouvá, příslibují, že Jana vychovají v Boží bázni:

*Dítě, dar tvých proseb milostivých,
vychováme v zbožné nevinnosti,
hodně Boží službě zasvěceno,
aby šlo vždy věrně stezkou Páně.*³⁴⁴

Prosby nezůstaly nevyslyšeny a Janovo narození bylo slavné:

*Nocí hlubokou a stinnou
v temném mraku beze hvězd
nad domem, hle, světla kynou,
neb to Boží vůle jest.*³⁴⁵

Nechme shrnout vyslyšení modlitby a narození Janovo anonymního kapucína:

*Od Boha tě vyprosili,
z toho potěšení byli,
když tebe zplodili.
s výsosti světlo sestoupilo,
tvé narození zjevilo*³⁴⁶,

vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1932, s. 46.

³⁴³ Tamtéž, s. 47.

³⁴⁴ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek první. Náboženská osobnost sv. Jana Nepomuckého. 1.

vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1932, s. 48.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 53.

*tvůj dům když osvítilo.*³⁴⁷

Závěrem se sluší se Svobodou poděkovat:

Přijmiž, Pane, díky vřelé!

Syn bezdětcům truchlým dán,

po předchůdci spasitele jméno jeho budiž Jan!

Syn ten cestou Páně cestuj, k jeho službě dospívej,

dospěv slovo spásy zvěstuj,

*símě blaha rozsívej!*³⁴⁸

Přesuňme se k dětství svatého Jana, ministrantská služba se mu dle legendy stala vším:

Nezmeškal jsi Mši svatou,

konaje službu andělskou,

*když jsi kněžům posluhoval.*³⁴⁹

V Žatci, dle tradičního podání, navštěvoval Balbín školu:

Žatecké školy daly ti vše rády,

ychtivá duše tvá však spěchá odtud

v zářící sídlo vyšší vědy božské

*Karlovy Prahy.*³⁵⁰

Závěr prvního svazku Čítanky se věnuje prvním rokům Janova pobytu v Praze, Svoboda básní:

Jejím duchem, vědou, zkušenostmi,

má být Jan teď v Praze odkojen,

³⁴⁶ Kristovo narození zvěstovalo také světlo, vždyť sláva Páně se kolem rozzářila. (Viz Lk 2,9)

³⁴⁷ Tamtéž, s. 55.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 61.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 84.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 104.

*rozkoší všech světa má se vzdáti
duch by nebes dary ocenil.
Jinoch rád se službě Boží vzdává,
zasnouben bylť v noci tajemné
nebeskými světly Církvi Boží
jí chce věrně sloužit do smrti.³⁵¹*

O otci sirotků a ochránci vdov mluví lidový anonym:

*Horliv jsi byl, když v chudobě
vdovy se ti blížily,
k sirotkům se v každé době
ruce štědře snížily,
umírňovat bídy muku,
stírat slzy bolesti,
byly, Jene z Nepomuku,
nejsladší tvé radosti.³⁵²*

Základem síly mladého Jana byla láska k ukřižovanému, jak o tom zpívá F. V. Karlík:

*U Beránka slitovníka,
za nás, Jene, oroduj:
Beránku, jenž, za hříšníka
obětovals život svůj,
ustrň se nad bratry svými,
přijmi všechny na milost,*

³⁵¹ Tamtéž, s. 117.

³⁵² Tamtéž, s. 131.

*ustrň se nad syny svými,
pomozíž nám v svou radost.³⁵³*

Blízkost svatého Jana Nepomuckého jiným světcům, například svatému Antonínu z Padovy³⁵⁴, kde Jan studoval kanonické právo, líčí Bonaventura Wilhelm:

*Ó jazyku požehnaný,
jenž si po všechny časy
Pána chválil a jiné poučoval,
by ho též zvelebovali,
nyní jest zcela zřejmo,
jak velikou byla tvá zásluha
u Boha.³⁵⁵*

Lidový anonym to v *Písni o dvou svatých divotvůrcích*³⁵⁶ vidí podobně:

*Antoníne Paduánský,
tys rybám němým kázal,
svatý Jene Nepomucký,
mlčet jsi s nimi žádal,
ty skrze svou výmluvnost,
Jan skrze svou mlčenlivost
koruny v nebi máte,
nás v bídách zastáváte.³⁵⁷*

³⁵³ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek první. Náboženská osobnost sv. Jana Nepomuckého. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1932, s. 152.

³⁵⁴ Z Antonína z Padovy zbyl jenom jazyk, vše ostatní se rozpadlo. U Jana se kostra zachovala, byla nošena v průvodech, větší úctě se však těšil jeho domnělý jazyk.

³⁵⁵ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Díl druhý. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1933, s. 200.

³⁵⁶ Paduánský je ve druhé strofě nazýván orátorem (tj. modlitebníkem, přímluvcem), Nepomuk pak prokurátorem, patrně na základě jeho právního vzdělání.

Jestliže se stává Jan v Padově doktorem dekretů a tento titul si nechává v Praze nostrifikovat, obrací se k němu F. Sušil v polovině 19. století jako na světlo vědců:

Ted' tvých divů prosvit vědcům vzplanul.

Ó, sviť již co pětihvězdné světlo,

by vši vlasti dřevo spásy³⁵⁸ květlo.³⁵⁹

Pomuk je situován do role věrného ctitele svatého Václava, lidový anonym to zúročil hymnou ke svatému Janu Nepomuckému po vzoru Svatováclavského chorálu, citujme část:

Svatý Jane, reku Boží,

nebes dare, nebes zboží,

rajský puku

z Nepomuku,

lilium v světle

božím světlé,

Kyrie elejson.³⁶⁰

Pomuk jako věrný Václavův ctitel, tak je zobrazen Zpovědník v další písni lidového anonyma:

Líbám vás sloupy vždy památné

krvavou stopou Václava,

ve vaší temnosti posvátné

mně blahá doba nastává.³⁶¹

³⁵⁷ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Díl druhý. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1933, s. 208.

³⁵⁸ Dřevo spásy, které kvete je symbolem Kristova kříže, který je vnímán jako nový strom života, jímž ztrácí smrt svoje konečné slovo.

³⁵⁹ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Díl druhý. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1933, s. 228.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 238.

Svatojanská úcta je s mariánskou úctou ve vzácné shodě. Vždyť Janovi rodiče si narození dítěte dle tradičního podání vyprosili na Panně Marii pod Zelenou horou, jejím prostřednictvím ho přislíbili vychovat k Boží oslavě. Jedna z lidových písní hovoří o klanění se Staroboleslavské madoně, část citujme:

*Do svatyně Boleslavské
k zázračnému obrazu
chodil z vlasti povltavské
Jan dle srdce rozkazu:
jak pobožně se zdvíhalo
oko jeho k výsostem,
jak mu srdce plamenalo
před tím svatým obrazem!*³⁶²

Před smrtí Jan putoval pro posilu duše znovu k Palladiu:

*V předtuše, co nastává mi,
v Boleslav jsem putoval,
od tebe si vyprositi
sílu, abych vytrval.*³⁶³

Kašpar vkládá na Jana prorockého ducha: Ví, co se bude dít. Nemusí to však být ani tak prorocké vidění, jako spíše logické uvažování stylu: Tyhle spory s králem nemohou dobře skončit! Jan není rozhodně egocentrikem, myslí také na národ, za který se přimlouvá:

*Matko přímlovou svou mocnou
vypros mému národu,*

³⁶¹ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Díl druhý. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1933, s. 245.

³⁶² Tamtéž, s. 273.

³⁶³ Tamtéž, s. 278.

v spravedlnosti by chodil,

*zachoval si svobodu.*³⁶⁴

František Kašpar, autor básně z roku 1928, snad ani nemohl tušit, kolik nesvobody během dvacátého století český lid čeká! Leda, že by prorokem nebyl ani Pomuk, ani později Dlouhoveský či Balbín, ale prakticky neznámý Kašpar.

Poslední kázání před smrtí, které Janovi vkládá do úst Balbín, značně rozšířil lidový anonym roku 1829. Báseň čítá devět slok po šesti verších, závěr však obsahově odpovídá Balbínovi:

Proč pláčete, krajané,

musí být rozloučení,

maličko zas nastane

ctnostným radostné spojení:

maličko a pomine

*žalost v smrti hodině.*³⁶⁵

Ondřej Budrioli přináší poslední okamžiky Janova života, vnímá jej jako Božího hrdinu, toho, jenž zná tajemství.³⁶⁶ V rámci zpovědi, jak se domnívá Polc, mohla královna vyjevit Nepomukovi, jakožto znalci kanonického práva, svoji obavu z rozvodu. Tuto teorii rozvádí na základě analýzy vztahu mezi Václavem IV. a jeho předchozími ženami v porovnání s Žofií, která nebyla slavnostně korunována.³⁶⁷ Jan byl tichým Beránkem, druhým Kristem³⁶⁸:

Beránek tichý stojí něm,

tajemství chová v srdci svém:

marně jej svádí, v řeky proud

³⁶⁴ Tamtéž, s. 278.

³⁶⁵ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Díl druhý. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1933, s. 284.

³⁶⁶ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek třetí. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1934, s. 321.

³⁶⁷ POLC, Jaroslav Václav a Václav RYNEŠ. Svatý Jan Nepomucký I: Život. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 345-388. Sůl země.

³⁶⁸ Alter Christus.

*jej král dá s mostu uvrhnout.*³⁶⁹

Jan je při prvním styku s vodou obklopen světly:

Svit hvězdný na řece se mih

jak plamen světél pohřebních

a světlo nebes učí nás

*jaký byl lásky jeho jas.*³⁷⁰

Hvězdy, světlo nebes, jsou interpretovány nikoliv jako plamenná řeč kazatele, ale jako láska, kterou Jan měl v takové míře, že ji lze uchopit jako světlo.

Svatého Zpovědníka je jistě dobré prosit o to, abychom ke ctnosti mlčení dorostli, jak to učinil anonymní lidový autor:

Nauč nás, patrone český,

*jazyk v uzdě držeti.*³⁷¹

Pros by nám otec nebeský

ráčil při tom přispěti.

Učíš nás tajemství ctíti

ode přátel svěřené

bychom mohli někdy míti

*účastenství v slávě tvé.*³⁷²

I obyčejný člověk by měl umět zachovat tajemství, i kdyby mu je svěřil „pouze“ jeho přítel. Přátelství je zde povýšeno na cestu ke spáse: Nezradí-li člověk přítelovu důvěru, má naději na věčný život.

³⁶⁹ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek třetí. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1934, s. 321.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 521.

³⁷¹ Zbožnost toho, kdo nedrží na uzdě svůj jazyk, nemá cenu. (Viz Jak 1,26.)

³⁷² BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek třetí. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1934, s. 327.

Jedním z nedomyslitelných svatojanských symbolů je pětice hvězd, každá z nich symbolizuje jednu z pětice křesťanských ctností: Nevinnost a vroucí zbožnost, horlivost v povolání kněžském, dobročinnost k bližnímu, nezištnou pokoru, stálost a zmužilost.³⁷³ V tomto Kozlově³⁷⁴ podání nás zaujalo množství ctností, mohli bychom je interpretovat spíše jako sedmero ctností, sedmero hvězd kolem mučednickovy hlavy by bylo jistě i výmluvnějším symbolem: Patero ctností v návaznosti na pět Kristových ran má jistě svoji logiku, ovšem je-li biblicky považováno číslo sedm za číslo plnosti a dokonalosti, pak lze jistě odůvodnit Janovo sedmero hvězd jako plnost ctností.

S metonymickým označením Jana jako hvězdy se setkáváme u Františka Sušila:

*A Jan z Nepomuku
zdali v svatých plukun
nebyl hvězdou spanilou
v spásu vlasti vzhodilou?*³⁷⁵

František Kyselý přináší Václavovu reflexi zápasu s Pomukem, panovníkovi vkládá do úst slova prohry, uznání Božího vítězství v Janovi:

*Pozvolna se probrav z vážných myšlenek,
měkce upřímnému milostníku řek:
Jan, s nímž zápasil jsem o věc daremnou, z
zvítězil, jak vidím skvěle nade mnou.*³⁷⁶

Xaver Dvořák oslavuje Jana jako bojovníka Kristova, nazývá jej rekem:

*Dnes jaks nám proto drahý, Kristův reku!
V pohnutí nad tvým hrobem, plní vděku
tu stojíme v svém štěstí nezměrném.*

³⁷³ Tamtéž, s. 351.

³⁷⁴ Autorem citované kulturní studie je Václav Kozel.

³⁷⁵ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek třetí. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1934, s. 355.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 365.

*Sám ozářen, byls světlem v naše ráno,
byls vzkříšením, co bylo pochováno:
dar lásky nesem, srdce naše vem!*³⁷⁷

První krůčky

Dovolujeme si tvrdit, že antilegenda kráčela od samého počátku ruku v ruce s legendou. Živnou půdou jí poskytli protestanté. Přestože hlasy o tovaryši Johánkovi a zázračném jazyku, který se pravidelně mění za čerstvý, se vyskytovaly sporadicky stále, pokládáme za počátek nepomucenské antilegendy spolu s Vlnasem večer před Janovou kanonizací.³⁷⁸ Tu stvořili protestantští publicisté: Jan je v ní situován do role pokryteckého alkoholika a cizoložníka, ve dne královnu zpovídá a v noci s ní cizoloží.³⁷⁹ Daniel Grman, biskup refromované církve v Myjavě, k tomu zcela vážně tvrdil, že svatojanská relikvie není jazykem Janovým, ale ani lidským: Je jazykem psím!³⁸⁰

Bohužel se světec nemohl tři staletí po smrti proti nařčením a útokům bránit, potrestány byly jeho podobizny, příkladem může být několikanásobné zneuctění jeho sochy v Černožicích u Jaroměře již roku 1717. Chlapci, kteří se ho dopustili, dostali pouze napomenutí a výprask, o několik let později světská moc trestala podobné delikty přísně. Ve dvacátých a třicátých letech 18. století byli posměvači vězněni, odsuzováni k nuceným pracím, výjimečně i popraveni. Za posmívání svatému Janu Nepomuckému, ukrývání protikatolických knih a kacířství byl v Kopidlně roku 1729 oběšen myslivec Tomáš Svoboda, jeho smrt inspirovala krom regionálních autorů i Jiráskovo *Temno*.³⁸¹ Situace svatojanských soch se nezlepšila³⁸² ani v době slezských válek, důkaz citujme:

*Stála tu štátue sv. Jana,
jenž na tři sta zlatých jest koštovala;*

³⁷⁷ BITNAR, Vilém. Čítanka svatojanská: Svazek třetí. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1934, s. 382.

³⁷⁸ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 155. Kolumbus, 128.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 155.

³⁸⁰ Tamtéž.

³⁸¹ Tamtéž 196-197.

³⁸² Ryneš píše o tupení a kácení náboženských soch koncem 18. století i po obou světových válkách. (Srovnání: RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 117-122. Sůl Země.)

*ruce z ní usekal, uši, nos taky,
buben na krk hodil též i paličky.*³⁸³

Berghauer – Balbínův advokát

Událost z roku 1726, kdy v Drážďanech zavraždil katolík protestantského duchovního Hermanna Joachima Hahna, se prolnula luteránským tiskem. Centrem se stal fakt, že Hahn se jako teolog zabýval zpovědí. Luteráni z něj vytěžili maximum: Hahn se stal protějškem Jana Nepomuckého, katolíci byli pobouřeni. Vyšehradský kanovník Jan Tomáš Vojtěch Berghauer zareagoval roku 1730 vydáním spisu, jehož součástí byla, krom kázání a chvalozpěvů na svatého Jana z Nepomuku, také nenávistná kritika protestantismu. Na Hahnovi neponechal Berghauer nit suchou: Šel prý ve stopách arcikacířů Husa a Jeronýma, jeho svěcení je neplatné, jediné platné mají totiž katolíci. Krom toho na rozdíl od Jana, který byl čistý jako lilie, měl Hahn manželku a deset dětí. Velmi zbožně si závěrem přeje kanovník, aby byly vykopány a spáleny ostatky Luthera, Viklefa i Rokycany.³⁸⁴ Kristus by měl z Berghauera jistě radost, jeho milosrdenství k Hahnovi i protestantismu bylo vskutku velkolepé! Na kanovníkovu obranu poznamenáme tolik, že chránil svoje přesvědčení a jako horlivý ctitel nepomuckého rodáka chtěl potvrdit pravost Balbínovy legendy³⁸⁵ již navždy. Ve svém dalším díle sahá však k neověřeným příběhům i smyšlenkám, které byly v 18. století pouze k smíchu.³⁸⁶

Athanasius – advocatus diaboli

Athanasius³⁸⁷ o Berghauerových konstatováních značně pochyboval, vyjádřil to roku 1747 ve svém rukopisném pojednání. Na základě studia historických pramenů dokládá, že Hájek i později Balbín vytvořili z jednoho Jana dva a že lze doložit pouze existence Jana z Pomuku,

³⁸³ Tamtéž 198.

³⁸⁴ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 200. Kolumbus, 128.

³⁸⁵ Další dva spisy byly vydány až v roce 1736 a 1761, jedná se o dvoudílný spis Protomartyr poenitentiae. V tomto díle shromáždil kanovník vše, co mu bylo známo o mučedníku Janovi. K tomu přidal ještě tituly, které se zabývaly zpovědí nebo hagiografií dalších světců. Bezmezně se drží Balbína: Jan byl umučen roku 1383, spis o jeho zázracích měl Balbín k dispozici. Dále vypravuje o blahořečení i svatořečení, završuje smyšlenkami, za něž se ani katolická církev nezaručila.

³⁸⁶ Máme na mysli Protomartyr poenitentiae.

³⁸⁷ Vlastním jménem Eliáš Sandrich.

generálního vikáře arcibiskupa Jana z Jenštejna, který byl zabit roku 1393 kvůli potvrzení opata Olena ve funkci. Navzdory závěrům kronikářů se Sandrich přiklání ke konstatování bully *Christus Dominus*³⁸⁸: Jan byl mučedníkem zpovědního tajemství.³⁸⁹

Athanasius jako první sjednotil dva Jany, přesto však spis brzy uschoval. Dostal se mu do ruky opis Jenštejnovy žaloby císaři, pocházející z roku 1393: O mučedníku zpovědního tajemství zde nenalezl ani čárku. Dobrovský³⁹⁰ tvrdí, že žalobu Athanasius následně okomentoval a komentář chtěl předat dále, ten se však ztratil.³⁹¹ Do sporů ještě naposledy zasáhl Berghauer, tvrdohlavě bránící dva Jany.³⁹² Po pádu cenzury mohly vyjít svatojanské spory na světlo v plné síle.

Dobrovský - vhození ručníku do ringu

Josef Dobrovský píše roku 1779 na stránkách literárního magazínu: *16. Května se objevila celá univerzita na slavnosti sv. Johánka z Pomuka v pražském dómu.*³⁹³ Historik Arnošt Kraus dodává: *Kdo znal jen Berghauerova Protomartyra se zarazil, kdo znal Athanasia, se usmál...*³⁹⁴

Racionalističtí kritikové po roku 1780 nejdříve napadali katolické kazatele, vždyť z barokních homilií sentimentalismus jen čísel. Nejdříve vznikl *Bič na kazatele*, časopis, který měl uvádět na pravou míru barokní homilie.³⁹⁵ Mezi spolupracovníky patřil Dobrovský, premonstrát Ungar nebo Egidius Chládek. Jako první svatojanský kazatel přišel na přetřes v roce 1782 křižovník Reichel, ten si dovolil přehánět krutost krále Václava, byl za to nepomenut rytířem ze Steinsbergu.³⁹⁶ V roce 1781 reaguje podrážděně na zmínku benediktina Egidia Sextettera o dvou Janech Dobrovský, který nevidí důvod udržovat při životě staré omyly, také k českým bratřím je shovívavější než Egidius.³⁹⁷ Zároveň je Dobrovský prvním

³⁸⁸ Odvolává se při tom na Židka, Ebendorferův text mu nebyl znám.

³⁸⁹ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 204. Kolumbus, 128.

³⁹⁰ Kritický komentář se podle Dobrovského značně liší od ducha, v němž psal Sandrich původní pojednání.

³⁹¹ Tamtéž, s. 205.

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 205. Kolumbus, 128.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 205.

³⁹⁵ Bič musel být přejmenován na *Kritiku kázání*.

³⁹⁶ Byl vydavatelem *Biče*.

³⁹⁷ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 206. Kolumbus, 128.

katolickým duchovním, který vidí v Janovi spíše mučedníka církevní imunity než mlčenlivého zpovědníka.³⁹⁸

Gelasius Dobner předložil svým vydáním části *Starých letopisů českých*, v němž spatřuje příčinu smrti Jana z Pomuku v potvrzení opata Olena, další argument kritikům svatojanského kultu. Z něho vycházel později i Pelcl, jeho *České dějiny* prošly ve svatojanské otázce značným vývojem: roku 1774 se přidržuje dvou Janů, podobně je tomu o pět let později. V roce 1782 se Pelcl už o žádném mučedníku zpovědního tajemství nezmiňuje, naopak vypráví podrobně o Václavově záměru založit biskupství v Čechách.³⁹⁹

V létě roku 1783 sklídil kritiku svého kázání František Expedit Schönfeld, ten ve svém svatojanském kázání uvažoval o světcově životě na základě Balbínovy legendy. Proti takovému přístupu se razantně vymezil anonym⁴⁰⁰ celým spisem. V něm zpochybnil zpovědní tajemství jako příčinu Janovy smrti, královna Jana byla totiž v době mučednickovy smrti již šest let po smrti. Václav IV. nebyl až takový tyran, jak jej líčila nepomuckenská legenda, jistě by si nedovolil požadovat po duchovním zradu zpovědního tajemství. Na Nepomuckém jako neodolatelném kazateli nenechal Dornik taktéž nit suchou, o nejasnostech kolem Janova studia v Žatci se už ani nezmiňujeme. Že světec nebyl almužníkem, jak jej Balbín líčí, potvrzuje anonym taktéž. Dornik evidentně nebyl zastáncem kultu Johánka z Pomuku, vždyť závěrem kritizuje veškerá výroční svatojanská kázání i jiná oslavná kázání, pokládá je za pouhý jalový patos bez racionálního jádra.⁴⁰¹

Na obranu kazatele Schönfelda vystoupil svojí brožurou další anonym, dílo nazval: *Kritické úvahy o recenzi a umělých kritických poznámkách pana M. D. o latinské oslavné řeči ku svátku svatého Jana Nepomuckého, držené zákupským panem děkanem ze Schönfeldu 25. Května na Skalce.*⁴⁰² Spis byl strhán Dobrovským, který naznal, že myslícího čtenáře nemůže uspokojit.⁴⁰³ Anonym argumentuje Židkovým podáním, které neobsahuje datum události i zápisem Jana z Krumlova, vrcholem je tvrzení, že vlastně není jisté, zda Athanasius někdy svůj spis vůbec napsal.⁴⁰⁴

³⁹⁸ Tamtéž.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 207.

⁴⁰⁰ Autorem, skrytým pod pseudonymem M. D. byl patrně Michal Dornik, gymnaziální profesor.

⁴⁰¹ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 208. Kolumbus, 128.

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 209.

⁴⁰⁴ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 209. Kolumbus, 128.

Dalším zajímavým nápadem bylo tvrzení autora, píšíciho pod pseudonymem Meeltisch, že Jan zemřel kvůli tvrzení, že špatně vládne, není tedy hoden jména krále.⁴⁰⁵ Ondřej Řezenský by měl radost! Na to reagoval vydavatel *Biče* brožurou, v níž přehledně prezentoval svoje názory, závěrem vyslovil pět tezí:

- 1) *Dějiny znají jen jednoho Jana Nepomuckého alias z Pomuka.*
- 2) *Tento historický Jan nemohl být zpovědníkem české královny.*
- 3) *Působil však jako generální vikář.*
- 4) *Zemřel kvůli potvrzení kladrubske volby, nikoliv pro zatajení zpovědního tajemství.*
- 5) *Stal se mučedníkem církevní imunity.*⁴⁰⁶

Málo učený katolík napadl Steinbergovy teze pod pseudonymem Matthias Johann Brada, občan nepomucký. Ve své brožuře se mnohokrát zmýlil⁴⁰⁷, kdyby se do sporů nevložil Gelasius Dobner, nikomu by spisek plný přehmatů nestál za komentář.⁴⁰⁸

Dobnerova rozprava z roku 1784, tištěná v němčině i latině, nazvaná *Důkaz o umučení Jana Nepomuckého pro zpovědní tajemství*, byla závažnou historickou skutečností. Dobner tvrdí, že bulla *Christus Dominus* se mýlila pouze v osobě, nikoliv v příčině smrti. Na potvrzení svojí teze rozebírá Gelasius manželství Janiny neteře Žofie a krále Václava, které bylo roku 1392 plné neshod.⁴⁰⁹ Pro všechna svá tvrzení předkládá argumenty: S Janem byli mučeni i další dva kněží, ti však byli propuštěni dříve než Jan, po něm král chtěl ještě zmiňované tajemství, když nevyzradil, byl zabit. Mlčení současných kronikářů vykládá Dobner strachem a také nevědomostí. Navíc, jediný, kdo mohl pravou příčinu smrti vyzradit, byla sama Žofie.⁴¹⁰ Dobnerovu argumentaci shodil v *Literárním magazínu* Josef Dobrovský, který nepřijímá skloubení příčiny zpovědního tajemství s Johánkem – generálním vikářem, říká:

*Nemůže se stát větší omyl, než když se za svatého prohlásí člověk, který nikdy nežil.*⁴¹¹

⁴⁰⁵ Tamtéž.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 210.

⁴⁰⁷ Ojedinělým tvrzením jeho práce je kladrubska volba jako záminka k odstranění Johánka, samotnou příčinou mělo být zachování zpovědního tajemství.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 211.

⁴⁰⁹ Tuto argumentaci přebírá od Dobnera J. V. Polc.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 212-213.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 214.

I po Dobnerovi přišel ještě neznámý autor *Dopisu Čecha Moravanovi* s obhajobou dvou Janů, jeho snahu zničil Dobrovský jedinou glosou.⁴¹² Postoje Dobrovského i Dobnera napadali katolickou tradici, každý jinak. Proti oběma přístupům se vymezil bývalý jezuita František Pubička ve *spise Obrana cti svatého Jana z Pomuku proti dvěma druhům nových pisálků*.⁴¹³ Podle Vlnase je jedinou pravdou, kterou v celém spise vyslovil fakt, že by chtěl věřit novějším historikům, ale brání mu v tom zbožnost a úcta k tradici.⁴¹⁴

Spory o svatého Jana byly vedeny krom akademické úrovně i na úrovni lidové. Přestože proti tomu Dobner protestoval, vznikalo stále více protijanských letáků. Gelasius měl pravdu, člověku se základním vzděláním vznikalo v hlavě stále větší chaos, přebíral některé teze a některé nikoliv, aniž tomu věděl hlavu či patu.⁴¹⁵

Spíše než pamfletické letáky ovšem zasáhlo prostého věřícího omezení vnějších projevů náboženské úcty: Mnohé církevní svátky byly zrušeny, svatojanské oslavy byly zploštěny. V předvečer mučedníkovy svátku u jeho obrazů nesměly hořet svíce, nesměly být nesený korouhve ani jakékoliv plastiky, hudební produkce a noční pobožnosti byly úplně zakázány. Lidé údajně přijímali tato ustanovení jako vysvobození z jezuitské temnoty, alespoň podle marxistických historiků.⁴¹⁶ Vlnas podotýká, že venkovský člověk hledal útočiště proti josefínským novotám u osvědčených hodnot: Jednou z nich byla i svatojanská úcta, není tedy divu, že v lidových vrstvách kult přetrvával do 19. století.⁴¹⁷

Spory v I. polovině 19. Století

Přestože éra josefinismu nepřála nepomucenským slavnostem, spolu s koncem války se vrátily se vším všudy. Předchozí výsledky sporů nebyly uvedeny v praxi, ještě roku 1801 vyjadřoval Josef Schiffner zcela vážně míněnou lítost nad ztrátou jistě vynikajících kázání, jejichž autorem byl svatý Jan Nepomucký.⁴¹⁸ Podobně nesmyslně se pustil do obhajoby dvou

⁴¹² Tamtéž, s. 215.

⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 216. Kolumbus, 128.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 218.

⁴¹⁶ Tamtéž.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 221. Kolumbus, 128.

Janů⁴¹⁹ i po osvícenských sporech Jan Nepomuk Zimmermann.⁴²⁰ Roku 1829 se velkolepě slavilo výročí svatojanské kanonizace.⁴²¹

Německé divadlo vyrobilo z Johánka aktéra královských truchloher, byl tribunem lidu v tažení proti tyranům, samozřejmostí bylo zbavit jej barokních atributů, jak se o tom vyjadřuje Vlnas.⁴²² Ze zajímavých her na svatojanské téma připomínáme truchlohru *Jan Nepomucký*, která vzešla z pera Františka Guolfingera ze Steinsbergu⁴²³ nebo její českou adaptaci Jana Nepomuka Štěpánka⁴²⁴, kterou uvedlo Stavovské divadlo roku 1814. O poznání zajímavější je inovace, s níž přišel Fouqué. Arnošt Kraus podotýká, že na rozdíl od běžných zpracování ve hře nevystupuje Nepomuk banálně, královna není nudná a král nejedná jako surovec.⁴²⁵ Zajímavě nadhodil téma krále, královny a zpovědníka jmenovec Zimmermanna: Zpovědník je ušlechtilým mužem, stejně i lazebnice Zuzana, s níž král hřeší, oba svého činu litují, Zuzana se dokonce sama přiznává královně.⁴²⁶

Mnozí se snažili okolo stého výročí opěvovat Janovu ctnost, nemohli se však rovnat Goethemu, ten v předvečer svátku svatého Jana píše roku 1820 v Karlových Varech:

Plují světla v řeky vlně

a na mostě děti pějí,

zvonů zvuky tajuplně

z věží v zápal zbožný znějí.

Světla hasnou, hvězdy mizí!

tak našeho světce tichý

zmizel duch, když nechtěl cizí

⁴¹⁹ V existenci dvou Janů krom Pubičky a Zimmermanna věřili také Beda Dudík s Theodorem Schmudem. Raritou byl v tomto ohledu poslanec Vojtěch Sternberg, který tuto ideu hájil ještě roku 1920.

⁴²⁰ Máme na mysli *Průpravu k životopisu svatého Jana Nepomuckého, zpovědníka královny Jany* z roku 1828.

⁴²¹ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 222. Kolumbus, 128.

⁴²² Tamtéž, s. 224.

⁴²³ Paradoxem je, že ten samý člověk vedl lité boj proti Pomukovi na stránkách *Biče*!

⁴²⁴ Jedná se o jedinou českou hru na nepomucenské téma po několik desetiletí.

⁴²⁵ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 225. Kolumbus, 128.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 227.

svěřené mu zradit hříchy.

Plujte světla, hraj mládeží,

pěj, ó dětský sbore v plese,

pěj a hlásej hlas tvůj svěží,

ku hvězdám co hvězdu nese.⁴²⁷

Havlíček Borovský udělal z Pomuka patrona liberálů⁴²⁸ roku 1847, když završil satirické dílo písni na nápěv *Maria, pomoz, pomoz*:

Svatý Jene z Nepomuku,

drž nad námi svoji ruku!

Ať nám Bůh dá, co dal tobě,

by náš jazyk neshnil v hrobě!

Bože, jenž jsi nad oblaky

a při schůzkách v Praze taky,

pro jazyk svatého Jana

račiž oněmit Trojana!

Smiluj se nad námi, vždyť se to sluší,

tvoji jsme my, tvoje jsou naše uši!

A vy ostatní patroni české země,

rozpomeňte se na své plémě,

ty svatý Václave kníže,

dej Trojanovi přes hubu mříže,

⁴²⁷ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 226. Kolumbus, 128.

⁴²⁸ Neruda glosuje, že nezaboh Borovský se dostal do nebe jen kvůli nepomucenské modlitbičce, připomíná na tomtéž místě Vlnas.

*a ty náš svatý Vojtišku,
dej mu přes hubu mřížku,
vy, svatí Crho a Strachoto,
také vás prosíme o to,
a ty svatá Ludmilo, přisyp mu na jazyk písku,
bude to celé české zemi k zisku! Amen.*⁴²⁹

Světce v Havlíčkově duchu aktualizuje i David Mendel v básni *Na pražském mostě* roku 1849. Chce, aby mu Jan vyprosil hrdinství slova, aby byl schopen mluvit, i když se dnes mluvení trestá.⁴³⁰

Podobně jako básníci našli cestu k Johánkovi i Josef Kajetán Tyl a Ferdinand Břetislav Mikovec. Na počátku května 1848 Stavovské divadlo uvedlo Tylem upravenou Steinsbergovu hru: Václav se stává uvědomělým Čechem, frankfurtský sněm se stává obětí ironie, ústřední padouch je jediným Němcem na scéně. Narážky na katolickou církev, jak to bylo zvykem v osvícenských sporech, se nekonají.⁴³¹ Mikovec však přišel ve svém komentáři k dopisům Mistra Jana Husa z Kostnice. Tvrdí, že Jan Hus byl almužníkem a zpovědníkem královny Žofie! Katoličtí preláti však chtěli po Bílé Hoře Husa vytlačit, nahradili jej proto Janem z Pomuka.⁴³²

Mikovcovy teze rozvinul Otto Abel v *Legendě o svatém Janu Nepomuckém*, ta byla vydána roku 1855 v Berlíně. Abelova *Legenda* se stala zdrojem všech dalších argumentů, kterými se snažili světcovi odpůrci uzemnit protistranu. S Abelem spolupracoval Václav Vladivoj Tomek⁴³³, který poskytl německému badateli cenné prameny, zdá se, že vydání podobného díla bylo v zájmu českých liberálů, za Bachova absolutismu by v Čechách taková publikace nemohla vyjít ani omylem.⁴³⁴ Shrňme obsah Abelovy a Tomkovy práce: Jan Nepomucký nikdy neexistoval, byl pouze účelově vytvořen, z osvícenského sporu je kladen důraz na Dobrovského, počátek jezuitského plánu vidí Abel už u Hájka⁴³⁵, rukopis Hájkovy

⁴²⁹ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 228. Kolumbus, 128.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 229.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ Tomek převzal závěry Abelovy práce do *Riegrova naučného slovníku*, později i do *Dějepisů města Prahy*.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 230.

⁴³⁵ Hájek je prý najatý a placený zohavitel českého dějepisů.

kroniky podle badatele cenzurovali sami jezuité!⁴³⁶ Otto odsuzuje celou Hájkovu kroniku, využívá k tomu argumentů Gelasiových. Abel zachází tak daleko, že tvrdí, že Žídek si vymyslel celou příčinu Janovy smrti, aby obvinil Husa a jeho přívržence z nenávisti k ušní zpovědi. Balbína Abel taktéž strhal, nazval jej zchytralým! Legendu Abel završuje srovnávací mytologií: Juno se stala Pannou Marií, germánský bůh Wodan v archanděla Gabriela, Svantovít ve svatého Víta. Nikdo se proto nediví tomu, že Jan Hus se proměnil v Jana Nepomuckého. 16. květen byl původně dnem památky Jana Husa a katoličtí preláti a zrádci přesunuli svátek Jana Nepomuckého právě na tento den, dokonce nechali přetesat sochy Jana Husa na sochy Pomukovy!⁴³⁷ Z *Legendy o svatém Janu* brzy odpadla mytologie, představa o účelovém spiknutí, kterým byl vytlačen Jan Hus Pomukem, však zůstala.⁴³⁸ Abelovy teze nazval profesor Tomáš Höfler opovážlivými, ba přímo drzími. Nic víc k tomu však neřekl⁴³⁹ Roku 1872 zareagoval na Abela Eduard Reimann, ten souhlasí s ním zásadě souhlasí. S drobnou odchylkou – za spiknutím nestojí jezuité, nýbrž pražská kapitula!⁴⁴⁰ V. V. Tomek při převzetí Ottových tezí říká:

*Z vypravování tohoto jde najevo, že se neshodují se spisovateli staršími ani novějšími, kteří generalného vikáře Jana z Pomuka pokládají za svatého, tj. za svatého Jana Nepomuckého. Nemohu přisvědčiti k tomu z té příčiny, že svatořečení Jana Nepomuckého od stolice papežské nebylo míněno jeho osobě, tak jakož i zbožné mínění lidu na začátku minulého století, ku kterému při svatořečení tom obrácen byl zřetel, nevstahovalo se k tomuto Janovi z Pomuka, nýbrž k jiné osobě.*⁴⁴¹

Věřící katolík Tomek vložil protivníkům do rukou silné zbraně, ne tak učinil František Palacký, který se přiklonil k Dobnerovým závěrům: *Při náramné chudobě pramenů dějinných nelze o té věci mluvit apodikticky.*⁴⁴² Ač věřící evangelík, pomohl Palacký oddaným svatojanským ctitelům zprávou Tomáše Ebendorfera, byl za to sice napaden Reimannem, ale i v dopise určeném Albertu Wratislawovi trvá na tom, že Pomuk patří do legendy ne do historie české.⁴⁴³

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 232.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 233.

⁴³⁹ Tamtéž.

⁴⁴⁰ Tamtéž.

⁴⁴¹ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 234. Kolumbus, 128.

⁴⁴² Tamtéž.

⁴⁴³ Tamtéž.

Svatojanská legenda ve službách ideologie

V druhé polovině 19. století byla nepomucenská legenda maximálně zjednodušená, sloužila výhradně ideologickým účelům. Mezi lety 1866 a 1867 se v tisku bojovalo proti jezuitům a jejich tmářství, zapříčinil to návrat několika jezuitů do Prahy. Zásluhou Jana Nerudy a dalších autorů nenávistných protijezuitských pamfletů se stal Jan Nepomucký napříště pouze vymyšlenou figurkou, která může být považována za hlavní symbol nečistých jezuitských praktik.⁴⁴⁴ Manifestem zploštělých sporů se stala *Lež a pravda o „svatém“ Janu Nepomuckém* Jakuba Arbesa. Myšlenkově se nejednalo o nic nového, Arbes pouze parafrázoval Abela, přidal k tomu však množství patosu. Citujme část:

*Z vypravování našeho pozná každý, že legenda o Janu z Pomuku nemá ani pro bájesloví ni pro dějepis žádného významu, že pověst ztratila zde pravého významu svého a že není to nic jiného nežli zázrak v nahé jeho blbosti, slovem že celá historie o tak zvaném „svatém“ Janu Nepomuckém, jak ji rozšířili jezovité a jejich nohsledové v tisícířých spisech, modlitbách a písničkách, jest vymyšlená, zdravému rozumu odporující míchanina ze starého podání a nových pověr nejblbějšího druhu.*⁴⁴⁵

Tedy všechno co, bylo neseno lidovou úctou po staletí, nazval autor Arabesek během několika chvil blbou míchaninou. Jezovitskými nohsledy byli paradoxně nazváni Hájek i Žídek. Jan byl napaden nejen jako světec i jeho osoba byla zdiskreditována: Byl přece mnohoobročníkem. Václav IV. jako novodobý Nero zmizel v nenávratnu, na jeho místo nastoupil český král Václav IV., jehož nejpozitivnější vlastností se stala nenávist ke katolickému duchovenstvu.⁴⁴⁶

Vlnas pokládá Otto Abela za Hájka nepomucenské antilegendy, v Arbesovi vidí jejího Balbína. Arbesovi odpověděl jezuitský kněz Jan Křtitel Votka, ten pochopil, kam Arbes míří: Chce postavit katolickou církev do role odpůrce a ničitele národních hodnot. Votka napsal několik protiabelovských a protiarbesovských brožur, jmenujme spis *Skřípec na české nevěrce a svobodomyšlníky čili objasněná a zdůvodněná „Lež a pravda o sv. Janu Nepomuckém“* z roku 1887.⁴⁴⁷ Podle Votky je pouze to, co je české, zároveň i katolické,

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 235.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 236.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 239.

ostatní jsou bludy, jak kacířské⁴⁴⁸, tak protinárodní.⁴⁴⁹ Tímto závěrem dostal ránu nejen Arbes, ale i Abel.

Katoličtí autoři, jak vidíme i na Vojtkově příkladu, přistoupili na styl rétoriky svých protivníků. Spor se ocitl na národnostním poli a stal se politickou věcí. Nevadilo jim nazývat baroko jezuitskou epochou ani stavět do protikladu Husa a Pomuka.⁴⁵⁰

Herben bojuje s církví římskou

Herben po přečtení Vojtkova spisu naznal, že linie, po níž se spor vede je správná, akorát opačně podaná. Napsal proto roku 1893 spis nejen proti svatému Janu Nepomuckému, ale proti celé římské církvi, nazval jej: *Sv. Jan Nepomucký, spor dějin českých s církví římskou*.⁴⁵¹ Johánek, ač je uveden v názvu díla, má poměrně málo prostoru, naproti tomu králi Václavovi se dostává rehabilitace. Byl to ve své podstatě chudák, který byl (a je) pomlouván cizozemci i a katolíky. Hájek byl katolík, a proto nemohl být vlastencem. Všechno jezuitské je špatné, všechno husovské a protestantské je dobré. Katolická církev je cizím živlem, který v českém národě neměl a nemá co pohledávat. Jan Nepomucký byl konstruktem ve službách protireformace, jeho cílem bylo naprosto vyhladit památku Jana Husa. Naštěstí pak přišel Herben a další mladočeští pamfletisté, tento podvod odhalili a mohou pomoci celému českému národu zbavit se katolického a zejména pak jezuitského živlu. Vrcholem je Herbenovo tvrzení, že svatý Jan Nepomucký vůbec nikdy neexistoval:

*S otázkou svatojanskou dělá se nyní prostě politika. Politika ve věcech tak vážných a svatých přičí se citu. Ale konečně ať s politikou, ať bez politiky římské, poznání už proniklo a šíří se i v nejspodnější vrstvy věřících katolíků, že sv. Jana Nepomuckého není! Proti tomuto poznání vydatnou obranou mohla by býti jen politika poctivosti.*⁴⁵²

Jediné tvrzení, s nímž můžeme souhlasit, je to, že se opravdu se svatojanskou otázkou dělala politika. Kdybychom měli citovat jednotlivá vážně míněná tvrzení Herbenova⁴⁵³

⁴⁴⁸ Kacíři jsou pro Votku zjednodušeně Němci, ale i Francouzi.

⁴⁴⁹ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 239. Kolumbus, 128.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 240.

⁴⁵¹ HERBEN, Jan. Jan Nepomucký: Spor dějin českých s církví římskou. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1920.

⁴⁵² HERBEN, Jan. Jan Nepomucký: Spor dějin českých s církví římskou. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1920, s. 130.

⁴⁵³ Na Herbena navázal v *Čechách proti Bílé hoře* i Ernest Denis, podle něhož Herbenem nenáviděný Pontanus se zasloužil nejen o rozšíření Johánkovy úcty, ale také postavil sochu na Karlově mostě! (Srovnání: VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 243. Kolumbus, 128.)

spisku, zbytečně bychom plýtvali papírem.⁴⁵⁴ Přesuneme se proto k někomu, jehož názory se sice nelíbily exaltovanému Janu Herbenovi, my se však s nimi ztotožňujeme.

Tři kapitoly Josefa Pekaře

Pekař přiznává, že svými názory stojí na straně církve, píše:

*Nikdy, tuším, mluvě o umučení a utopení Jana z Pomuka, neopominul jsem upozorniti na to, že tu jde opravdu o mučedníka, jenž ve službě své církve utrpěl od brutální moci světské hroznou smrt a jejíž již arcibiskup Jan z Jenštejna zve pravým mučedníkem, nikdy, tuším, jsem neopominul srovnati jej se známým světcem církve anglické, Tomášem Becketem, jenž zahynul za okolností podobných.*⁴⁵⁵

Pekař hledá ve svatojanské legendě krásu a mravní sílu, i když je na mnoha místech pomýlená nebo ověřená nemožnými zázraky.⁴⁵⁶ Podle autora jsou věci, proti nimž by se nemusela, a ani neměla, používat racionalistická kritika a skepse: *Například církevní dogmata, ať už katolická či jiná.*⁴⁵⁷ To, co rozdmýchalo Pekařovy odpůrce, bylo následující:

*Poutnice z Moravy, klečící před sochou sv. Jana Nepomuckého na pražském mostě, má v mých očích více mravní ceny než táborový pokrokář, posmívající se nemožnému zázraku.*⁴⁵⁸

Temno 18. století nebylo zase tak temné, vždyť města ožívala krásou barokních slavností, o toto podle Pekaře připravila agitace všechny, agitaci tuto charakterizuje jako nenávistnou a omezenou⁴⁵⁹, my s ním souhlasíme. Profesor připomíná, že Hus nebyl tak známým a oslavovaným mučedníkem, jak by se z polemik mohlo zdát a za svatořečením Pomuka jistě nestáli jezuité.⁴⁶⁰ Profesor jde tak daleko, že vnímá morálního katolíka jako

⁴⁵⁴ Připomeňme, že Herbenův odpor vůči svatojanské legendě byl příčinou ničení soch svatého Jana po celých Čechách, v této práci se však tím zabírat nebudeme.

⁴⁵⁵ PEKAŘ, Josef. Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém. 1. vyd. Karlín: Vesmír, 1921, s. 6.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 7.

⁴⁵⁷ Tamtéž.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 10.

⁴⁵⁹ Tamtéž.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 11.

bližšího Husovi než některého z radikálů!⁴⁶¹ Pekařovým cílem je boj proti agitaci a nenávisťné lži, ať už ji vyslovuje kdokoliv.⁴⁶²

Ve druhé kapitole, v níž se Pekař snaží stručně čtenáře uvést do janovské problematiky, tvrdí, že za běžných okolností by byl Jan z Pomuku uznán za mučedníka mnohem dříve než na počátku 18. století.⁴⁶³ Kdyby byl Jan svatořečen shruba osmdesát let po své smrti, byl by prohlášen mučedníkem Jan, utopený roku 1393, zpovědní tajemství jako příčina smrti by možná nebylo hlavní příčinou, ale určitě by se o něm bulla zmínila.⁴⁶⁴ Zkrátka, kdyby nedošlo k husitským válkám a tím ke všemožným průtahům, měli bychom svatého Jana Nepomuckého svatořečeného bez chyb a bez následných sporů osvícenců či Mladočechů se Staročechy! Obhajoby od Pekaře se dostává i Balbínovi, Dlouhoveskému i Pešinovi – byli vedeni ve svých snahách vlasteneckými motivy. Jedním dechem Josef Pekař vyvrací i snahu připsat Janovo svatořečení jezuitskému úsilí, vedenému touhou po zahlazení památky Husovy.⁴⁶⁵ Uzavíráme s Pekařem:

*Já pravím – a se mnou skoro všichni novodobí historikové čeští, pokud se o otázce vyslovili, mezi nimi v první řadě Palacký: při svatořečení stal se omyl, stal se omyl přes usilovnou a dlouhotrvalou snahu osob zúčastněných dopídit se starších nebo spolehlivějších zpráv historických, omyl, zaviněný nedostatečností tehdejší nauky historické a především chybou kroniky Hájkovy, omyl v tom smyslu, že pravému Janu z Pomuku, tj. mučedníku, pochovanému u sv. Víta, v hrobě vedeném v uctivé nebo zbožné patrnosti od r. 1393, přičtena byla vedle novějších důkazů zásluh jen část titulů úcty, na něž měl nárok. Tj. jen ta část, která záležela ve staré legendární tradici, postižitelné již v husitském století, že byl umučen pro zachování zpovědního tajemství.*⁴⁶⁶

O tom však nemohli účastníci kanonizačního procesu mít tušení. Navíc byl pokládán za rok úmrtí Johánka Hájkův rok 1383, řada dalších podrobností o světcově narození a životě byla převzata z legendy Bohuslava Balbína.⁴⁶⁷

Pekař ve třetí kapitole vyslovuje neporozumění nad tím, proč je třeba zničit nejen svatost, ale i dobré jméno Jana z Pomuku, říká:

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 13.

⁴⁶² Tamtéž, s. 14.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 20.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 21-22.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 24.

⁴⁶⁶ PEKAŘ, Josef. Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém. 1. vyd. Karlín: Vesmír, 1921, s. 26.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 27.

Ale právě v tom srovnávání málo významného s velmi významným, málo známého s obdivovaným hrdinou, postihují vypočítavý úmysl, který má znesnadnit spravedlivé a klidné hodnocení osoby a zásluhy Jana z Pomuka. K velikosti Husově není potřeba, aby byl v prach zašlápnut Jan z Pomuka, a uznání toho, co na Janu z Pomuka (ať již jde o skutečnost ze 14. stol. nebo o pojetí její z 15. – 18. stol.) uznání zasluhuje, nemůže žádným způsobem ubližovati slávě Husově.⁴⁶⁸

Profesor Pekař se brání proti srovnání zfalšovaných *Rukopisů* s přibájenou svatojanskou legendou Bohuslava Balbína, říká:

Srovnání legendy nepomucké, jak stala se základem kanonizace, s paděláním rukopisů zelenohorského a královédvorského lze připustiti potud, že podobně jako v době Hankově i nyní spolupůsobila náruživá touha oslavit český národ před světem velkou kulturní zásluhou minulosti – veliký rozdíl je však v tom, že při Rukopisech šlo o padělek v plném slova smyslu a rozsahu, u Jana Nepomuckého pouze o přispění, aby legenda nepochybně stará a pravá, ale nejasná a kusá, byla doplněna a zkrášlena. Jinými slovy: nový smyšlený text psán byl na starý pergamen, na němž pravý text zlobou času stal se nečitelným.⁴⁶⁹

Pro Pekaře není svatojanská legenda ničím výjimečná, svatý Václav nebyl chápán také stejně v 10. i ve 14. století.⁴⁷⁰ Svatojanská legenda je legenda jako každá jiná:

Vším tím chci říci, že na legendu svatojanskou a na kult svatojanský třeba se dívati týmiž zraky jako na jiné legendy a jiné kulty svatých, tj. jako na projev a produkt náboženského citění doby, která je vynesla na povrch a která v ně vtělila spolu své mravní snahy, své kulturně-náboženské a národně-politické naděje.⁴⁷¹

Pekař nenaráží na rozdíly ve vědeckém chápání, nýbrž na nevědecké a hrubé zneužívání českých dějin, je přesvědčen o svém stanovisku jako o ideově dobrém a spravedlivém. Doufá, že jako dobré a spravedlivé bude přijato i dalšími generacemi.⁴⁷² My je jako dobré a spravedlivé uznáváme i v této práci. Přidáváme navrch i obdiv k profesoru Pekařovi, který se nebál vystoupit proti agresivně podávaným lžím.⁴⁷³

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 46.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 50-51.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 52.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 54.

⁴⁷² Tamtéž, s. 60.

⁴⁷³ Roku 1921 (ve stejném roce jako Pekařovy *Kapitoly*) byla vydána studie F. M. Bartoše *Světce Temna – Jan nepomucký*, některé jeho závěry jsou pouhými domněnkami, jak upozorňuje V. Ryneš, Bartoš je přesvědčen, že

*Postupem času, píše Vlnas: Mízi zlobná konfesijní intolerance a především se otevírají cesty k pochopení a docenění kulturního významu nepomucenské legendy.*⁴⁷⁴

Jan Nepomucký v liturgických textech

Památku svatého Jana Nepomuckého slaví katolická církev na celém světě 16. května. V Čechách se jedná o svátek svatého Jan mučedníka - hlavního patrona Čech. Liturgická roucha mají červenou barvu, na památku mučednictví, prolití Janovy krve pro Krista. V úvodu ke dni stojí:

*Narodil se kolem poloviny 14. století v Pomuku (později Nepomuku) v Čechách. V letech 1369-1380 byl veřejným notářem a zároveň pracoval v úřadě generálních vikářů. Po vysvěcení na kněze byl farářem u sv. Havla (1380-1390) a kanovníkem kapituly u sv. Jiljí (1382-1389) a na Vyšehradě (1389-1393). Arcibiskup Jan z Jenštejna ho jmenoval svým generálním vikářem (1389-1393). Když vyvrcholilo napětí mezi králem Václavem IV. a arcibiskupem, stál na straně arcibiskupa a hájil svobodu a nezávislost církve na králově vůli, zatímco král se snažil ovládnout církev a získat na svou stranu část vyššího duchovenstva. Byl podroben výslechu a mučení za osobní účasti krále. Jeho tělo bylo 20. 3. 1393 vhozeno do Vltavy, potom prozatímně pohřbeno a později (snad 1396) přeneseno k pohřbení do katedrály. V následujících letech se mluvilo o další příčině jeho mučednické smrti, že totiž nechtěl porušit zpovědní tajemství. V roce 1721 byl prohlášen za blahoslaveného a 19. 3. 1729 za svatého.*⁴⁷⁵

Z úvodu k liturgické památce Jana z Pomuku číší, i po opravě omylu v bulle, nejistota. Katolická církev říká, že se mluvilo o zpovědním tajemství jako o možné příčině smrti mučedníka. Autorita církve na tom však netrvá, alespoň v tomto textu. V citovaném *Misálu* však o stranu dále stojí modlitba:

Bože, tys vyvolil kněze a mučedníka Jana za obhájce práv církve a za strážce zpovědního tajemství; dej, ať následujeme příklad jeho statečnosti a věrně plníme službu, ke které jsi nás

smrt Johánka pro zpovědní tajemství je absurdní legendou, která vznikla mezi svatovítskými kostelníky a Židé, ji má od Ebendorfera, se kterým prý hovořil. F. M. Bartoš v tvrzení o získání legendy o zpovědníkově odporuje sám sobě. (Srovnání: RYNEŠ, Václav. Svatý Jan Nepomucký II: Úcta. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 94-95. Sůl Země.) Na F. M. Bartoše navázal P. de Vooght, který odmítá závěry Pekaře i Stejskala, připojuje se závěrům Abela a jeho spolupracovníka Tomka.

⁴⁷⁴ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 250. Kolumbus, 128.

⁴⁷⁵ Misál: Na neděle a význačné dny liturgického roku. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 710.

*povolal. Prosíme o to skrze tvého Syna Ježíše Krista, našeho Pána, neboť on s tebou v jednotě Ducha svatého žije a kraluje po všechny věky věků.*⁴⁷⁶

Tato modlitba, kterou užívá katolická církev po celém světě při liturgii 16. května, se snaží skloubit oba pohledy na osobnost konce 14. století: Jan zemřel kvůli potvrzení kladrubske volby, zároveň však mohl zemřít jako mučedník zpovědního tajemství, které odmítl vyzradit. I kdyby však vikář pro královnino zpovědní tajemství nezemřel, stejně jej musel zachovat – jako ostatně každý jiný kněz. Text této modlitby proto rozhodně nevyžaduje po věřících víru v něco, co by mohlo být omylem nebo dokonce lží.

Jan z Pomuku se v mešní prefaci objevuje vedle Jana Křtitele, podobně tomu bylo v kostele v Nepomuku. Citujme:

*Vpravdě je důstojné a spravedlivé, dobré a spasitelné, abychom ti, Bože, vždycky a všude vzdávali díky a abychom tě chválili za to, žes nám na svém knězi a mučedníku Janovi zjevil svou moc. Neboť tys z něho učinil druhého Jana Křtitele; jeden i druhý statečně hlásali před mocnými tvůj zákon: jeden nahlas odsoudil královu nešlechtnost, druhý i tím, že mlčel; jeden káral porušení manželské věrnosti, druhý hájil neporušitelnost zpovědního tajemství; jeden mučednickou korunou dovršil církev starozákonní, druhý církev zákona nového ozdobil novou svatozáří. Jak slavné je toto společenství jména, zápasu i vítězství, jak podivuhodná je tvá moc ve tvých svatých, jak je veliké jejich svědectví o tvém Kristu. Skrze něho tě i my chválíme a vyznáváme a se všemi nebeskými zástupy zpíváme píseň tvé slávy a voláme...*⁴⁷⁷

Je-li pravdivá Polcova domněnka, že Jan zemřel jako zpovědník královny, která byla ohrožena rozvodem a byl-li opravdu jejím rádcem v této záležitosti, pak mají Křtitel s Nepomukem společného ještě mnohem více, než vyznává preface.

Svatojanské slavnosti dnes

Navzdory tomu, že by si mnozí přáli spolu s Herbenem, *aby se nad svatým Janem Nepomuckým zavřela česká země navždy*⁴⁷⁸, nestalo se tak. Mučednictví Johánka z Pomuku si připomněli kromě katolických věřících také obdivovatelé vodní hudby, opět se konaly

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 711.

⁴⁷⁷ Misál: Na neděle a význačné dny liturgického roku. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 713.

⁴⁷⁸ HERBEN, Jan. Jan Nepomucký: Spor dějin českých s církví římskou. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1920, s. 7.

Svatojanské slavnosti Navalis.⁴⁷⁹ Jejich cílem je návrat barokní Prahy alespoň na několik dní: Roku 2012 se slavnosti nebývale rozrostly, jejich součástí byly bohoslužby, procesí z katedrály k soše na Karlově mostě, koncerty vodní hudby⁴⁸⁰ i odborné přednášky. Tvrdil-li Vlnas, že ze svatojanského kultu nezůstalo téměř nic, myslel to jistě jako hyperbolu – na svatojanských slavnostech totiž v květnu sám přednášel. Pořadatelé tvrdí, že jejich akce navazuje na tradici zavedenou Cyriaky, kteří v předvečer svátku svatého Jana vyplouvali na lodích na řeku a pod Karlovým mostem se modlili litanie, později s nimi jezdili také lodě s hudebníky.⁴⁸¹

Tato, patrně největší, akce na počest mučedníka svědčí o tom, že ze svatojanské barokní legendy něco zbylo a to „něco“ je dosti životaschopné, uvážíme-li, jak se rozšířil program této slavnosti od roku 2009. O tom, že se roku 2012 konaly i další vzpomínkové akce se rozepisovat nebudeme, Svatojanské Navalis stačí na to, abychom viděli legendu, která přežila racionalistickou kritiku i tvrzení, že Jan z Pomuku vlastně nikdy neexistoval.⁴⁸²

Z beletrie

Jiráskovo *Temno*, vydané časopisecky poprvé v roce 1913, bylo nazváno Ivanem Sekaninou svatojanským románem.⁴⁸³ Jan Nepomucký je jasně negativní postavou, příčinou neštěstí nekatolíků.⁴⁸⁴ Jirásek dává najevo, co si myslí o svatém Janu: Je figurkou, která měla vytlačit Johánka z Pomuku. Důkazem toho je i závěrečná replika, kterou autor klade do úst obávanému Koniášovi:

*Duch toho slepejše⁴⁸⁵ byl nepomucenskou kanonizací přemožen a někdejší kacíři s dojetím libají hrob nového světce u Sv. Víta.*⁴⁸⁶

⁴⁷⁹TURNEROVÁ, Lucie. Velkolepý vodní špektákl: Svatojánské navalis. NOVALIS. [online]. [cit. 2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.navalis.cz/cz/>

⁴⁸⁰ Navalis s.r.o vydala ve spolupráci s Křižovníky s červenou hvězdou také zpěvník Sborník písní Svatojánské Navalis, nacházíme zde převážně mešní písně ke svatému Janu: Vroucně vítán budiž; Svatý Jene Nepomucký; Pole, lesy zněte plesy, Pojdte všichni, vychvalujte; Když mile máj zavítá a mnohé jiné.

⁴⁸¹ TURNEROVÁ, Lucie. Velkolepý vodní špektákl: Svatojánské navalis. NOVALIS. [online]. [cit. 2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.navalis.cz/cz/historie-vodnich-slavnosti-navalis/>

⁴⁸² HERBEN, Jan. Jan Nepomucký: Spor dějin českých s církví římskou. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1920, s. 130.

⁴⁸³ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 243. Kolumbus, 128

⁴⁸⁴ Helenka spolu s otcem přicházejí do neštěstí kvůli obrázku svatého Jana, myslivec Svoboda je popraven, jelikož se rouhal svatému Janu. Žid Frešl vystřelil zadek na novou sochu Janovu na Starém Městě Pražském. Kacíř Fiala následně odmítá účast na pompézních barokních oslavách kanonizace roku 1729 a raději se zavírá doma, kde čte *Spis o utrpení Mistra Jana Husa*.

⁴⁸⁵ Husa.

Vlnas připomíná, že česko-německý spor Jirásek přehnaně dramatizuje a další mnohé epizody si vymýšlí nebo je při nejmenším přikrášluje.⁴⁸⁷ Připomeňme však, že poprava myslivce Svobody je inspirována skutečnou událostí.

Vroucí verše směřoval k Johánkovi Jan Zahradníček, část jich citujme spolu s Vlnasem:

Když promlouval jsi, vrazi bledli,

štváni psy zlého svědomí,

když mlčels, mrtví hlavy zvedli

Pod řekami a pod domy,

na místě pravém přeskrípati

zrození svého křivý šleh,

tot' slávou tvou, tot' slávou Čech...

Tvým uchem v ráj se měkce vchází

maličkým v zkroušenosti zas,

když úpějí za úst tvých hrází

přiznání přizná bez příkras,

když lkající a obtěžkaní

cloníce ústa vlastní dlaní

šeptají v propast slitovnou

zajedno s tvojí královnou.

Kotníky rvou ti katů kleště,

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 243-244.

⁴⁸⁷ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 243-244. Kolumbus, 128.

*smolnicím dali v bok tvůj plát,
ty napjat slyšíš ještě
svou královnu se zpovídat,
ty zkrušen slyšíš skrze zdiva,
jak těmi ústy k tobě zpívá
nejhlubší ze všech tajemství,
jak úzkost země z nich se chví.*

*Tvá ústa vlasti tvé se stala
pramenem její prvotním,
a všemi vodstvy zavzlykala
nad údělem svým životním,
že stržen z mostu slyšíš splavy
dál hučet úzkostí kol hlavy,
že vlna každý nářek svůj
k uchu ti nese... Oroduj...*

*Oroduj za nás, svatý Jene,
svržený k rybám v říční kal!
Co splašků s proudem tím se žene,
co ztroskotanců usmýkal,
co hadrů vraždou zkrvavených,
co neřesti plen potřísněných,*

co hnisu v něm se vyždímá –

Vše zpovědníka v tobě má.⁴⁸⁸

Ve svatojanské tradici se dočkáme i groteskních podání, jako je to Haškovo, Jana Nepomuckého vkládá do úst Švejkovi pro srovnání nelidského zacházení s vězňými ve 14. století a za Rakouska:

Četl jsem, že obžalovaní museli chodit po rozžhaveným železe a pít roztavené olovo, aby se poznalo, jestli je nevinnej. Nebo mu dali nohy do španělský boty a natáhli ho na žebřík, když se nechtěl přiznat, nebo mu pálili boky hasičskou pochodní, jak to udělali svatému Janu Nepomuckému. Ten prej řval při tom, jako když ho na nože bere, a nepřestal dokud ho neshodili s Eliščina mostu v nepromokavým pytli.⁴⁸⁹

Nic nenasvědčuje tomu, že Pomuk byl shozen s mostu v pytli, i když v satíře *Podkoní a žák* se setkáváme s tímž motivem, který bývá vztahován na Johánka. Hasičskou pochodeň netřeba rozvádět.

Ze řvoucího mučeného Jana vykresal Karel Šotola ve *Svatém na mostě* roku 1978 tlustého církevního hodnostáře, který měl přispět k úplnému vytěsnění nepravého světce z povědomí národa. To se však nepodařilo.⁴⁹⁰

Navzdory časovému sledu zakončujeme v souznění s Pekařem slovy o smíření, která pocházejí z pera Jana Kollára:

Nechte svár, co hrob už vlasti vyryl,

Slyšte národ, křik Feaků,

Váš je Hus, Nepomuk i Cyril.⁴⁹¹

⁴⁸⁸ VLNAS, Vít. Jan Nepomucký, česká legenda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 250-251. Kolumbus, 128.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 252.

⁴⁹⁰ Tamtéž, s. 254.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 258.

Závěr

Položíme-li vedle sebe legendu a antilegendu svatojanskou, uvidíme dva rozdílné světy, které spojuje jediný cíl: Oba touží přinést pravdu, která prospěje národu.

Zaměříme-li se nejprve na genezi antilegendy uvidíme, že z historického generálního vikáře, precizně pracujícího úředníka katolické hierarchie, o němž víme velmi málo, se stal v první řadě politický mučedník. Vždyť přece zemřel pro potvrzení nového opata v Kladrubech, kde mělo vyrůst podle králova plánu biskupství, Jan navzdory králově vůli, vykonal to, co mu jeho povinnost ukládala. Časem se z Jana stal ctihodný Johánek, který měl vysoký morální kredit, když si dovolil napomenout krále Václava, že nedobře vládne. Vždyť mu byla vloženo do úst, že jen ten, kdo dobře vládne, je hoden jména krále. Téměř sto let po Janově smrti Ebendorfer píše o zpovědním tajemství jako příčině vikářovy smrti. Během pouhých sta let vykonal mučedník i po své smrti dalekou pouť v literárních textech: Od politického mučedníka po morální autoritu, stojící proti králi, až k mlčenlivému zpovědníku české královny.

Během geneze barokní legendy však došlo k několika přehmatům, které se pro pozdější chápání Jana z Pomuku ukázaly být klíčovými. Jan z Krumlova se ve svém zápisu do kroniky svatovítských kanovníků dopustil dvou přehmatů: Za rok Janovy smrti pokládal rok 1383 a svým zápisem učinil Pomuka jedním z kanovníků svatovítské kapituly. Ani správný letopočet v Židkově *Spravovně* už to nedokázal spravit! Omyly korunoval Hájek ve své kronice, když vyřešil rozpory vytvořením dvou Janů, jednoho zavražděného roku 1383 a druhého roku 1393.

Stále však bylo o životě svatého zpovědníka k dispozici málo údajů, legendu proto značně nastavil Balbín ve spolupráci s Dlouhoveským. Bohuslav Balbín, slavný to historik české země, najednou věděl o svatém zpovědníku téměř vše! Narodil se v Pomuku starým rodičům, ti si ho vyprosili na Panně Marii v cisterciáckém klášteře, jako dítě byl nemocen, ale matka ho zasvětila Bohu a Jan se uzdravil. Už v dětském věku chodíval ministrovat, byl velmi zbožný a chytrý. Balbín ví vše o jeho vzdělání i o vysokých úřadech, které z pokory nepřijal. Jezuita říká, že přijal jenom post almužníka. Přestože byl pokorný a milosrdný, otec sirotků a ochránce vdov, skvěle kázal, mnohem lépe než například Matěj z Janova, který pomlouval kazatele žebravých řádů. Jednou kázal i samotnému císaři! Vzhledem k tomu, že

král byl alkoholikem a špatným křesťanem, nebylo divu, že byl ve sporech s arcibiskupem Jenštejnem a jeho úředníky.

Nepomuk byl zpovědníkem královny Jany i svatojiřských sester, To se mu stalo osudným: Byl několikrát nucen k vyzrazení zpovědního tajemství, to ale neučinil, kvůli tomuto provinění byl vikář i vězněn. Svatý mučedník byl za života ctitelem *Palladia* i svatého Václava, těsně před svou smrtí putoval do Staré Boleslavi, na cestě domů jej král nechal zadržet, následovalo vyslýchání, mučení královou rukou i katy. Vše završila smrt utopením v řece pod Karlovým mostem.

Při beatifikaci a kanonizaci došlo ke zmatkům: Na bulle *Christus Dominus* stál mylný letopočet smrti i nejistá příčina umučení: Zpovědní tajemství.

V historii se vždy objevovali lidé, kteří nepřijímali svatost mučedníka, většinou se jednalo o protestanty, kteří nevyznávají ušní zpověď. Nesouhlas protestantů se objevoval místy ještě před Johánkovým svatořečením, nebyl však takového rozsahu, aby to ohrozilo katolický kult tohoto světce. Mezi projevy nesouhlasu se objevilo posmívání svatojanským sochám nebo dokonce jejich ničení, zneuctění světcova hrobu (to však bývalo podle legendy záhy potrestáno) nebo vysmívání se relikvii domnělého jazyka. Jazyk byl podle slov Grmana jazykem psím, ne lidským, nebo byl podle jiných pravidelně nahrazován jazykem od řezníka. Antilegendu podpořily po Janově kanonizaci také tresty za jakékoliv zneuctění nebo rouhavé řeči, ty však měla na svědomí světská moc nikoliv církev. Jirásek se inspiroval popravou myslivce v Kopidlně.

U kořenů antilegandy stála trojice Mikovec, Abel a Arbes. Mikovec byl prvním, kdo zcela vážně tvrdil, že Pomuk měl vytlačit ctěného hrdinu Jana Husa z mysli národa, k tomu tvrdí, že ne Jan z Pomuka, nýbrž Hus byl zpovědníkem královny Žofie a zároveň almužníkem. Mikovcových tvrzení se ujal Otto Abel, patrně figurka nastrčená českými liberály. Tento německý badatel zůstává u tvrzení o neexistenci svatého Jana, přidává však i další. Pomuk je účelově vytvořenou postavou, jezuité cenzurovali Hájkovu kroniku. Židek zaznamenává zpověď jako příčinu smrti jenom proto, aby obvinil Husa, potažmo husity, z nenávisti k ušní zpovědi. O zchytralém Balbínovi se ani rozepisovat nebudeme. Vrcholem je srovnávací mytologie, na jejíž logice postavil Abel proměnu Jana Husa v Jana z Pomuku. Za spiknutí proti Husovi nesou vinu jezuité, Reimann přichází s něčím novým: Ne jezuité, ale pražská kapitula za všechno může!

Svatojanskou antilegendu v plné kráse rozvinul Jakub Arbes, ten převzal Abelův spisek, změnil jeho styl a přidal nikoliv špetku, ale pořádnou hrst, patosu. Pomuk je přece *míchaninou ze starých podání a nových pověr nejblbějšího druhu*. Z Jana Nepomuckého se stal nejen zásluhou Arbesa, ale všech pamfletistů včetně Nerudy, konstrukt a hlavní symbol nečistých jezovistických praktik.

Ještě, že přišel Herben, tento zachránce národa, který spolu s dalšími odhalil praktiky římské církve a jezuitů. Mohl tak společně s nimi zachránit čest oblbovaného protestantského národa! Vždyť je třeba zbavit se všeho jezuitského, ale i katolického a zachránit Husa. Herben připomíná, že se se svatojanskou otázkou dělala (a možná ještě dělá) politika, to je jediné, v čemž můžeme bojovníku s římskou církví přitakat.

Smírčího ducha mezi legendu a antilegendu přinesl až Josef Pekař, ten nechce používat na jakoukoliv z legend racionalistickou kritiku, vždyť svět legendy je od světa rozumu diametrálně odlišný. Legenda je podle něho plodem náboženského cítění doby, je nositelem kulturně-náboženské a národně-politické naděje. Pekař zatahuje do svatojanské legendy politiku stejně jako Herben, přesto však úplně jinak.

Antilegenda měla zpočátku posměch ze svatojanské relikvie, později vytvořila z Johánka mnohoobročníka, bohatého a vlivného preláta své doby, dále cizoložníka a škůdce českého národa, jenom proto, že byl katolickým duchovním. Na konci bojů stál barokní konstrukt Balbínův proti figurce jezuitů, která vlastně ani neexistovala a byla naplněna jen samými pejorativy a snůškou všemožného jezuitského, potažmo katolického, zla. Historický Jan z Pomuku zmizel v nenávratnu!

Antilegenda nepohřbila Johánka navždy pod zem, jak si to přál Herben (a mnozí další), jen přidala k Pomukovi množství dalších atributů, které mohou být v literatuře i umění použity stejně jako atributy barokní. Psal-li Jirásek o Janovi jako příčině všeho zlého pro nekatolíky, využil naproti tomu barokní imaginaci Jan Zahradníček. *Švejk* bere do úst Jana z Pomuku jako symbol krutě mučeného člověka, který sice při mučení *hrozně řve*, ale stejně neudělá to, co se po něm chce. Konstrukce, kterou vytvořil Jaroslav Hašek se nám zdá pozoruhodná: Na jedné straně shazuje Janovu svatost s piedestalu a mluví o něm jako o tom, kdo není mlčenlivý, ale naopak při mučení *hrozně řve*, na straně druhé však nezradí sám sebe, ani tajemství, ale nechá se svrhnout s mostu. Domníváme se, že v tomto textu lze vidět kombinaci legendy s antilegendou, možná je to jeden z dalších svatojanských paradoxů.

Katoličtí věřící stále slaví 16. května památku Jana Nepomuckého, v Pražské arcidiecézi se jedná o svátek hlavního patrona Čech. Texty, které slavnost doprovázejí, jsou přinejmenším rozporuplné. V úvodu ke dni se píše o tom, že se mluvilo o zpovědním tajemství jako příčině mučednickovy smrti, není to však tvrzeno nijak autoritativně. Po katolíkovi se tedy nevyžaduje, aby věřil, že příčinou Janovy smrti bylo uchování zpovědního tajemství, V úvodní modlitbě se píše, že kněz Jan byl vyvolen za obhájce práv církve a strážce zpovědního tajemství. Kdo chce, může tento text vykládat tak, že Jan zachoval královnino zpovědní tajemství, kdo nechce, může jej chápat prostě tak, že Jan jako kněz byl i zpovědníkem, tedy strážcem zpovědního tajemství. Katolické texty se zdají být rozumnými, nevyžadují víru v něco, co nelze s jistotou tvrdit.

Úcta ke svatému Janu rozhodně nebyla zničena antilegendou, kdyby tomu tak bylo, nescházeli by se mnozí ke svatojanským slavnostem či slavnostem svatojanské vodní hudby *Novalis*. Zde věřící spolu s nevěřícími slaví vzpomínku na Jana z Pomuku, jistě však nevzpomínají na mnohoobročníka či cizoložníka!

Svatojanská antilegenda sice žije po boku nepomucenské legendy, avšak nesplnila svůj cíl, tj. přesvědčit celý národ o tom, že svatý Jan Nepomucký je konstruktem, na který je lepší zapomenout!

Seznam literatury

Pramen

BALBÍN, Bohuslav. *Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka*. 1. vyd. Stará Říše: Antonín Ludvík Stříž, 1914.

Sekundární literatura

POLC, Jaroslav. *Svatý Jan Nepomucký I: Život*. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972.

RYNEŠ, Václav. *Svatý Jan Nepomucký II: Úcta*. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1972.

VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993.

STEJSKAL, František. *Svatý Jan Nepomucký I: Životopis*. 1. vyd. Praha: Dědictví svatého Jana Nepomuckého, 1921.

BITNAR, Vilém. *Čítanka svatojanská: Svazek první. Náboženská osobnost sv. Jana Nepomuckého*. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1932.

BITNAR, Vilém. *Čítanka svatojanská: Díl druhý. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt*. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1933.

BITNAR, Vilém. *Čítanka svatojanská: Svazek třetí. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení*. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1934.

LIFKA, Bohumír. *Medotekoucí sláva na hůře Libanu: Žďárská barokní kázání svatojanská*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 7 - 8.

HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. 1. vyd. Brno: Tribun, 2007.

KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*. 1. vyd. Brno: Blok, 1970.

HERBEN, Jan. *Jan Nepomucký: Spor dějin českých s církví římskou*. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1920.

PEKAŘ, Josef. *Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém*. 1. vyd. Karlín: Vesmír, 1921.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. 10. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1995.

Misál: Na neděle a význačné dny liturgického roku. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 710-713.

TURNEROVÁ, Lucie. Velkolepý vodní špektákl: Svatojánské navalis. NAVALIS S.R.O. [online]. [cit. 2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.navalis.cz/cz/>

